

Digitalt særtryk af

FUND OG FORSKNING

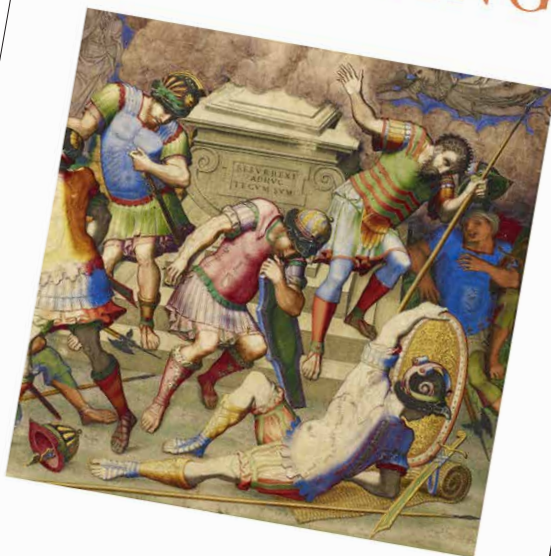
I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 55

2016

FUND OG FORSKNING

Bind 55 • 2016
DET KONGELIGE BIBLIOTEK • KØBENHAVN

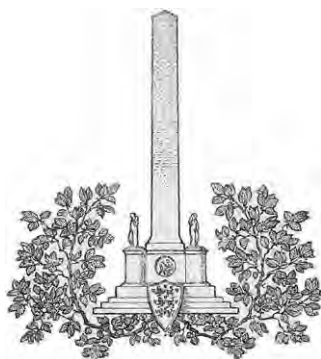
FUND OG FORSKNING

Bind 55

2016

Digitalt særtryk af
FUND OG FORSKNING
I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS
SAMLINGER

Bind 55
2016

With summaries

KØBENHAVN 2016
UDGIVET AF DET KONGELIGE BIBLIOTEK

Om billedet på smudsomslaget se s. 148.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek

Om titelvignetten se s. 273.

© Forfatterne og Det Kongelige Bibliotek

Redaktion:

John T. Lauridsen

Billedredaktion:

Lene Eklund-Jürgensen

Fund og Forskning er et peer-reviewed tidsskrift.

Trykt på Munken Premium Cream 13, 115 g
Dette papir overholder de i ISO 9706:1998
fastsatte krav til langtidsholdbart papir.

Grafisk tilrettelæggelse: Jakob K. Meile

Tryk og indbinding: Bording ½
Printed in Livonia
Oplag: 300 eks.

ISSN 0069-9896
ISBN 978-87-7023-146-6

SKREVET PÅ PAPIR OG SKIND

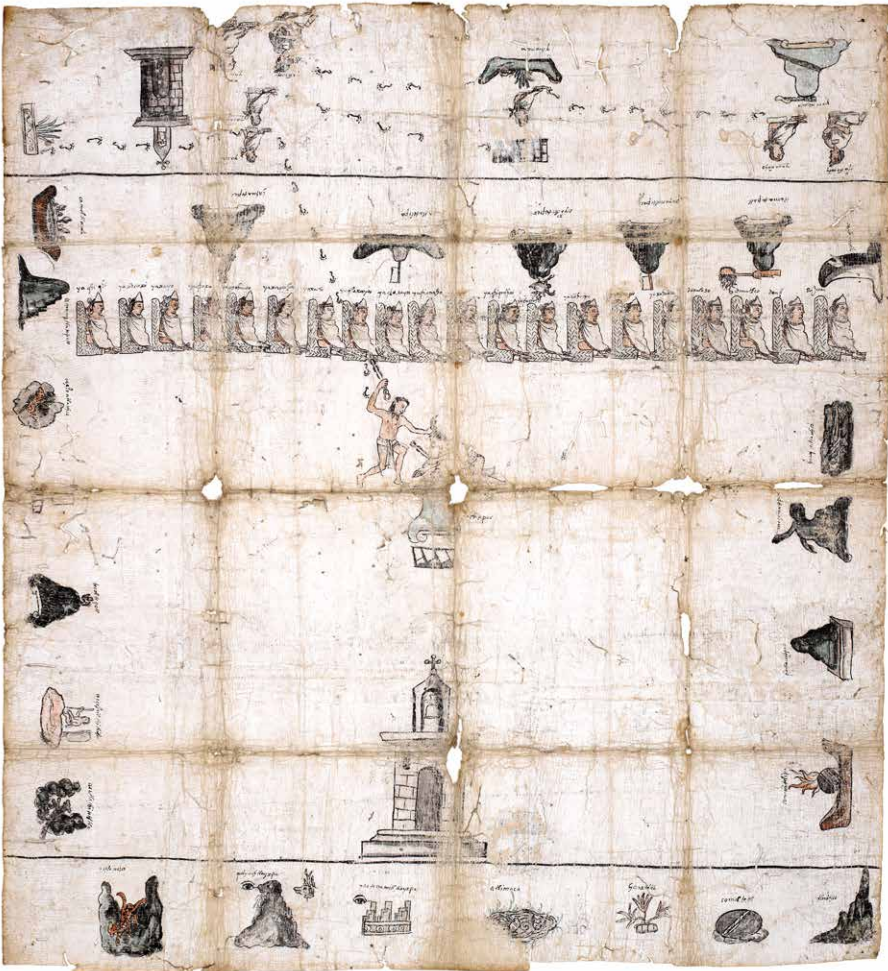
Mesoamerikanske manuskripter fra
præcolumbiansk tid til kolonitiden

AF

JESPER NIELSEN, CHRISTOPHE HELMKE & MAJA BALLE

På en af væggene i det midterste af de tre udstillingsrum, der i dag rummer Nationalmuseets udstilling af indianske genstande, hænger, hvad der ved første øjekast blot ligner et gammelt slidt kort (Ill.1). Det er tydeligvis blevet foldet ud og sammen et utal af gange. En række farvelagte figurer dominerer midten af kortet, og hvad der ligner små, sæere tegninger pryder kanterne. Et par kirke-lignende bygninger springer desuden i øjnene. Et lille skilt oplyser: "Billedhåndskrift. Mexico 1500-1600. I Mexico anvendte særligt uddannede embedsmænd både billedskrift og billeder til at skildre landets historie og geografi. Kortet her viser det såkaldte Blomsterbjerg, som det dog ikke har været muligt at placere geografisk. Kirkerne og bogstaverne vidner om, at kortet er blevet til efter spaniernes ankomst." Vi ved, at det gamle dokument kom til Danmark i 1869, men i protokollen på Etnografisk Samling står blot: "En Tegning under Benævnelse: Image de l'Antiquité du Mexique, modtaget fra Herr Schleiden ved Generalkonsul Bockelmann, Hamburg," og derudover er det uvist præcist, hvordan dokumentet fandt vej fra Xochitepec, en mixtekisk by i det sydlige Oaxaca i Mexico, til Danmark.¹ Men at der på Nationalmuseet befinder sig et eksempel

¹ I forbindelse med arbejdet på denne artikel er det dog lykkedes at kaste en smule mere lys over de to navne der anføres i Nationalmuseets protokol. Det viser sig således, at den omtalte Herr Schleiden efter alt at dømme er Rudolph Schleiden (1815-1895), som var politiker og diplomat fra Holsten. Nøjagtigt hvordan han var forbundet med generalkonsul Georg Wilhelm Bokelmann (1779-1847), er endnu ikke helt klarlagt, men Schleiden arbejdede angiveligt i en periode for Bokelmann (som også stammede fra Slesvig-Holsten), og begge var en del af de politiske og diplomatiske kredse. Afgørende er det dog, at Rudolphs far, Christian Schleiden (1777-1833), holstensk godsejer og købmand, i 1825 tog til Mexico som befuldmægtiget for et tysk-amerikansk bjergværkselskab. Efter et kort ophold i Tyskland rejste han i 1831 tilbage til Mexico, hvor han døde i 1833 i den lille landsby San Simon de Angangueo i delstaten Michoacan. Det er sandsynligt, at Christian Schleiden erhvervede sig *Mapa de Xochitepec* under et

Ill. 1: *Mapa de Xochitepec* (Oaxaca, Mexico, ca. 1580). Foto © John Lee, Nationalmuseet.

på den mesoamerikanske kort-tradition er bemærkelsesværdigt, og det kan undre, at der skulle gå så lang tid før forskere for alvor fik øjnene op for dette fremragende eksempel på den kombinerede anvendelse af skrift og billeder fra det gamle Mexico.² Selvom *Mapa de Xochitepec*

af sine ophold i Mexico, skønt vi på nuværende tidspunkt ikke kan sige, om dette skete i Mexico By eller i Oaxaca. Se bl.a. H.R. Hjort-Lorenzen: Christian Schleiden. C.F. Birka (red.): *Dansk biografisk Lexikon*, 1887-1905.

² Først da den eminente, mexicanske arkæolog Alfonso Caso besøgte København i 1956 blev dokumentet underkastet en egentlig undersøgelse og beskrivelse, se Alfonso

indeholder geografiske oplysninger og derfor med rette kan kaldes et kort (*mapa*), er der dog også genealogiske og historiske oplysninger at finde, idet dokumentet rummer en herskerrække, vandringshistorie og vidner om de ændringer, der fandt sted i forbindelse med den spanske erobring i 1500-tallet. Vi vender tilbage til dette og til flere andre aspekter af Nationalmuseets håndskrift i det følgende.

Et af de ganske få steder i verden, hvor skrift blev opfundet, var i det område, som vi i dag kender som Mesoamerika (omfattede det centrale og sydlige Mexico, Guatemala, Belize og det vestlige Honduras og El Salvador), og som i perioden fra ca. 1200 f.v.t. og frem til den europæiske invasion i 1500-tallet var hjemsted for en række storslåede civilisationer, heriblandt olmekerne, zapotekerne, Teotihuacan-kulturen, mixtekerne, toltekerne, mayaerne og aztekerne (Ill. 2). Så vidt vi i dag kan se, blev de første mesoamerikanske skriftsystemer udviklet omkring 600-500 f.v.t., men det er muligt, at allerede olmekerne, Mesoamerikas "moder-civilisation", benyttede sig af et skriftsystem så tidligt som år 1000 f.v.t.³ Fra 1500-tallets spanske kronikører har vi adskillige beskrivelser af de indianske bøger (se nedenfor), og der kan ikke herske tvivl om, at vi kan tale om en egentlig mesoamerikansk litterær tradition, som bør indskrives i og indtage sin plads i en større verdenslitteraturhistorie. To af de tidligste værker, der samlet præsenterede mesoamerikansk litteratur, var Angel María Garibays fem-bindts værk *Historia de la Literatura Náhuatl* fra 1953-1954 og Miguel León-Portillas *Pre-Columbian Literatures of Mexico* fra 1969.⁴ Både Garibay og León-Portilla anvendte

Caso: El Mapa de Xochitepec, *Proceedings of the Thirty-Second International Congress of Americanists, Copenhagen, 8-14 August 1956*. Munksgaard, Copenhagen, 1958, s. 458-466. Casos iagttagelser blev i det store hele gentaget af Hans Christian Bjerg i: Mapa Xochitepec: Et mexicansk billedskrift på Etnografisk Samling, Henning Nielsen (red.): *Nationalmuseets Arbejdsmark*, 1973, s. 101-110, og først i 2008 kom nye analyser af Mapa de Xochitepec til da Laura Rodríguez Cano udgav sine studier af de af dokumentets glyftegn der gengiver stednavne og personlige kalendernavne, se Laura Rodríguez Cano: Toponymic Analysis of Three Lienzos from the Mixtec Lowlands, Oaxaca, *Foundation for the Advancement of Mesoamerican Studies, Inc.*, www.famsi.org, 2008; Los signos y el lenguaje sagrado de los 20 días en el calendario ritual de la Mixteca y los códices del noroeste de Oaxaca, *Descatos*, núm 27, 2008, s. 33-74. Først i november 2014 blev der i forbindelse med nærværende arbejde optaget nye, tidsvarende digitale billeder af dokumentet, og disse giver ny indsigt i en række detaljer.

³ Ma. del Carmen Rodríguez Martínez, Ponciano Ortíz Ceballo, Michael D. Coe, Richard A. Diehl, Stephen D. Houston, Karl A. Taube & Alfredo Delgado Calderón: Oldest Writing in the New World, *Science*, vol. 313, 2006, s. 1610-1614.

⁴ Angel María Garibay K.: *Historia de la Literatura Náhuatl*, Vols. I-V, Editorial Porrúa, México, D.F., 1953-1954; Miguel León-Portilla: *Pre-Columbian Literatures of Mexico*.

dog næsten udelukkende post-columbianske kilder nedfældet med latinske bogstaver, og efter dechifreringen af såvel mayaernes som aztekernes skriftsystemer, kan vi i dag nærme os den oprindelige mesoamerikanske litteratur på en væsentligt anderledes måde end førhen. Skønt langt størstedelen af denne litteratur er gået tabt, dels på grund af bevaringsmæssige forhold, dels som det sørgelige resultat af de mange bogafbrændinger, de katolske missionærer iværksatte både i det centrale Mexico og i mayaområdet i 1500-tallet, er hundredvis af dokumenter bevaret, mange i Mexico, bl.a. på det nationale Museum for Antropologi i Mexico By, men der findes også betydelige samlinger uden for Mexico, bl.a. i England og Frankrig og i USA – fjernt fra de folk og byer, hvis historier de beretter.⁵

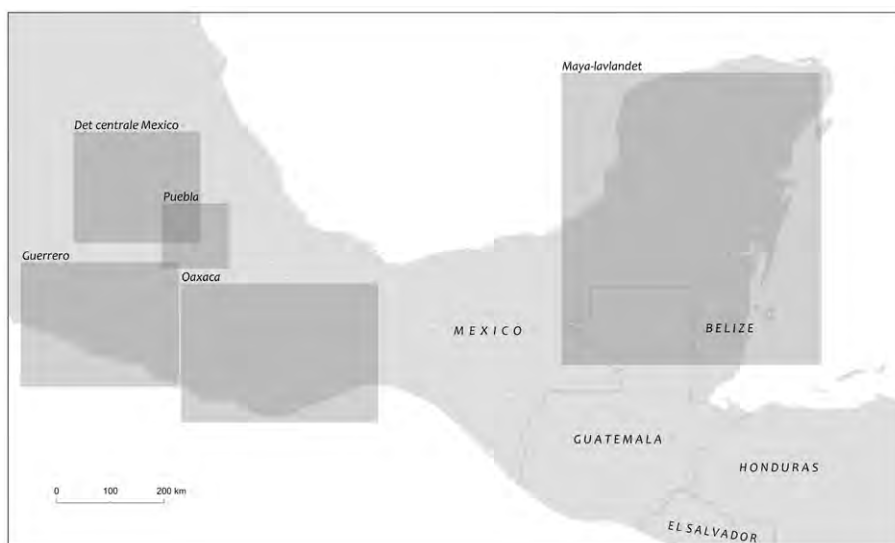
Formålet med nærværende artikel er således for første gang på dansk at præsentere et samlet overblik over den mesoamerikanske manuskripttradition, herunder de forskellige genrer og deres primære indhold, de regionale forskelle og ligheder, samt en redegørelse for selve udtryksformen, dvs. de skriftsystemer, der sammen med billeder optræder i bøgerne. Emnet er enormt, og der eksisterer en omfattende forskningslitteratur på feltet, og vores ambition er derfor kun at præsentere et udvalg af de vigtigste værker samt de mest centrale tolkninger og studier af kildematerialet. En række henvisninger kan forhåbentlig tjene til at hjælpe den særligt interesserede læser videre. Skriftlige kilder fra Mesoamerika kan groft opdeles i to kategorier: *a*) de præcolumbianske værker (dvs. nedfældet før 1519), og *b*) tidlige koloniale kilder (ca. 1519-1650) udført i en stil og med indhold overvejende svarende til præcolumbianske formater og genrer.⁶ Med en sådan opdeling udelader vi altså værker, der hovedsageligt eller delvist er komponeret som europæiske bogværker og nedfældet med latinske bogstaver, som franciskannermunken Bernardino de Sahagúns berømte 12-bindsværk *Historia General de las Cosas de Nueva España* (el. *Códice Florentino*), det aztekiske *Codex Telleriano-Remensis* eller *Popol Wuj*, mayaernes berømte samling

University of Oklahoma Press, Norman 1969.

⁵ Se f.eks. John B. Glass: *Catálogo de la colección de códices*. INAH, Mexico, D.F. 1964; *Arqueología Mexicana*, Edición Especial 42 & 48: La colección de códices del Biblioteca Nacional de Antropología e Historia, 2012-2013; Gordon Brotherston: *Painted Books from Mexico. Codices in UK Collections and the World They Represent*. British Museum Press, London 1995; *Arqueología Mexicana*, Edición Especial 54: Códices mexicanos en la Biblioteca Nacional de Francia, 2014.

⁶ Se f.eks. *Arqueología Mexicana*, Vol. 4, núm. 23, 1997 med temaet *Códices Prehispánicos* og vol. 7, núm 38, 1999 om *Códices Coloniales*.

Ill. 2: Kort over Mesoamerika med angivelse af de fem regioner hvis manuskripttraditioner artiklen giver overblik over. Kort: Christophe Helmke.

af myter og historie.⁷ Dette valg skal på ingen måde ses som et udtryk for, at disse kilder ikke er vigtige og interessante eller på anden måde at underkende værdien af dem, men alene fordi vi her ønsker at bevare fokus på den egenart, som den præcolumbianske tradition, i forhold til formater, komposition og indhold repræsenterer. I denne artikel har vi endvidere valgt at koncentrere os om de tekster, som er nedskrevet på papir (se nedenfor), dyreskind eller vævet stof, og dermed følger vi mere eller mindre den vestlige verdens klassiske opfattelse af, hvad litteratur er. Dette gør vi velvidende, at en sådan skelnen, baseret udelukkende på

⁷ Bernardino de Sahagún: *Florentine Codex: General History of the Things of New Spain*. 13 vols, red. af Arthur J.O. Anderson og Charles E. Dibble, SAR, Santa Fe & University of Utah, Salt Lake City, 1950-1982; Eloise Quiñones Keber: *Codex Telleriano-Remensis: Ritual, Divination, and History in a Pictorial Aztec Manuscript*, University of Texas Press, Austin, 1995; Allen J. Christenson: *Popol Vuh: The Sacred Book of the Maya*, O Books, Winchester, 2003. For en oversigt over værker skrevet efter en mesoamerikansk litterær tradition, men med latinske bogstaver, se Charles Gibson & John B. Glass: *A Census of Middle American Prose Manuscripts in the Native Historical Tradition*, Howard F. Cline (red.): *Handbook of Middle American Indians, Vol. 15, Guide to Ethnohistorical Sources, Part 4*, Austin 1975a, s. 322-400; se også Donald Robertson: *Mexican Manuscript Painting of the Early Colonial Period: The Metropolitan Schools*. University of Oklahoma Press, Norman 1959, s. 34-58.

det materiale teksterne er produceret på, ikke er synderligt meningsgivende og næppe heller eksisterede i det præcolumbianske Mesoamerika. Fordelen er, at vi her kan tillade os at fokusere på et udvalg af de mange fascinerende tekster, som mesoamerikanske forfattere og skribenter har skabt. Vi ved, at tekster blev skrevet på og indgraveret og udhugget i mange andre former for materialer, f.eks. sten, klipper, stukbelagte vægge, keramik, knogler, jadenstande etc. (Ill. 3), og disse udgør tilsammen hovedparten af de bevarede eksempler på mesoamerikanske tekster.⁸ Alligevel kan det siges, at bøgerne rummede deres egne genrer, og hvor de længere tekster på offentlige stenmonumenter ofte udgør en slags hersker-biografier,⁹ og de kortere inskriptioner på genstande som drikkekar og øresmykker typisk er selvreferentielle og bl.a. navngav objektet og dets ejer, giver bøgerne os ofte indsigt i helt andre aspekter af de mesoamerikanske kulturer.¹⁰

Vi indledte vores artikel med en kort beskrivelse af *Mapa de Xochitepec*, og vi vil flere gange vende tilbage til dette enestående dokument og bruge det som eksempel på mange af de træk, der karakteriserer den mesoamerikanske litterære tradition i tiden før den europæiske invasion i første halvdel af 1500-tallet. Vi begynder dog i en langt tidligere æra af Mesoamerikas lange historie.

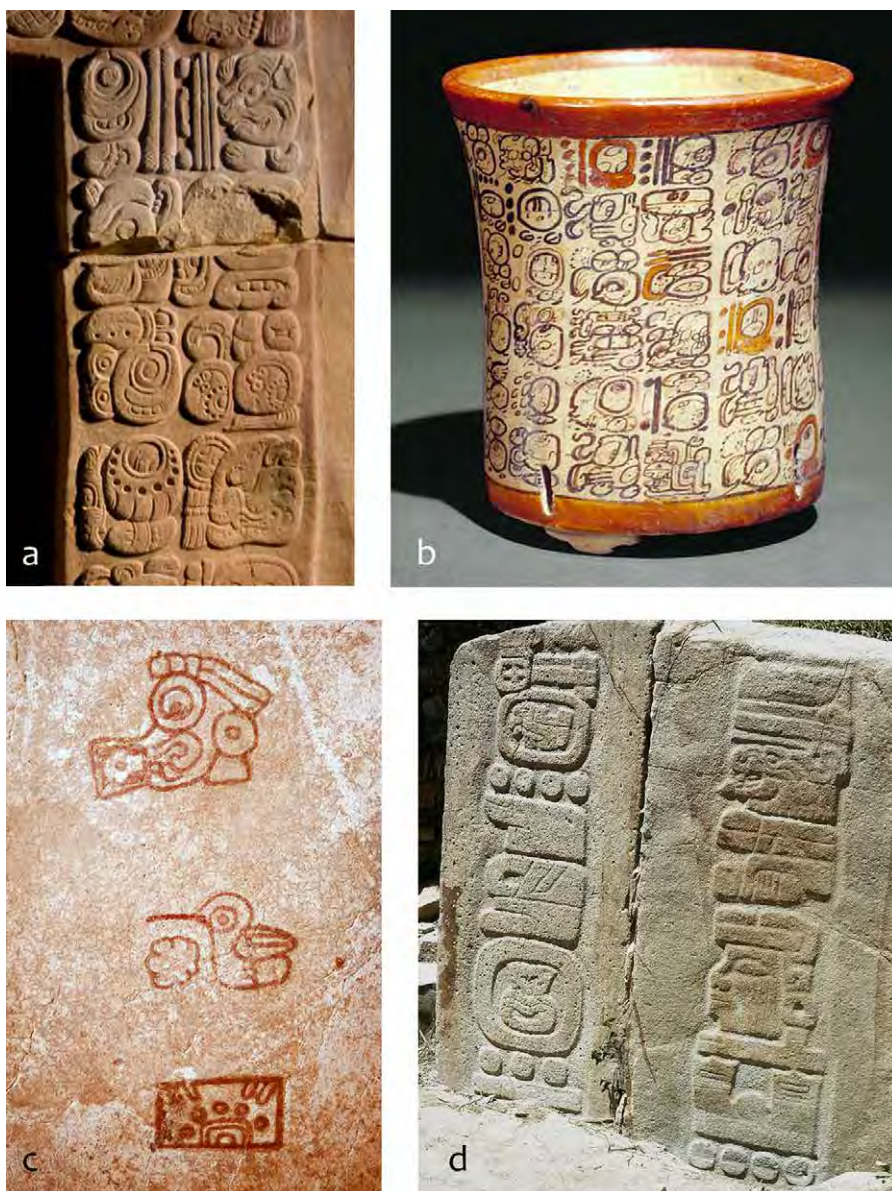
Tekster, bøger og skrivere i det præcolumbianske Mesoamerika

Som allerede nævnt ved vi, at den mesoamerikanske litterære tradition strækker sig helt tilbage til omkring 400 f.v.t. De bevarede tekster fra denne periode samt den efterfølgende klassiske og epiklassiske periode er hovedsageligt at finde på stenmonumenter eller keramikgenstande.

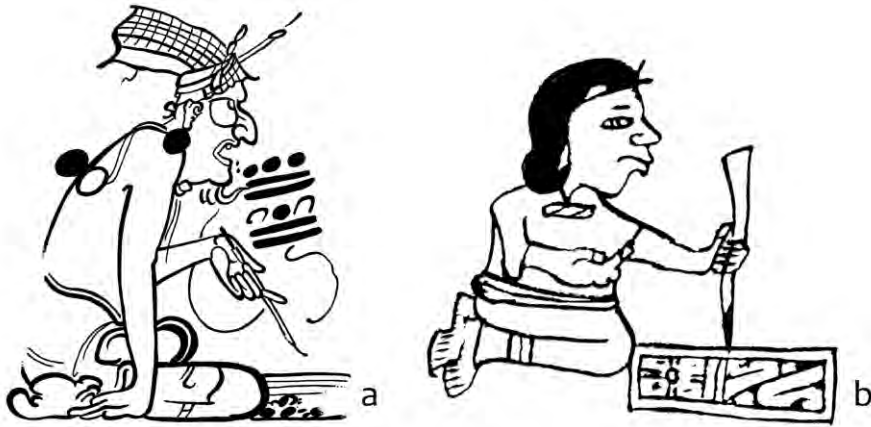
⁸ Se f.eks. Joyce Marcus: *Mesoamerican Writing Systems: Propaganda, Myth, and History in Four Ancient Civilizations*, Princeton University Press, Princeton, 1992; Michael D. Coe & Justin Kerr: *The Art of the Maya Scribe*, Thames & Hudson, London, 1997.

⁹ Se f.eks. Simon Martin & Nikolai Grube: *Chronicle of the Maya Kings and Queens: Deciphering the Dynasties of the Ancient Maya*, revised edition, Thames & Hudson, London, 2008.

¹⁰ Det skal dog bemærkes, at der på fint bemalede bemaalede kakao-drikkekar fra den klassiske mayakultur (ca. 250-900 e.v.t.) findes eksempler på mytiske narrativer, og disse vidner om at der formentlig har eksisteret en hel, selvstændig litteraturtradition på keramik. Se f.eks.: Dorie Reents-Budet, *Painting the Maya Universe: Royal Ceramics of the Classic Period*, Duke University Press, Durham, 1994; Christophe Helmke: *Mytologia ja myyttinen aika / Mytologi och mytisk tid / Mythology and Mythic Time*, Maria Didrichsen & Harri Kettunen (red.): *Maya III: Life • Death • Time*, Didrichsen, Helsinki, 2012, s. 160-185.

Ill. 3: Eksempler på præcolumbianske mesoamerikanske tekster på *a*) Detalje fra Yaxchilan Døroverligger 46, *b*) Mayadrikkekar i såkaldt kodeks-stil, *c*) Glyffer skrevet på gulvet i beboelseskomplekset La Ventilla i Teotihuacan, Mexico og *d*) zapotekiske steler fra Monte Alban. Foto © Harri Kettunen, Justin Kerr, Christophe Helmke og Wikimedia.

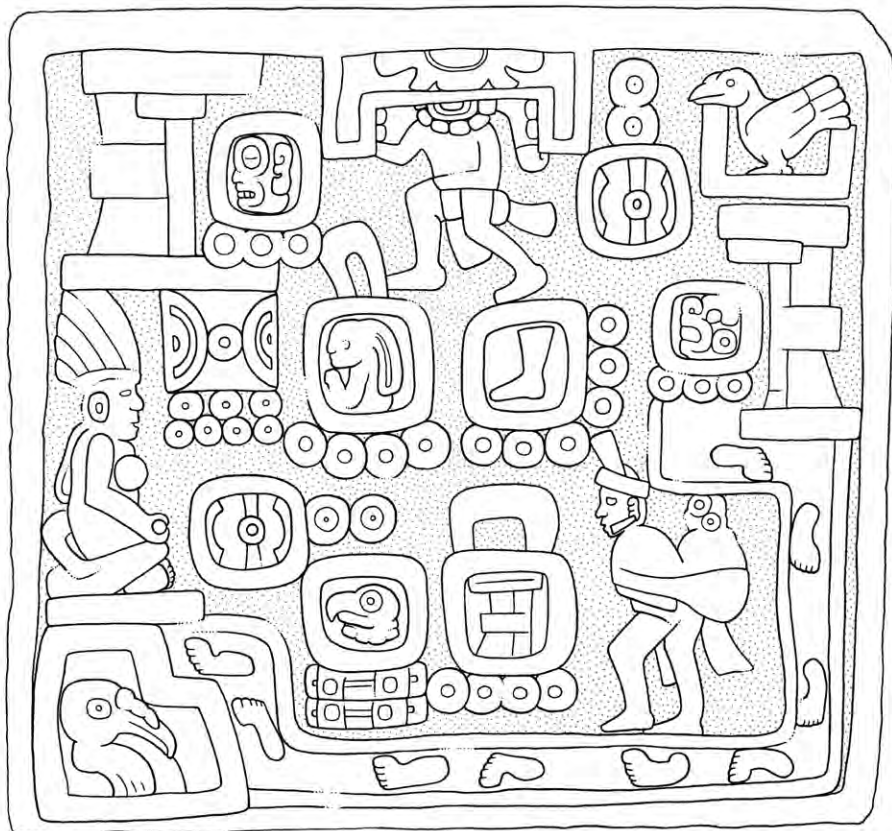

Ill. 4: Afbildninger af mesoamerikanske skribenter: a) Matematikundervisning, detalje fra mayadrikkekar (K1196) og b) kvindelig aztekisk skriver fra *Codex Telleriano-Remensis*, fol. 30r. Tegninger: Christophe Helmke.

Vi har dog gode vidnesbyrd om, at bøger også eksisterede på dette tidspunkt, bl.a. fordi ordet for 'bog' optræder i mayaernes hieroglyfiske tekster, og fordi der findes adskillige fine afbildninger af skribenter siddende bøjet og koncentrerede over deres bøger (Ill. 4).¹¹ Et af de bedste eksempler stammer fra et smukt bemalet maya-serveringsfad (K5824) fra den klassiske periode, og her ses den mytologiske skikkelse, heltetvillingen Juun Ajaw, i færd med at skrive i en foldebog med en tynd pensel eller pen. Yderligere eksempler viser bl.a., hvorledes der tilsyneladende undervises i matematik ud fra bøger, der ligger eller står åbne (se K1196 og K3413). Uden for mayaområdet har vi langt færre af denne slags afbildninger, men fra Teotihuacan (ca. 300-400 e.v.t.) og Xochicalco (ca. 700-900 e.v.t.) kendes dog gengivelser af personer, der holder, hvad der synes at være sammenfoldende bøger. Fra Xochicalco (Ill. 5) har vi desuden en form for indirekte vidnesbyrd om fremstillingen og brugen af bøger, idet en række steler og relieffer fremviser scener, der i komposition og indhold er identisk med det, vi ser i den velkendte *mapa*-tradition,¹² som vi allerede har set eksemplificeret ved

¹¹ Se Coe & Kerr, 1997.

¹² Christophe Helmke, Jesper Nielsen & Ángel Iván Rivera Guzmán: Tracing the Footsteps of the Cartographic Tradition in the Central Mexican Highlands, foredrag afholdt ved symposiet *Reconsidering the Mesoamerican Epiclassic Period, Part 2: Interregional Interactions*, 80th Annual Meeting of the Society for American Archaeology, San Francisco, 16. apr. 2015.

Ill. 5: Kompositionen på den såkaldte "Palads-sten" fra Xochicalco (Morelos, Mexico) antyder at man også i den epiklassiske periode (ca. 600-900 e.v.t.) producerede bøger, herunder *mapas*. Tegning: Christophe Helmke.

Nationalmuseets kort fra Xochitepec. Det er først fra afslutningen af den sene postklassiske periode (ca. 1300-1519 e.v.t.) samt tiden efter spaniernes ankomst, at vi har overleverede eksemplarer af denne type bøger og kort, men Xochicalco-monumenterne viser os altså med stor sandsynlighed, at de også fandtes mindst 500 år tidligere.

Så vidt vi ved fra de overleverede kilder, tilhørte skribenterne, eller forfatterne, som regel den øverste del af samfundet, men udbredelsen af bøger og deres anvendelse indikerer, at skrivekunsten også fandtes blandt dele af den mere jævne befolkning, f.eks. kalenderpræster, som ikke var en del af eliten og den herskende klasse. Fra *Codex Mendoza*

ved vi ved desuden, at erhvervet typisk gik i arv fra far til søn (der kendes kun ganske få eksempler på kvindelige skrivere).¹³ Et citat fra dominikanermunken Diego Durán fortæller os, at der i aztekernes *calmecac*-skoler blev brugt bøger i undervisningen, bl.a. til: “alle former for kundskaber: militære, religiøse, mekaniske og astrologiske. Som gav dem viden om stjernerne. Til dette formål havde store, smukke bøger, skrevet med hieroglyffer, omhandlende alle disse kundskaber, [og disse bøger] blev brugt til undervisning.”¹⁴ Vi får her et klart indtryk af de mange forskellige former for information og viden, der blev nedfældet i bøgerne. I forhold til spørgsmålet om, hvor mange bøger der fandtes, er det vanskeligt at give et præcist svar, men vi ved bl.a., at et stort antal blev brændt af spanske munke i 1500-tallet, og kilder nævner, at der i aztekernes hovedstad Tenochtitlan fandtes store arkiver eller biblioteker (kaldet *amoxcalli* ‘bog-huse’), hvor bøger og manuskripter blev opbevaret, og hvor de blev studeret og bevogtet af *amoxoaque* og *tlamatinime*, de lærde og skriftkloge, dvs. dem, der var uddannet til at kunne læse og tyde indholdet af bøgerne, herunder de mere esoteriske og svært tilgængelige tekster. Mayaernes ord for ‘skribent’ var *ajtz’ib*, og det samme ord anvendtes for ‘maler og tegner,’ ligesom verbet for de to former for grafisk udfoldelse var identisk. Præcis det samme er tilfældet på nawatl, aztekernes sprog, hvor *tlacuilo* både kan betyde ‘skibent’ og ‘tegnere.’ De samme termer brugtes således om de to former for grafisk, visuel kommunikation, som vores kulturkreds har for vane at skelne skarpt imellem. Dette antyder, at skrift og billeder i Mesoamerika blev betragtet som to sideløbende og supplerende former for formidling af viden og traditioner, hvilket dog ikke er ensbetydende med, at der ikke var forskel på de to former for kommunikation – det var der tydeligvis, og skrift kan med stor præcision videregive visse former for information, som billeder ikke kan. Med denne betragtning nærmer vi os den debat og uenighed, der er blandt forskere angående definitionen af skrift i dele af Mesoamerika, og som vi vil uddybe yderligere nedenfor. I sit

¹³ Se Frances F. Berdan & Patricia R. Anawalt: *Codex Mendoza*, 4 vol., University of California Press, Berkeley, 1992, f. 70r; *Codex Telleriano-Remensis* folio 30r viser en kvindelig skriver og interessant er det at bemærke, at hun er den aztekiske hersker Huitzilihuitls (regerede 1391-1415) kone, se Eloise Quiñones Keber: *Codex Telleriano-Remensis: Ritual, Divination, and History in a Pictorial Aztec Manuscript*, University of Texas Press, Austin, 1995.

¹⁴ Se Diego Durán: *Book of the Gods and Rites and The Ancient Calendar*. Oversat og redigeret af Fernando Horcacitas & Doris Heyden. University Press of Oklahoma, Norman, 1971 [ca. 1579], s. 293.

fremragende værk om de aztekiske og mixtekiske foldebøger oversætter Elizabeth Hill Boone således det aztekiske ord *tlacuilo* som ‘tegning/maleri,’ og bruger verbet *tlacuiloa* hovedsageligt om det at tegne eller male, trods termen rent faktisk både refererer til det at skrive og at male, med det resultat, at hendes fremstilling kommer til at fremhæve denne form for visuel kommunikation.¹⁵ Boone oversætter således ordet for ‘krønike’ eller ‘historie,’ *nemiliz tlacuilolli*, som “life painting,”¹⁶ selvom det ligeså vel, og måske snarere, kunne oversættes som “life writing.” I Boones udlægning var det ligeledes ‘tegnere,’ der ‘maled’ bøgerne snarere end skrivere, som skrev dem, og så blev bøgerne ifølge hende ‘fortolket’ og ikke ‘læst.’ Vi ved dog, at en række termer på nawatl præciserer, at der er tale om skrift, f.eks. *xihuhtlacuilo* ‘års-skriver,’ som bedst oversættes som ‘kronikør el. historiker,’ og i franciskaneren Alonso de Molinas berømte ordbog over aztekisk fra 1571, finder vi bl.a. *amoxtlacuilo* ‘bog-skriver,’ *amattlacuilo* ‘offentlig skriver’ og *nenonotzaliztlacuilo* ‘kontrakt-skriver,’ og endelig optræder også ordet for at ‘læse’ *amapoua* og ‘læser’ *amapouani*.¹⁷ Hvad angår navnene på de enkelte skribenter og forfattere til foldebøgerne, kender vi dem ikke. I modsætning til den klassiske mayaperiode, hvor skrivere i flere tilfælde anførte deres navne på de smukke drikkekar, de havde udsmykket og skrevet på, er forfatterne til de bevarede manuskripter desværre anonyme.

Mayaernes ord for bog var *huun*, hvilket er det samme ord som anvendtes om ‘papir.’¹⁸ Den generiske betegnelse for ‘bog’ blandt de nawatl-talende folk i det centrale Mexico var *amoxtli*, et ord sammensat af *amatl* ‘papir’ og *oxtli* ‘lim’ – en ganske præcis beskrivelse af, hvorledes en bog var fremstillet. Det mest almindelige format var således, hvad der kaldes en foldebog (‘screenfold book’), dvs. en bog bestående af en række sammensyede ark (af papir el. skind), der kan foldes ud og sammen som en harmonika (Ill. 6). Foldebøgerne kan have en imponerende længde, når de er fuldt udfoldede, og *Codex Borgia* er således

¹⁵ Elizabeth Hill Boone: *Stories in Red and Black: Pictorial Histories of the Aztecs and Mixtecs*, University of Texas Press, Austin, 2000.

¹⁶ Boone, 2000, s. 21.

¹⁷ Alonso de Molina: *Vocabulario en la lengua Castellana y Mexicana y Mexicana y Castellana*, Editorial Porrúa, México, D.F., 2008 [1571].

¹⁸ Som beskrevet af David Stuart så kunne *huun* også referere til en bestemt form for kongelig hovedbeklædning fremstillet af papir, hvilket er med til at understrege den særlige rituelle betydning der for mesoamerikanske kulturer synes at have været knyttet til papir som materiale. Se David Stuart: *The Name of Paper: The Mythology of Crowning and Royal Nomenclature on Palenque’s Palace Tablet*, *Maya Archaeology*, Vol. 2, 2012, s. 117-141.

Ill. 6: Et eksempel på det karakteristiske mesoamerikanske foldebogsformat, her en faksimile af det mixtekiske *Codex Zouche-Nuttall*. Foto © Christophe Helmke.

ca. 11 meter lang. I forskningslitteraturen betegnes manuskripter af denne type ofte som kodekser ('codices'), præcis som bøger i europæisk folioformat. Der kendes desuden enkelte eksempler på skriftruller (f.eks. *Selden Roll*), mens en stor gruppe manuskripter består af enkelte "ark," og disse omtales som *mapas* eller *lienzos* af meget varierende størrelse, *Mapa de Xochitepec* måler knap en meter på hver led, mens *Lienzo Seler* med sine $3,83 \times 4,35$ m er et de største og mest slående eksempler på denne genre. De mesoamerikanske bøger blev fremstillet enten af papir lavet af inderbarken af forskellige arter af figentræet (slægten *Ficus*) (Ill. 7), som aztekerne kaldte *amaquahuill* 'papir-træ'¹⁹ eller af dyreskind, i de fleste tilfælde formentlig hjorteskind. Endvidere kendes enkelte dokumenter fremstillet af agave-fibre, og endelig er de førnævnte *lienzos* lavet af fint vævet bomuldsklæde. Bøger af papir og skind blev påført en kalkopløsning (gesso), som gjorde siden glat og hvid og parat til at skrive og tegne på. Ofte er såvel skriftegn som de ledsagende billeder skrevet og malet med et sort omrids, men bøgerne rummer et

¹⁹ Se også Alan R. Sandstrom & Pamela E. Sandstrom: *Traditional Papermaking and Paper Cult Figures of Mexico*, University of Oklahoma, Norman, 1986.

Ill. 7: Mexicansk figentræ, af aztekerne kendt som *amaquahuil* ('papir-træ'). Inderbarken anvendtes til fremstilling af papir (Chalcatzingo, Morelos, Mexico). Foto: © Anna & Jorge Cajiga.

væld af farver udvundet af naturlige farvestoffer, såvel organiske som mineralske, og den nyeste forskning på dette felt har identificeret en lang række af farvernes oprindelse.²⁰ Interessant er det at bemærke, at aztekerne benyttede sig af det metaforiske udtryk *in tllilli in tlapalli* ('det sorte, det røde') for den viden, der kunne videreføres gennem skrift og billeder, og metaforen brugtes også om lærdom og kundskaber.²¹ Farverne blev påført med pensler og penne af forskellige størrelser og tykkelser, og fra mayaerne og fra Teotihuacan-kulturen har vi bevaret

²⁰ Se f.eks. Davide Domenici, David Buti, Costanza Miliani, Brunetto Giovanni Brunetti & Antonio Sgamellotti: *The Colours of Indigenous Memory: Non-invasive Analyses of Pre-Hispanic Mesoamerican Codices*, Antonio Sgamellotti, Brunetto Giovanni Brunetti & Costanza Miliani (red.): *Science and Art: The Painted Surface*, The Royal Society of Chemistry, Cambridge, 2014, s. 94-119; Diana Magaloni Kerpel: *The Colors of the New World: Artists, Materials, and the Creation of the Florentine Codex*, The Getty Research Institute, Los Angeles, 2014.

²¹ Magaloni Kerpel, 2014, s. 18.

fine blækhusse, fremstillet både af konkylieskaller og i keramik (Ill. 8).²² Mange af bøgerne var deciderede pragtgenstande, fornemt indbundne i f.eks. jaguarskind eller prydet med fjermosaikker, og særligt vigtige manuskripter blev opbevaret i fint udformede skrin eller beholdere skåret i træ eller sten (se nedenfor). Blandt de eksempler på fremragende indiansk kunsthåndværk, der blev sendt til Europas kongedømmer og til paven i 1520-30'erne var også bøger, og flere af de foldebøger, der i dag opbevares i Europa hører formentlig til blandt de mest fornemme og veludførte; det er med andre ord ofte et udvalg af elitekulturens fine bøger, vi i dag kan studere.²³ Før vi bevæger os videre til en gennemgang af en række af de mest berømte og mest karakteristiske eksempler på mesoamerikanske bøger og deres indhold, er det nødvendigt med en basal indføring dels i forholdet mellem skrift og billeder i Mesoamerika, dels i de forskellige kendte genrer af mesoamerikansk litteratur.

Skriftsystemer og litterære genrer

I forhold til denne gennemgang af manuskripter og litteratur fra Mesoamerika, er det naturligvis afgørende at slå fast, at de mesoamerikanske kulturer benyttede sig af skrift. Her følger vi den gængse definition af begrebet, det vil sige: "Writing is speech put in visible form, in such a way that any reader instructed in its conventions can reconstruct the vocal message."²⁴ Det mesoamerikanske kulturområde er et af de få steder på kloden, hvor vi ved, at skrift er blevet udviklet selvstændigt og uafhængigt af indflydelse fra andre skrifttraditioner. Epigrafer og lingvisters forskning igennem de sidste 60 år har desuden vist, at de fleste af de 10 skriftsystemer der findes i Mesoamerika efter alt at dømme er logofonetiske, dvs. at de består af to typer tegn: *logogrammer* (ordtegn) og *fonogrammer* (vokaltegn og stavelsestegn). Det vil sige, at vi ikke bør bruge termer som ideogrammer, piktogrammer, billedskrift eller

²² Se Coe & Kerr, 1997 129-158; Kathleen Berrin & Esther Pasztory (red.): *Teotihuacan: Art from the City of the Gods*, Thames & Hudson, London, 1993, s. 206-207.

²³ Se f.eks. Davide Domenici & Laura L. Minelli: Domingo de Betanzo's Gifts to Pope Clement VII in 1532-1533: Tracking the Early History of Some Mexican Objects and Codices in Italy, *Estudios de Cultura Náhuatl*, Vol. 47: 169-209, 2014.

²⁴ Michael D. Coe: *Breaking the Maya Code*, Thames & Hudson, London, 1992, s. 13. Se også Peter T. Daniels: *The Study of Writing Systems*, Peter T. Daniels & William Bright (red.): *The World's Writing Systems*, Oxford University Press, New York, 1996, s. 3; Andrew Robinson: *Lost Languages: The World's Undeciphered Scripts*, Thames & Hudson, London, 2009.

Ill. 8: Farvebeholdere eller blækhusse fra *a)* Teotihuacan, Mexico og den klassiske mayakultur *b)* i Tikal, Guatemala, her med logogrammet SIBIK for 'blæk,' skrevet i selve beholderen og *c)* Cahal Pech, Belize, konkylie anvendt som blækhus med rester af pigmenter Foto © Michel Zabé, Instituto Nacional de Antropología e Historia, Mexcio, Justin Kerr og Jaime Awe.

ikonisk skrift, som alle i øvrigt er betegnelser, der ikke hyppigt anvendes af skriftforskere.²⁵ I dag er både mayaernes og aztekernes skriftsystemer dechifrerede (Ill. 9), og de er begge udviklet til at gengive henholdsvis maya og aztekisk (nawatl), og vi har dermed adgang til et tekstkorpus og en litteratur fra disse to kulturer.²⁶ Adskillige vidnesbyrd peger desuden i retning af, at mixtekisk og zapotekisk skrift og de øvrige endnu ikke dechifrerede skriftsystemer, f.eks. den epiklassiske skrift i det centrale Mexico, ligeledes var logofonetiske og udviklet til at gengive ét sprog.²⁷ I mange år har en diskussion verseret – og gør det fortsat – om hvorvidt aztekernes og de øvrige kulturer i det vestlige Mesoamerika havde skriftsystemer, der gengav ét specifikt sprog. Blandt andre Boone har i flere udgivelser søgt at udvide definitionen af, hvad skrift er, og betragter ikke aztekisk og mixtekisk som skriftsystemer på linje med mayaernes logofonetiske skrift.²⁸ Hun hævder således, at disse skriftsystemer snarere var grafiske og semasiografiske systemer, der kunne læses af forskellige etniske grupper, uafhængigt af sprog, og sammenligner dem med bl.a. noder og matematiske formler, ligesom de vest-mesoamerikanske skriftsystemer er blevet karakteriseret som “åbne” i den forstand, at de ikke er tæt knyttet til sprog overhovedet.²⁹ I løbet af de sidste to årtier er det dog blevet vist med stor tydelighed, at aztekisk skrift fungerer på præcis samme måde som mayaskriften, om end de aztekiske tekster ofte er kortere og så godt som aldrig er arrangeret i samme lineære format som mayaernes. Et glimrende eksempel på, at den aztekiske skrift gengiver nawatl, er, at de aztekiske skribenter benyttede sig af

²⁵ Brotherston 1995, s. 11.

²⁶ Se f.eks. Coe, 1992; Stephen Houston, Oswaldo Chinchilla Mazariegos & David Stuart: *The Decipherment of Ancient Maya Writing*, University of Oklahoma Press, Norman; Alfonso Lacadena: Regional Scribal Traditions: Methodological Implications for the Decipherment of Nahuatl Writing, *The PARI Journal*, Vol. 8 (4), 2008, s. 1-23; Marc Zender: One Hundred and Fifty Years of Nahuatl Decipherment, *The PARI Journal*, Vol. 8 (4), 2008, s. 24-37.

²⁷ Se f.eks. Christophe Helmke & Jesper Nielsen: *The Writing System of Cacaxtla, Tlaxcala, Mexico*. Ancient America Special Publication No. 2, Boundary End Archaeology Research Center, Barnardsville, 2011.

²⁸ Elizabeth Hill Boone: Aztec Pictorial Histories: Records without Words, Elizabeth H. Boone & Walter D. Mignolo (red.): *Writing without Words: Alternative Literacies in Mesoamerica and the Andes*, Duke University Press, Durham, 1994, s. 50-76, 1994; Boone, 2000, s. 28-63, Beyond Writing, Stephen Houston (red.): *The First Writing: Script Invention as History and Process*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, s. 313-348.

²⁹ Se også Stephen Houston: Writing in Early Mesoamerica, Stephen Houston (red.): *The First Writing: Script Invention as History and Process*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, s. 274-309.

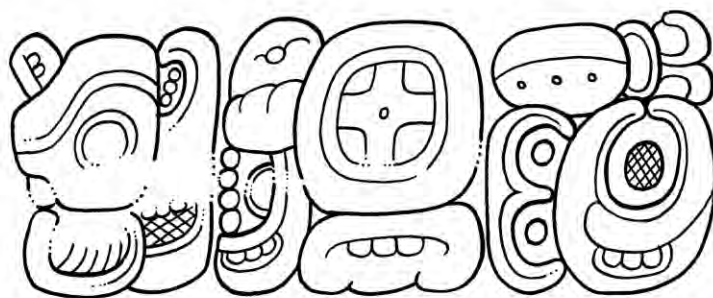

[mi]MIK
[xi]miki

a-AKOL
akol[meekatl]

TE-NOCH
tenoch[katl]

‘Dræb dem fra Acolhuacan og Tenochtitlan!’

chu-ka-ja
chu[h]kaj

a-K’AN-na
a[j]k’an

u-si-ja
usijj

‘Ajk’an Usijj (‘den gule grib’) blev taget til fange’

Ill. 9: Skrifteksempler og deres læsninger: a) translitteration, transskription og oversættelse af aztekisk tekst fra *Codex Xolotl*; b) translitteration, transskription og oversættelse af mayatekst fra Yaxchilan. Tegninger: Christophe Helmke.

rebus-princippet i dannelsen af skrifttegn, som, når man skulle skrive det reverentiale suffiks *-tzin* ‘ærede,’ anvendte et logogram, der viser en bagdel, som på aztekisk hedder *tzin(tli)*. Lyden af de to ord er den samme, betydningen bestemt ikke, og pointen er, at denne kreative leg med enslydende ord ikke ville give mening på mixtekisk eller zapotekisk, hvor de to ord bestemt ikke ligner hinanden.

Hvad angår læseretningen i de mesoamerikanske bøger, så er der en vis variation alt efter de forskellige geografiske områder og til dels også efter genre. For mayaernes vedkommende læses tekster fra venstre mod højre og oppefra og ned, og da hieroglyfferne ofte er arrangeret i dobbelte kolonner, læses to glyffer typisk efter hinanden, før man springer ned til næste linje. Aztekiske bøger læses ligeledes normalt fra venstre mod højre, fra top til bund, men på flere *mapas* synes der ikke at være én overordnet, styrende læseretning, og læseren kan således vælge at slå ned på en bestemt del af dokumentet. I de bevarede foldebøger fra Oaxacas zapotekere og mixtekere samt deres naboer i Puebla ser vi også flere eksempler på *boustrophedon* ('okse-drejning'), dvs. en tekst der systematisk læses i skiftende retning, og der er eksempler på, at der i samme bog kan være skiftende læseretninger. Ofte benyttede de mesoamerikanske skrivere visuelle hjælpemidler, som røde streger eller andre former for inddeling af siden, til at indikere den korrekte læseretning, men for de præcolumbianske læsere ville det dog sjældent være et større problem at identificere læseretningen, idet de nedfældede historier var en del af den fælleskendte tradition, og de hyppige kalendertegn ville desuden angive i hvilken retningen narrativen bevægede sig.³⁰ Endelig skal det understreges, at mesoamerikansk litteratur næsten altid optræder sammen med billeder eller ikonografi. Tekst og billeder supplerer hinanden, og i det vestlige Mesoamerika, hvor verber sjældent skrives, afbildes den pågældende handling, som f.eks. en tilfangetagning, en tronbestigelse eller indgåelsen af ægteskab, mens teksten angiver dag, år, personernes navne og titler, samt hvor handlingen udspiller sig. I flere tilfælde udvikledes visuelle udtryk og samspil mellem tekst og billede, som bedst kan sammenlignes med, hvad vi f.eks. kender fra tegneserier.³¹

Et gennemgående træk i mange af de overleverede bøger er datoer fra to af de mesoamerikanske kalendersystemer. Både i de bøger der beretter om historiske hændelser og dynastierne såvel som i de rituelle håndbøger eller almanakker, spiller tidsangivelser en central rolle.³²

³⁰ Boone, 2000, s. 61-63.

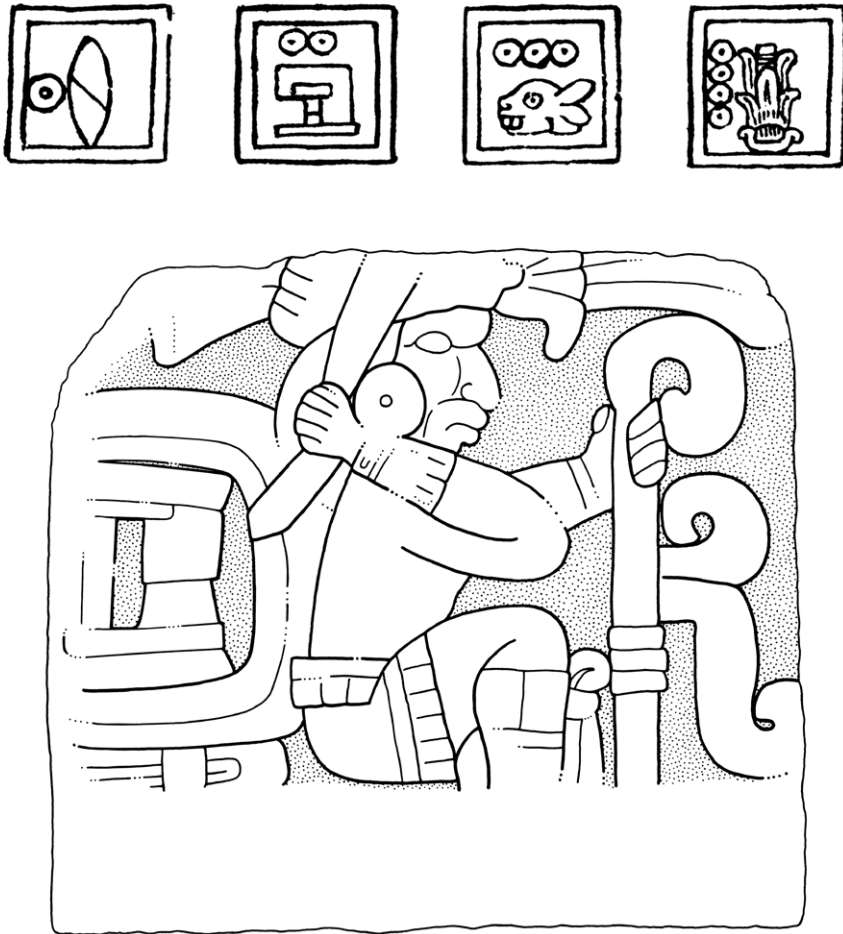
³¹ Søren Wichmann & Jesper Nielsen: *Sequential Text-Image Pairing among the Classic Maya Period*, Neil Cohn (red.): *The Visual Narrative Reader*, Bloomsbury, London, 2016, s. 283-313; Andrea Stone & Marc Zender: *Reading Maya Art*, Thames & Hudson, London, 2011.

³² For gode indføringer i de mesoamerikanske kalendersystemer, se f.eks. Johanna Broda de Casas: *The Mexican Calendar as Compared to Other Mesoamerican Systems*, *Acta Ethnologica et Linguistica*, Nr. 15, Wien, 1969; Anthony Aveni: *Empires of Time: Calendars, Clocks, & Cultures*, Kodansha International, New York, 1995, s. 185-277; David

Enestående for Mesoamerika er 260-dages kalenderen, også kaldet ritualkalenderen, som består af 20 dagstegn og 13 cifre (på aztekisk *tonalpohualli*, på maya *tzolk'in*). Hver dag, dvs. hver kombination af dagstegn og tal havde sin særlige betydning eller varsel, enten overvejende god eller dårlig. Der er altså et næsten astrologisk aspekt ved kalenderen, og et menneskes liv og skæbne var knyttet til den dag, man var født på, ligesom man i flere kulturer fik navn efter sin fødselsdato (som f.eks. de 16 første herskere i kongerækken på *Mapa de Xochitepec*, se Ill. 1). Man ville desuden konsultere en kalenderpræst, når det skulle afgøres på hvilken dag, man skulle så, høste, gå i krig, drage på en handelsrejse, indgå ægteskab eller tilsvarende vigtige handlinger. Det andet kalendersystem følger solåret og er på 365 dage (på nawatl *xihuitl*, på maya *ha'ab*), inddelt i 18 navngivne "måneder" af 20 dage hver, samt en kort periode på fem dage ved årets udløb (*nemontemi* på nawatl, *wayeb* på maya). Denne afsluttende periode blev betragtet som uheldig eller skæbnesvanger og udgjorde en kritisk overgangsfase mellem det gamle og det nye år, og en række ceremonier blev gennemført for at sikre det nye års "fødsel." I det centrale Mexico, hos bl.a. aztekerne, fik de enkelte år navn efter årets første dag i 260-dages kalenderen; man kan sige, at det er årets fødselsdato, som giver det navn, og disse datoer kaldes "årsbærere" og kunne kun udgøres af fire dagstegn ('hus,' 'kanin,' 'siv' og 'flint') (Ill. 10). Således finder vi talrige henvisninger til år såsom '4 Siv,' '7 Kanin,' '9 Flint' eller '13 Hus.' Tallene skrives på følgende måde: En rund prik = '1,' to prikker er '2' og så fremdeles. '5' skrives med en streg eller barre, '6' er en streg og en prik, '10' er to streger, og '12' to streger og to prikker. Aztekerne og mixtekerne brugte dog ikke stregerne men kun prikker, således at '12' altså blev angivet med 12 prikker. Mayaerne havde desuden et særligt tegn for '20' og 'fuldendelse.' I de bevarede tributlister fra det centrale Mexico findes desuden en række standardiserede mængdeangivelser, som f.eks. et flag eller en majsokolbe for '20,' en fjer for '400,' mens '8000' blev angivet ved en røgelsestaske. Som det også ses i kalenderne, benyttede mesoamerikanerne sig af et vigesimalt talsystem baseret på enheder af 20, dvs. tyve er grundtallet.³³ Mayaerne anvendte i den klassiske periode ydermere den såkaldte langtælling, en kalender der fra et "år 0" (svarende til 3114 f.v.t.) opregnede alle dage. Langtællingen er ligesom de to andre kalendere cyklisk, men var hele

Stuart: *The Order of Days: The Maya World and the Truth about 2012*, Harmony Books, New York, 2011.

³³ Boone 2000, s. 42-43.

Ill. 10: De fire årsbærere i det centrale Mexico fra den klassiske periode og frem til den spanske erobring: 'hus,' 'kanin,' 'siv' og 'flint' (fra *Codex Boturini*), samt epiklassisk relief fra c. 800-900 e.v.t. der illustrerer tanken om at året bæres. Således er en person med panderem ved at rejse sig ved hjælp af en vandrestav, og hans byrde i de følgende 365 dage er året 'Hus.' Tegninger: Christophe Helmke.

5126 år om at fuldendes, og den forrige langtællingscyklus endte 21. december 2012. I inskriptioner henviser mayaerne både til tidligere og fremtidige langtællingscykluser, men da datoer i langtællingen er uhyre sjældne i mayafoldebøgerne, vil vi ikke her gå i yderligere detaljer med denne kalender.

Fra tiden efter den spanske erobring har vi kilder der beskriver flere af de mesoamerikanske litterære genrer. Den indianske historiker Fernando de Alva Ixtlilxochitl (som nedstammede fra den aztekiske bystats Texcocos herskere) opsummerer det på glimrende vis i hans *Sumeria relación* fra omkring 1608:

“De havde skrivere til hver genre: nogle som tog sig af annalerne og som registrerede de ting som skete hvert år, hvilken dag, hvilken måned og time. Andre havde ansvaret for genealogierne og kongernes og de højtståendes forfædre [...] Nogle tog sig af at nedfælde byernes, provinsernes og andre steders udstrækning og grænser, samt jordlodderne og fordelingen af landet [...] Andre tog sig af de bøger der rummede lovene, og de riter og ceremonier de som hedninge gennemførte [...] og om festerne til ære for deres falske guder og deres kalendere.”³⁴

I franciskanermunken Toribio de Benaventes (også kendt som Motolinía, ‘den fattige,’ på aztekisk) afhandling om Ny Spaniens indfødte befolkninger har vi overensstemmende oplysninger. Han nævner således “bøger om årene og historien” (*xiuhhtlapohualamatl*), som fungerede som annaler og var baseret på årsrækker, navngivne efter 260-dages kalenderen som tidligere forklaret. Gode eksempler på denne genre er de aztekiske *Codex Aubin*, *Tira de Tepechpan* og *Codex Mexicanus* (se nedenfor). Der er altså tale om en mesoamerikansk historieskrivningstradition, men med den vigtige tilføjelse at genren også inkorporerer, hvad vi normalt vil betegne som mytologisk stof. Vandringshistorier og genealogier indledes således ofte med beskrivelser af verdens skabelse og de første menneskeslægter og dynastiernes grundlæggelse i en fjern mytisk fortid. Denne form for “mythistory” kendes fra også den klassiske periodes mayatekster, men er særdeles tydelig i mixtekiske og aztekiske bøger, som f.eks. *Codex Vindobonensis* og *Codex Azcatitlan*. De mere fortællende historiske tekster fokuserer netop typisk på vandring, militære konflikter, erobringer og enkelte byers hersker-genealogier, herunder tronbestigelser og ægteskaber, og i enkelte tilfælde med stor biografisk fokus på et enkelt individ som f.eks. i flere af de præcolumbianske mixtekiske foldebøger. En anden genre var repræsenteret i “bøger omhandlende dagene og festerne” (*ilhuhtlapohualamoxtli*), som bl.a. havde fokus på solårets skiftende højtider; og med udgangspunkt i en *tonalamatl* “bogen om dagene” ville kalenderpræster, kaldet *tonalpouhque* (“læsere/tællere af dagene”), udlægge og analysere drømme og komme

³⁴ Efter Enrique Florescano: *Myth, Memory, and Time in Mexico: From the Aztecs to Independence*, Texas University Press, Austin, 1994, s. 35-36.

med forudsigelser om de bedste dage for vigtige ritualer på baggrund af bl.a. 260-dages kalenderen.³⁵ Under et samlet hele kan vi betegne disse tekster som ritualhåndbøger, og flere af dem anvendtes som almanakker, og gode eksempler på genren er *Codex Borbonicus*, *Codex Cospi* og mayaernes *Codex Dresden*. Franciskaneren Bernardino de Sahagún skrev i slutningen af 1500-tallet: "Så åbnede han [dem] op, han betragtede bøgerne, sine tegninger, sine tekster; han læste, studerede, så på det dagstegn på hvilket barnet var født, undersøgte hvilke [guder] der var knyttet til og regerede over dagen."³⁶ Vi ved, at nogle af de rituelle bøger blev opbevaret nær templerne under opsyn af præster, og den spanske soldat Bernal Díaz del Castillo beskrev således det indre af et tempel i byen Cempoala (Veracruz): "de gik ind i bygningerne med gudebilleder og fandt spildt blod og røgelseskar [...] og en sten de foretog ofringer med, papegøjefjer, og mange bøger syet sammen i foldningerne."³⁷ En interessant oplysning får vi desuden fra dominikaneren Francisco de Burgoa, som beskriver, hvorledes visse dokumenter, måske *lienzo*'er, i Oaxaca blev hængt op på væggene i paladsbygningerne: "Jeg har hørt nogle af de gamle forklare, at de fastgjorde disse bøger om verdens indretning langs væggene i herskernes værelserne, både til deres egen forherligelse og for at prise dem og anvende dem i forbindelse med deres forsamlinger."³⁸ Dette citat fortæller os, at bøger og manuskripter kunne anvendes på måder, som er ganske anderledes, end hvad vi er vant til fra den vestlige verden, og vi skal senere se, hvorledes kopier af gamle aztekiske manuskripter den dag i dag indgår i og hænges op ved bestemte rituelle lejligheder.

³⁵ Se Elizabeth Hill Boone: *Cycles of Time and Meaning in the Mexican Books of Fate*, University of Texas Press, Austin, 2007 for en glimrende indføring i disse ellers vanskeligt forståelige bøger. Boone gennemgår og analyserer således flere sider af f.eks. *Codex Borgia* og *Codex Fejérváry-Mayer*. Desuden findes der de såkaldte kalenderhjul, og det bedste eksempel herpå er det såkaldte *Boban Wheel* hvor de 18 måneder i 365-dages kalenderen er anført. Eksemplerne på denne genre er alle fra tiden efter erobringen, og det er dermed uklart hvorvidt der er tale om præcolumbiansk tradition, se George Kubler & Charles Gibson: *The Tovar Calendar*, Memoirs of the Connecticut Academy of Arts & Sciences, Vol. XI, Yale University Press, New Haven, 1951; Daniel Díaz: *Calendarios y nacionalismo*, *Arqueología Mexicana*, Vol. 7, núm 41, 2000, s. 56-59.

³⁶ Charles E. Dibble & Arthur J.O. Anderson (oversættelse): *Florentine Codex: Book 6 – Rhetoric and Moral Philosophy*, The School of American Research and The University of Utah, Santa Fe, 1969, s. 198.

³⁷ Robertson 1959, s. 32-33.

³⁸ Efter John M.D. Pohl: *Mexican Codices, Maps, and Lienzos as Social Contracts*, Elizabeth H. Boone & Walter D. Mignolo (red.): *Writing without Words: Alternative Literacies in Mesoamerica and the Andes*, Duke University Press, Durham, 1994, s. 141.

Ill. 11: Illustration fra Bernardino de Sahagúns *Códice Florentino* (8. bog, fol. 33v) der viser anvendelsen af et *mapa*: Spioner rapporterer til deres hærledere i forbindelse med planlægningen af en belejring.

En anden vigtig genre, som Alva de Ixtlilxochitl også beskrev, er de såkaldte *mapas*, dvs. 'kort' som udover geografiske angivelser, typisk i form af toponymer, også kan rumme historisk-genealogisk indhold, og *Codex Xolotl* og *Mapa de Xochitepec* er begge fremragende eksempler på dette (Ill. 11). Toponymerne i kanten af *Mapa de Xochitepec* navngiver formentlig punkter i det omgivende landskab, der udgør grænserne til Xochitepecs nabobyer. Flere af disse *mapas* blev afleveret sammen med det spørgeskema (bestående af i alt 50 spørgsmål), som den spanske konge Filip 2. (regerede 1556-1598) havde udsendt til sine repræsentanter og jordejere i den Nye Verden i perioden 1577-1585, og som er

kendt som *Relaciones Geográficas*.³⁹ De mange besvarelser udgør en de vigtigste grupper af etnohistoriske kilder fra Mesoamerika og flere er delvist forfattet af de pågældende områders indianere, og til tider blev et *mapa*, udført i mere eller mindre oprindelig indiansk stil og ofte kopieret fra den original, der opbevaredes i landsbyen, vedlagt.⁴⁰ Det er muligt, men ikke sikkert, at *Mapa de Xochitepec* blev fremstillet som led i en sådan besvarelse til den spanske regent. Endelig skal nævnes en genre, som vi ikke har nogen indiansk term for, men som har med skatteopkrævning at gøre. I denne gruppe af tekster finder vi bl.a. tributlister med opgørelser over, hvad underlagte bystater skulle betale i skatter til det aztekiske imperium (*Matrícula de Tributos* og *Codex Mendoza*, se nedenfor). Til disse økonomiske dokumenter kan vi tilføje de bøger fra 1500-tallet, der bl.a. rummer lister og oversigter over landområder, byområders fordeling af jordlodder (herunder oplysninger om jordens kvalitet), husstande og antal indbyggere, f.eks. *Plano en papel de Maguey*, *Codex Santa María Asunción*, *Codex Vergara*, *Matrícula de Huexotzinco* samt en række kodekser fra Oaxaca.⁴¹

Den spanske invasion og erobring betød en enorm ændring i den mesoamerikanske elite-kultur og i de religiøse og ofte nært tilknyttede litterære traditioner. De voldsomme epidemier gjorde desuden, at mange af de lærde døde, mens andre blev omskolet i de nye klostertskoler, hvor der blev undervist i det latinske alfabet. Samtidig blev mange bøger brændt på bålet af bl.a. franciskanerne. Til trods for en fortsat klandestin produktion og kopiering af kodekser langt op i 1600-tallet,

³⁹ Howard F. Cline: *The Relaciones Geográficas of the Spanish Indies, 1577-1648*, Howard F. Cline (red.): *Handbook of Middle American Indians, Vol. 12, Guide to Ethnohistorical Sources, Part 1*, Austin 1972, s. 183-242.

⁴⁰ Donald Robertson: *The Pinturas (Maps) of the Relaciones Geográficas*, With a Catalog, Howard F. Cline (red.): *Handbook of Middle American Indians, Vol. 12, Guide to Ethnohistorical Sources, Part 1*, University of Texas Press, Austin 1972, s. 243-278; Barbara E. Mundy: *The Mapping of New Spain: Indigenous Cartography and the Maps of the Relaciones Geográficas*, University Press of Chicago, Chicago, 1996.

⁴¹ Barbara J. Williams & H.R. Harvey: *The Códice de Santa María Asunción: Households and Lands in Sixteenth-Century Tepetlaoztoc*, University of Utah Press, Salt Lake City, 1997, Content, Provenience, and Significance of the *Codex Vergara* and the *Códice de Santa María Asunción*, *American Antiquity*, Vol. 53 (2), 1988, s. 337-351; Edward E. Calnek: *The Localization of the Sixteenth Century Map Called the Maguey Plan*, *American Antiquity*, Vol. 38 (2): 190-195; Hans J. Prem: *Matrícula de Huexotzinco*, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz, 1974; *Códices indígenas de algunos pueblos del Marquesado del Valle de Oaxaca*, Editorial Innovación, S.A, México, D.F., 1983.

bl.a. i det nordlige Yucatan,⁴² forsvandt al viden om de oprindelige skriftsystemer efterhånden, og den indianske befolkning begyndte hurtigt at reproducere den form for viden, man før havde nedskrevet med hieroglyfskriften eller overleveret mundtligt med latinske bogstaver i bøger af europæisk format og på europæisk papir, som f.eks. k'iche'-mayaernes *Popol Wuj* eller det aztekiske *Codex Chimalpopoca*.⁴³ Med det nye skriftsystem kom også nye genrer og med den nye religion, kristendommen, kom nye guder og begreber, og dette ses i så godt som alle tekster fra den postcolumbianske periode skrevet af indianske forfattere.

Et geografisk overblik over mesoamerikanske manuskripter

I de følgende tre afsnit vil vi nævne en række af de vigtigste bøger og andre typer skriftlige dokumenter, og enkelte vil blive beskrevet mere detaljeret. Det er dog vigtigt at understrege, at vi ikke her opstiller en udtømmende liste over samtlige kendte mesoamerikanske manuskripter. Skulle læseren ønske et mere komplet og fyldestgørende inventar, henviser vi til John B. Glass og Donald Robertsons oversigtsartikler i *Handbook of Middle American Indians* fra 1975, som fortsat er den bedste og mest opdaterede af sin slags.⁴⁴ I forhold til at studere de originale dokumenter var forskere indtil for ganske nylig begrænset til at benytte de

⁴² Se f.eks. John Chuchiak IV: Writing as Resistance: Maya Graphic Pluralism and Indigenous Elite Strategies for Survival in Colonial Yucatan, 1550-1750, *Ethnohistory*, Vol. 57, 2010, s. 87-116.

⁴³ Se f.eks.: Victoria R. Bricker: Literary Continuities across the Transformation from Maya Hieroglyphic to Alphabetic Writing, *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 151 (1), 2007, s. 27-42; John Monaghan: The Shape of Script in a Colonial Context: Alphabetic and Pictorial Registers in Mixtec Texts, Stephen D. Houston (red.): *The Shape of Script: How and Why Writing Systems Change*, SAR Press, Santa Fe, 2012, s. 209-227; Sandstrom & Sandstrom 1986, s. 15-18; Allen J. Christenson: *Popol Vuh: The Sacred Book of the Maya*, O Books, Winchester, 2003; John Bierhorst: *History and Mythology of the Aztecs: The Codex Chimalpopoca*, The University of Arizona Press, Tucson, 1992.

⁴⁴ John B. Glass: A Survey of Native Middle American Pictorial Manuscripts, Howard F. Cline (red.): *Handbook of Middle American Indians, Vol. 14, Guide to Ethnohistorical Sources, Part 3*, Austin 1975a, s. 3-80; John B. Glass: A Census of Middle American Testierian Manuscripts, Howard F. Cline (red.): *Handbook of Middle American Indians, Vol. 14, Guide to Ethnohistorical Sources, Part 3*, Austin 1975b, s. 281-296; John B. Glass & Donald Robertson: A Census of Native Middle American Pictorial Manuscripts, Howard F. Cline (red.): *Handbook of Middle American Indians, Vol. 14, Guide to Ethnohistorical Sources, Part 3*, Austin 1975, s. 235-236; Donald Robertson: Techialoyan Manuscripts and Paintings, Howard F. Cline (red.): *Handbook of Middle American Indians, Vol. 14, Guide to Ethnohistorical Sources, Part 3*, Austin 1975, s. 253-280.

kostbare faksimile-udgivelser af et lille udvalg af de mest berømte værker eller alternativt søge adgang til de originale håndskrifter. I løbet af det sidste årti er der dog udkommet flere faksimile-versioner på CD-Rom, og senest er en lang række dokumenter blevet scannet og offentliggjort på nettet. De fem vigtigste hjemmesider i denne forbindelse er *codices.inah.gob.mx*, *amoxcalli.org.mx*, *tellacuillo.org.mx*, *mapas.uoregon.edu* og endelig *World Digital Library's* hjemmeside *wdl.org*. De mesoamerikanske bøger og tekster har således i dag en langt større udbredelse og tilgængelighed end nogensinde før. I forbindelse med denne stigende opmærksomhed omkring den mesoamerikanske litterære kulturarv har der også været debat om håndskrifternes navne. Hollænderen Maarten Jansen og hans mexicanske kone Gabina Aurora Pérez Jiménez udgav i 2004 en artikel, hvori de foreslog nye navne for en række af de mesoamerikanske bøger.⁴⁵ I dag er kodekserne typisk opkaldt efter ejerne, tidligere eller nuværende, eller de museer, biblioteker og byer, hvor de opbevares. De alternative navne er derimod baseret på den by, hvis historie de primært omhandler (f.eks. *Codex Bodley* som omdøbes til *Codex Añute* efter den by, hvis dynasti er omdrejningspunktet i værket), eller de har fået et nyt navn efter indholdet (f.eks. *Codex Borbonicus* som bliver til *Codex Cihuacoatl*, da Jansen mener, at gudinden Cihuacoatl spiller en særlig rolle i denne kalenderalmanak). Navneændringerne er tydeligvis ment som et forskningsetisk og politisk signal og markerer en afstand til koloniseringen og de tidligere kolonimagters fortsatte besiddermentalitet, men er dog ikke uden problemer, idet de ikke er resultatet af en fælles diskussion, men blot fremført af to enkelte forskere. Her har vi valgt at benytte de allerede etablerede navne, men anfører i parentes de foreslåede nye samt alternative navne første gang et manuskript nævnes. Endskønt den eksakte proveniens på flere af håndskrifterne er omdiskuterede,⁴⁶ kan de stilistisk placeres i afgrænsede og veldefinerede grupper. For overskuelighedens skyld har vi opdelt det samlede tekstkorpus i tre større grupper: 1) Det centrale og vestlige Mexico, 2) Puebla, Guerrero og Oaxaca, herunder de præcolumbianske mixtekiske foldebøger, og endelig 3) mayaområdet, hvorfra der kun kendes fire bevarede værker. Som allerede nævnt præsenterer vi uddybende beskrivelser og teksteksempler fra udvalgte kodekser fra disse tre områder.

⁴⁵ Maarten Jansen & Gabina Aurora Pérez Jiménez: Renaming the Mexican Codices, *Ancient Mesoamerica*, Vol. 15 (2), 2004, s. 267-271.

⁴⁶ Se f.eks. Boone, 2007, s. 211-230.

Det centrale og vestlige Mexico: Den aztekiske tradition

I den store gruppe manuskripter fra dette område findes blandt de religiøse bøger bl.a. *Tonalamatl de Aubin*,⁴⁷ *Codex Tudela*,⁴⁸ *Codex Magliabechiano*,⁴⁹ og blandt de historisk-genealogiske *Codex Boturini*,⁵⁰ *Tira de Tepechpan*,⁵¹ *Codex Azcatitlan*,⁵² *Codex de Xicotepec*,⁵³ *Codex Tlatelolco*,⁵⁴ *Codex en Cruz*,⁵⁵ *Historia Tolteca-Chichimeca*⁵⁶ og *Anales de Tula*,⁵⁷ mens *Mapa de Sigüenza*, *Mapas de Cuauhtinchan*⁵⁸ og *Mapa Quinatzin*⁵⁹ er fine eksempler på kombinationen af geografiske *mapas* og historisk indhold. Dokumenter med vægt på økonomiske forhold og jordbesiddelser er bl.a. *Mapa de Oztotípac*,⁶⁰ *Codex Tepetlaoztoc*⁶¹ og *Codex Santa María Asunción*.⁶² I det følgende ser vi nærmere på fire kodekser med forskelligt indhold: *Codex Borbonicus*, *Codex Xolotl*, *Codex Mexicanus* og *Matrícula de Tributos*.

⁴⁷ Eduard Seler: *The Tonalamatl of the Aubin Collection: An Old Mexican Picture Manuscript in the Vatican Library, Published at the Expense of His Excellency the Duke of Loubat*, T. & A. Constable, London, 1900-1901.

⁴⁸ *Códice Tudela*, Ediciones Cultura Hispanica del Instituto de Cooperación Iberoamericana, Madrid, 1980.

⁴⁹ *Codex Magliabechiano*, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz, 1970.

⁵⁰ *Arqueología Mexicana*, Edición Especial 26: Tira de la Peregrinación (Códice Boturini), 2007.

⁵¹ Lori Boornazian Diel: *The Tira de Tepechpan: Negotiating Place under Aztec and Spanish Rule*, University of Texas Press, Austin, 2008.

⁵² *Codex Azcatitlan / Códice Azcatitlan*, Bibliothèque nationale de France, Société des Américanistes, Paris, 1995.

⁵³ Guy Stresser-Péan: *Le Codex de Xicotepec: Étude et interprétation*, Gouvernement de l'État de Puebla, Fondo de Cultura Económica, Puebla, 1995.

⁵⁴ *Códice de Tlatelolco*, edición facsimilar, INAH, México, D.F., 1994; Perla Valle: *Códice de Tlatelolco*, *Arqueología Mexicana*, Vol. 15, núm 89, 2008, s. 66-70.

⁵⁵ Charles E. Dibble: *Codex en Cruz*, University of Utah Press, Salt Lake City, 1981.

⁵⁶ Paul Kirchhoff, Lina Odena Güemes og Luis Reyes García: *Historia Tolteca-Chichimeca*, INAH-SEP, México, D.F., 1976.

⁵⁷ *Anales de Tula*, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz, 1979; David Carrasco og Scott Sessions (red.): *Cave, City, and Eagle's Nest: An Interpretive Journey through the Mapa de Cuauhtinchan No. 2*, University of New Mexico Press, Albuquerque, 2007.

⁵⁸ Se f.eks. Keiko Yoneda: *Los Mapas de Cuauhtinchan*, *Arqueología Mexicana*, Vol. 7, núm 38, 1999, s. 18-23.

⁵⁹ Luz María Mohar Betancourt: *Códice Mapa Quinatzin: Justicia y derechos humanos en el México antiguo*, Comisión Nacional de los Derechos Humanos México, CIESAS, México, D.F., 2004.

⁶⁰ Xavier Noguez: *Mapa de Oztotípac*, *Arqueología Mexicana*, Vol. 15, núm 88, 2007, s. 84-85.

⁶¹ *Códice de Tepetlaoztoc (Códice Kingsborough)*, *Estado de México*, El Colegio Mexiquense, Toluca, 1994.

⁶² Williams og Harvey, 1997.

*Codex Borbonicus*⁶³ (Codex Cihuacoatl) er et enestående eksempel på, hvordan specialiseret aztekisk litteratur, som relaterer sig til datidens anvendelse af almanakker og kalendere, kunne udformes. Kodekset opbevares i dag på *Assemblée Nationale Française* i Paris, er udført af indianske skrivere og har format som en original, sammenhængende foldebog.⁶⁴ De bemalede *amate*-papirsider udfolder sig på i alt 36 rektangulære ark, som måler c. 40 × 40 cm. Fuldt udfoldet måler kodeksen omtrent 14 m og er dermed den længste af de mesoamerikanske kodekser, der er bevaret frem til i dag. Fremstillingstidspunktet er omdiskuteret, men selve kodeksens format, papirtype og illustrationerne, som er udført i en klar præcolumbiansk stil, antyder, at den er fremstillet umiddelbart før eller ganske kort tid efter erobringen, altså engang i løbet af 1520'erne. Der hersker bred konsensus om, at kodeksen repræsenterer en stil og udførelse, som ligger meget tæt på den originale type af manuskripter, som eksisterede hos aztekerne inden europæernes ankomst. Derfor er *Codex Borbonicus* i en klasse for sig i den forstand, at den antages at repræsentere den oprindelige aztekiske foldebogsstil allerbedst. *Codex Borbonicus* giver gennem tekst og billeder et fremragende indblik i udformningen af det rituelle kalendersystem, som aztekerne anvendte og orienterede sig i. De religiøse specialister konsulterede bl.a. kalenderhåndbogen med henblik på at forudsige, hvordan skæbnen for en given dag tegnede. Formodentligt var kodeksens funktion også at hjælpe de religiøse specialister gennem de mange ritualer, som udfoldede sig i og omkring templerne. I den første del af kodeksen findes den allerede omtalte rituale kalender eller *tonapohualli* baseret på 260 dage (20 dagstegn kombineret med tallene 1-13), og således struktureret omkring perioder af tretten dages varighed, på spansk kaldet *trecenas*.⁶⁵ I *Codex Borbonicus* gengives en *trecena* på hver sin side sammen med den eller de mest betydningsfulde guder, som herskede over den pågældende periode. Gudeskikkelserne er afbildet i rigt udsmykkede dragter og med udstyr som f.eks. røgelseskar samt mad og drikke beregnet på offergaver. Ser

⁶³ K.A. Nowotny & Jacqueline de Durand-Forest (red.): *Codex Borbonicus*, Bibliothèque de l'Assemblée Nationale, Paris (Y120), Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz, 1974.

⁶⁴ *The Oxford Encyclopedia of Mesoamerican Cultures: The Civilizations of Mexico and Central America*, Oxford University Press, vol. 1, 2001, s.91-93.

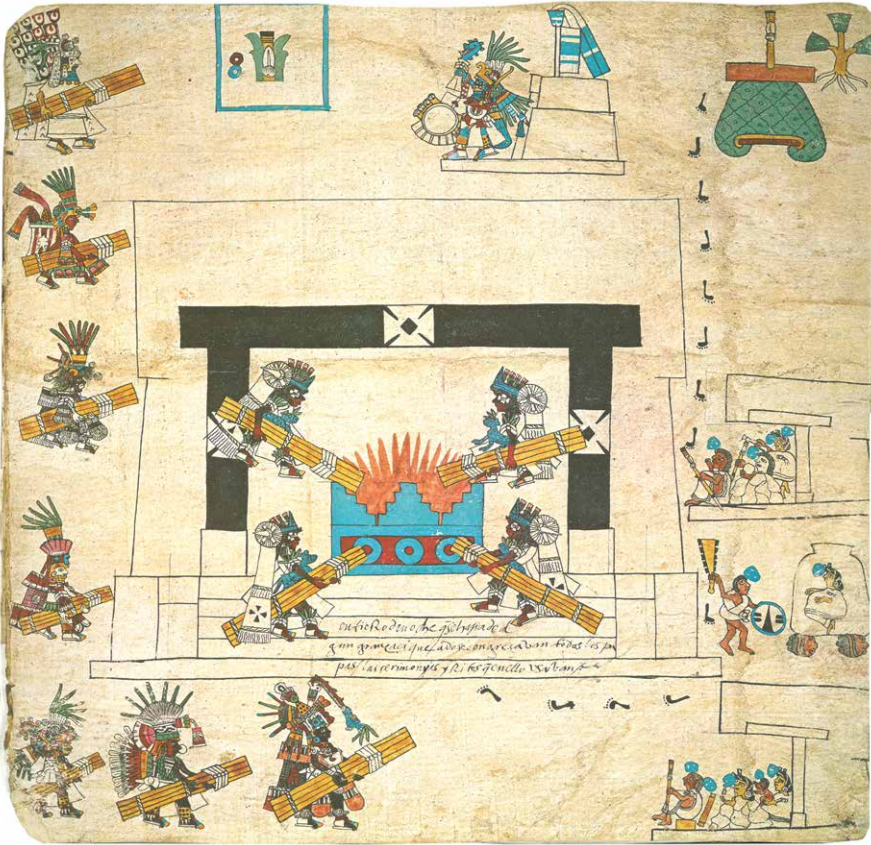
⁶⁵ *Codex Borbonicus* er ikke den eneste kodeks som rummer gengivelser af rituale kalenderen, og der findes således også lignende almanakker i f.eks. *Tonalamatl de Aubin*, *Codex Tudela*, *Codex Borgia* og *Codex Aubin*, *Codex Telleriano-Remensis*, og *Codex Vaticanus B* samt i foldebøgerne fra mayaområdet (se nedenfor).

Ill. 12: Side 4 fra *Codex Borbonicus* viser skytsguden *Huehuecoyotl* dansende til trommespil. Scenen indrammes af felter som angiver *trecena*-periodens tretten navngivne dage, sammen med de tilhørende Dags- og Natteherskere (fol. 4). Foto © Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz.

vi nærmere på strukturen for den enkelte *trecenas* opbygning, optager en central gudefigur det største kvadrat, som udgår fra det øverste venstre hjørne. Et konkret eksempel på denne organisering ses i *trecena* nr. 4, som begynder med dagen '1 Blomst.' Dagsnavnet fremgår af det lille kvadrat i venstre nederste hjørne, hvor en prik (for tallet '1') og en stiliseret blomst er tegnet. I det store felt ovenover ses den aztekiske gud for dans, musik og kødelige lyster *Huehuecoyotl* ('gamle coyote') afbildet med en mægtig rød- og hvidmalet coyote-maske (Ill. 12). Her ser man ham i en dansescene og overfor ham ses en musikanter iført en

Ill. 13: Den kritiske afslutning på 52-års cyklussen og begyndelsen af en ny æra markeredes ved afholdelsen af omfattende ritualer. Fire religiøse specialister antænder her fakler bestående af hver især 13 grene fra den nye "moder"-ild på toppen af en tempelpyramide. Herefter blev ilden båret videre og fordelt til de øvrige templer og kvarterer i hovedstaden (*Codex Borbonicus*, fol. 32). Foto © Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz.

anden gudedragt – dvs. han legemliggør den gud, som var associeret med druk og fester. Han slår på en tromme og synger, hvilket ses af de elaborerede talesnirkler, der udgår fra hans mund. Begge gudefigurer bærer en halskæde med et særligt vedhæng tilvirket af en oval, tilspidset muslingeskal.⁶⁶ *Huehucoyotls* arme er fremstrakte i en position, som

⁶⁶ Boone, 2007, s. 90.

ses gentaget på mange af de øvrige af *trecenaens* guder. I dette tilfælde holder han en rund kalabasrasle i den ene hånd og i den anden en blomstersmykket stav. Rundt om dette centrale felt, som altså domineres af *trecenaens* skytsgud, ses en række mindre kvadrater, som hver angiver de tretten dages navn ved hjælp af et dagstegn samt et ciffer. Ydermere er der tilknyttet enten en såkaldt Dags- eller Nattehersker til hver dag, og disse overnaturlige skikkelser herskede over henholdsvis nattens og dagens timer.⁶⁷ De sidstnævnte gudeskikkelser blev afbildet sammen med i alt 13 flyvende væsener: en sommerfugl og tolv forskellige fugle, som alle formentlig fungerer som en form for budbringere for guderne.

Den anden store del af *Codex Borbonicus* rummer solårskalenderen, der som allerede nævnt indeholder 360 dage plus 5 ekstra dage. Året var opdelt i atten perioder med tyve dage i hver periode, de såkaldte *veintenas*. I kodeksen ser vi afbildninger af de rituelle scener og ceremonier, som var knyttet til hver *veintena* sammen med de guder, der vogtede over hver måned. De rituelle aktiviteter, som ifølge kalenderens illustrationer skulle udføres ved templerne i de pågældende perioder, drejede sig ikke mindst om landbrugets cyklusser og kollektive højtider. Mange af kalenderens fejring er henvendt til majs-guden og regnguden, og der vises livlige og farverige scener af ceremonier med dansere, musikanter, præster og kostumeklædte deltagere, som foretager de ofringer, som kalenderen foreskriver. Den samlede tid, det tog, før rituale kalenderen og solkalenderen havde gennemløbet alle kombinationerne af dagstegn og numre, var 52 år. En sådan 52-års cyklus kaldtes *xiuhmolpilli* på aztekisk, hvilket kan oversættes til 'årene bindes' og symboliseredes ved afbildningen af 52 grene eller pinde, som blev bundet sammen. Det tidspunkt, hvor 52-cyklussen udløb, blev betragtet som farefuldt og truende for verdens fortsatte eksistens: Ville en ny periode tage sin begyndelse, eller ville nattens dæmoner fortære verden og alle mennesker? For at sikre, at begyndelsen på en ny kalendercyklus på 52 år ville lykkes, afholdt man en stor ceremoni på 'Stjernebjerget' syd for Tenochtitlan. Om natten antændtes en ny ild i brystet på en ofret kriger, den nye "moder"-ild blev derefter ført til hovedstadens vigtigste templer og derfra videre fra arnested til arnested. *Codex Borbonicus'* afbildning af *xiuhmolpilli*-ceremonien er enestående og den eneste kendte, og vi ser her øjeblikket, hvor fire præster ved bålet er i færd med at antænde 'års-bundter' af sammenbundne pinde i et af de store templer (Ill. 13).

⁶⁷ Boone, 2007, s. 89-91.

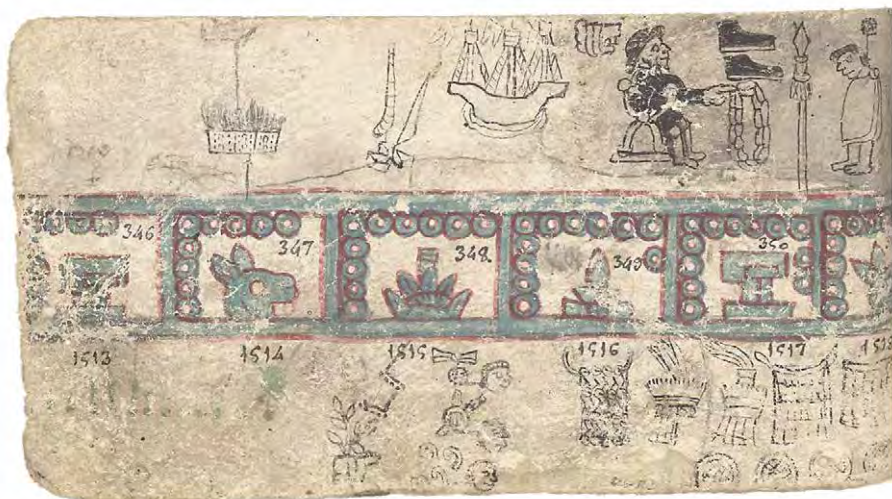

Ill. 14: I *Codex Mexicanus* (fol. 18) er udvandringen fra det mytiske oprindelsessted *Aztlan* gengivet ved at en lille gruppe forfædre, enkelte udstyrede med vadsæk og vandrestok, står beredte på at rejse mod nyt land. Deres nye destination skal vise sig at blive en ø midt i Texcoco-søen hvor de anlægger deres hovedstad Tenochtitlan. Foto © Bibliothèque nationale de France.

Vi vender os nu mod et eksempel på den genre, aztekerne selv kaldte *xiuhtlapohualamatl* ('bøger om årene og historien'), og *Codex Mexicanus*⁶⁸ repræsenterer et klassisk eksempel på traditionel historieskrivning med sit fokus på vandringshistorie og begivenheder i og omkring Tenochtitlan. Dokumentet er ikke præcist dateret, men den tysk-fødte mesoamerikanist Ernst Mengin (1893-1973) har undersøgt dokumentet nøje og bl.a. på baggrund af de spanske gloser, som er indskrevet i manuskriptet, har han forslået, at det er fremstillet i perioden mellem 1571-90.⁶⁹ I dag findes kodeksen i Aubin-Goupil samlingen på *Bibliothèque nationale de France* i Paris, hvor det har været opbevaret siden 1898. Dokumentet består af i alt 102 sider, som hver måler 10 × 20 cm. Begivenhederne, der refereres til, omhandler for en stor del aztekernes tidligste historie frem til og med den spanske invasion. Historiefortællingen er præsenteret gennem et lineært forløb, hvor specifikke datoer ved hjælp af sorte eller røde linjer forbindes til afbildede personer eller begivenheder som

⁶⁸ *Codex Mexicanus* Bibliothèque Nationale de France, Nos 23-24. Faksimile udgivet som et supplement til *Journal de la Société des Américanistes*, 41 (2), 1952.

⁶⁹ Ernest Mengin: Commentaire du *Codex Mexicanus* Bibliothèque Nationale de France, Nos 23-24. *Journal de la Société des Américanistes*, 41 (2): 387-498, 1952, s. 391.

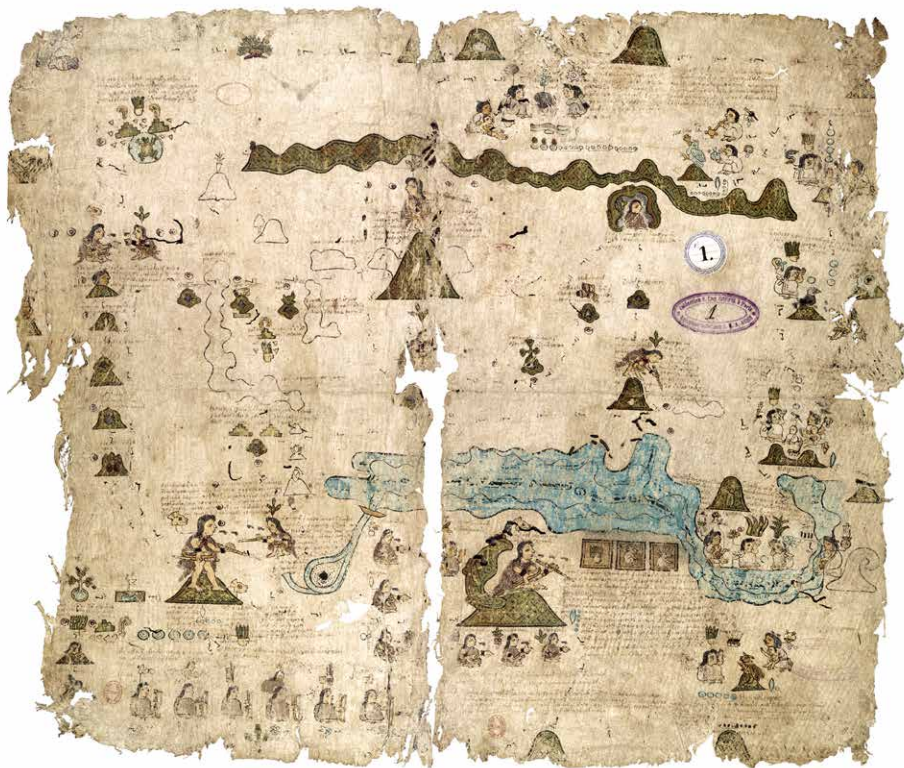
Ill. 15: En afbildning af en spansk karavel med master og rig markerer europæernes ankomst til Mexico (*Codex Mexicanus*, fol. 76). Foto © Bibliothèque nationale de France.

eksempelvis dødsfald, tronindsættelser og erobringstogter. Den første del af værket drejer sig bl.a. om de europæiske helgener og helligdage samt en oversigt over de europæiske stjernetegn. Herefter følger beskrivelsen af aztekernes slægtshistorie og i forlængelse heraf den omfattende beretning om aztekernes historie fra deres udvandring fra det mytiske oprindelsessted *Aztlan*, til grundlæggelsen af Tenochtitlan og frem til tidspunktet for den spanske invasion. Den resterende del (dvs. de sidste 14 sider) er dele af en *tonalamatl*-almanak. De historiske begivenheder er organiseret kronologisk gennem brugen af de fire aztekiske årsbærere: 'Kanin,' 'siv,' 'hus' og 'flint,' som i kombination med en talangivelse (1-13) anfører navnet på det pågældende år. Kaster vi således blikket på kodeksens side 18, ser vi starten på den række af årsbærertegn, som er bærende for kronologien i historien: Den begynder med året '1 Flint' (svarende til 1168 e.v.t.), og den ledsagende tegning af den skindklædte, rejseberedte gruppe af mennesker fortæller os, at dette var tidspunktet for aztekernes afrejse fra *Aztlan* (Ill. 14). Herefter fortsættes vandringshistorien og hieroglyffer angiver stednavnene på de lokaliteter, som var betydningsfulde, og hvor aztekerne i kortere eller længere perioder slog sig ned før ankomsten til Mexico-dalen og grundlæggelsen af Tenochtitlan i året '2 Hus' (1325). Over de følgende sider kan vi bl.a. følge byens herskerrække, og vi får præcise oplysninger om hvem der regerede og i hvor lang tid. På side 56 angives det, at herskeren *Acamapichlli* dør i året

'8 Flint,' og den næste hersker *Huitzililhuitl* præsenteres umiddelbart efter. I året '8 Siv' sker der en udvidelse af hovedstadens mægtigste tempel Huey Teocalli ('Det Store Gudehus'), hvilket er registreret på side 71, hvor en lille tegning gengiver den imponerende trinpyramide med dens to templer til guderne *Tlaloc* og *Huitzilopochtli*. På side 76 ser vi en ret simpel henvisning til europæernes ankomst til Mexico i 1519: En tremastet spansk karavel (Ill. 15), og det er interessant at bemærke, at skønt denne begivenhed indvarslede en enorm forandring for den aztekiske befolkning, er den ikke fremhævet på nogen særlig måde; det er en begivenhed på lige fod med de øvrige. Selvom kodeksen, som allerede beskrevet, er påvirket af europæisk tankegods eksempelvis i form af stjernetegn og helgener, så ses den spanske indflydelse særligt tydeligt efter året 1519, eksempelvis i form af europæiske rustninger, hatte, fodtøj, stole, embedsmænd og kristne kors. De nye kulturelementer er således inkorporeret i det visuelle vokabularium og taler sit tydelige sprog om den nye hybride *mestizo*-kultur.

Et slående eksempel på, hvor varierede oplysninger man kan finde i et enkelt dokument finder man i *Codex Xolotl*, som stammer fra byen Texcoco (i dag i Bibliothèque nationale de France i Paris), en af Tenochitlans allierede i den berømte tripelalliance.⁷⁰ Kodeksen er sandsynligvis fremstillet omkring 1541, godt og vel tyve år efter erobringen. Til trods for, at *Codex Xolotl* er udformet som en bog med siderne samlet langs en ryg efter europæisk forbillede, deler den flere træk med f.eks. *Mapa de Xochitepec*. Eksempelvis rummer de begge toponymer, gengivelser af geografiske lokaliteter og genealogiske informationer. Det er fremstillet med en høj grad af detaljer og opsummerer højdepunkterne i Texcoco historie gennem flere århundreder. Manuskriptet udgøres af i alt ti ark amate-papir (42 × 48 cm) og redegør for Texcocos historie frem til herskeren Nezahualcoyotls regeringstid i det tidlige 16. århundrede. Karakteristisk for denne kodeks er, at fokus er lagt på beskrivelsen af begivenheder som vedrører Texcocos grundlæggelse og herskerrække. Hovedindholdet bærer således et budskab af politisk karakter om byens tidligste historie, hvor åbningssekvensen på første side beskriver, hvordan herskeren Xolotl i året '5 Flint' (1224) leder en gruppe af nomadiske *chichimekere* frem til den østlige bred af Texcoco-søen og ved samme begivenhed grundlægger det lokale *acolhua*-dynasti

⁷⁰ Charles E. Dibble: *Códice Xolotl*. Segunda edición, UNAM, México, D.F., 1980; Eduardo de J. Douglas: *In the Palace of Nezahualcoyotl: Painting Manuscripts, Writing the Pre-Hispanic Past in Early Colonial Period Tetzoco, Mexico*, University of Texas Press, Austin, 2010.

Ill. 16: I *Codex Xolotl* ses acolhua-herskeren Xolotl fører de "vilde" chichimekere frem til Texcoco-søen, hvor de på den østlige bred grundlægger byen Texcoco (*Codex Xolotl*, planche I). Foto © Bibliothèque nationale de France.

(Ill. 16). Historien afsluttes med beskrivelsen af en krig mod en af de konkurrerende befolkningsgrupper i Mexico-dalen, tepanekerne, i 1427. De forskellige historiske begivenheder er gengivet, så de indpasser de landskabelige træk, som er udstukket som en gennemgående geografisk ramme for hele kodeksen med søer, vandløb og bjerge. De ti sider udgør således en serie af geografiske kort, hvorpå de historiske begivenheder er tegnet. Skriveren har anvendt forskellige visuelle virkemidler for at forklare sammenhænge, som åbenbart bedst lader sig formidle grafisk. Skriveren har eksempelvis brugt forskellige typer af stiplede linjer, tykke sorte linjer, fodspor og tale-snikkler til at kæde forskellige scener sammen. Disse grafiske forenklinger angiver bl.a. hvilke personer, der står i forbindelse med hinanden og informerer bl.a. om tilhørsforhold og afstamning. Streger, som er tegnet mellem

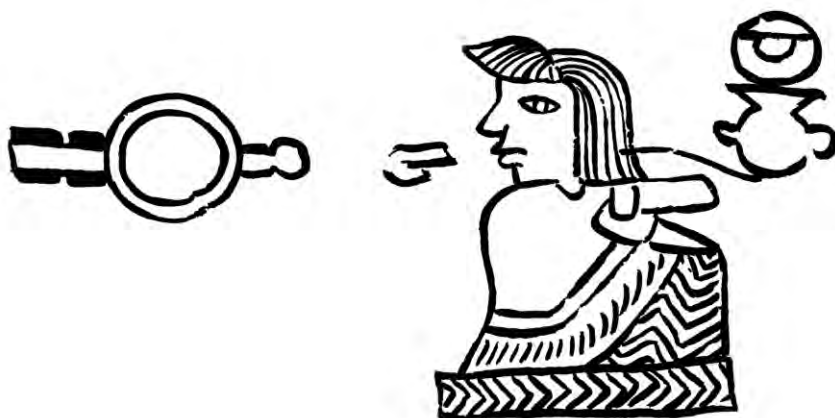
forældre og børn, viser deres relation, mens rækker af fodspor sat på linjer angiver personernes historiske rejseruter. Netop de såkaldte tale-snirkler er særligt ofte anvendt i *Codex Xolotl* og rummer nogle af de mest interessante og komplekse eksempler på en måde at angive tale på, som bedst kan sammenlignes med talebobler i moderne tegnerserier. Et af de mere simple eksempler er afbildningen af en hersker siddende på sin sivtrone: Fra hans mund udgår en lille snirkel, logogrammet for 'at tale' TLA'TO og dernæst logogrammet for 'krig' YAO, som består af et skjold og et obsidian-sværd (Ill. 17). Tilsammen skal herskerens udsagn formentlig læses *yaotla'toa*, og i kilder som Sahagún finder vi faktisk en sådan vending brugt i forbindelse med en krigserklæring.⁷¹ To andre dokumenter *Mapa Quinatzin* og *Mapa Tlotzin*⁷² beskriver ligeledes Texcocos historie, og de i alt tre kodekser, som hovedsageligt belyser begivenheder herfra, har da også alle fået navne efter byens herskere. Alle tre beskriver acolhua-dynastiet i Texcoco, dets rødder tilbage til de chichimekiske forfædre, som vandrede ned i Mexico-dalen og indgiftede sig med de folk, som allerede var bosat i dalen. *Codex Xolotl* giver dog den mest detaljerede beskrivelse af herskerrækkens historie og går otte generationer tilbage i tiden. Manuskripterne er bl.a. fremstillet med henblik på at legitimere Xolotls efterkommere og arvtageres krav på tronen i Texcoco og de tilknyttede landområder og privilegier. Denne nedarvede ret blev videregivet gennem generationerne, og via det dokumenterede slægtskab til de tidligste forfædre argumenterer acolhuaerne for deres ret til at regere over den østlige del af Mexico-dalen. Udover det slægtskabsdokumenterende indhold finder man også andre typer af oplysninger om byens historie, eksempelvis markeringen af territoriale grænser, informationer om fjendtlige invasioner, om krige, ægteskaber, fødsler og dødsfald.

Da de første europæere ankom til Tenochtitlan i 1519, havde den aztekiske elite opnået en massiv velstand. Dette gav sig udtryk i store husholdninger, afholdelsen af komplekse og omfattende religiøse fester, ofringer og ceremonier med et tilsvarende konsum af højstatusgenstande og luksusvarer. En konstant forsyning af disse varer afhang af tripelalliancens fortsatte indsats med at opkræve skatter fra erobrede

⁷¹ Jesper Nielsen: "To Sing Arrows": Observations on the Representation of Sound in the Writing and Iconography of Teotihuacan, Christophe Helmke & Frauke Sachse (red.): *A Celebration of the Life and Work of Pierre Robert Colas*, Verlag Anton Saurwein, München, 2014, s. 175-191.

⁷² Susan Spitzer: *The Mapa Tlotzin: Preconquest History in Colonial Texcoco*. *Journal de la Société Américanistes*, Vol. 84 (2), pp. 71-81, 1998.

Ill. 17: Talesnirklen som udgår fra herskerens mund kan læses som logogrammet TLA'TO ('at tale') mens logogrammet YAO (krig) repræsenteres af et skjold og et obsidiansværd. Sammen skal ytringen formentlig ses som en krigserklæring (*Codex Xolotl*, planche VII). Tegning: Christophe Helmke.

områder og provinser. Administrationen af tributbetalingerne foregik via detaljerede skattemister, som med farvelagte tegninger og hieroglyffer beskrev skattens præcise mængde og art. Som et illustrativt eksempel på en aztekisk tekstkilde der drejer sig om netop skatteopkrævning i naturallier har vi *Matrícula de Tributos*.⁷³ Kodeksen stammer fra Mexico-dalen, og skønt dateringen af dokumentet er usikker, regnes det blandt de få dokumenter, der er forfattet inden erobringen, sandsynligvis i årene 1516-1518⁷⁴ i herskeren Moctezuma 2.s regeringstid.⁷⁵ Alt tyder på, at dokumentet oprindeligt er udført uden europæisk indflydelse, og først efter erobringen er dokumentet blevet påført noter på både spansk og aztekisk skrevet med latinske bogstaver. Der er bevaret 16 sider af dokumentet, som er fremstillet af papir (hver side måler 29 × 42 cm), og de er i dag er at finde på Nationalbiblioteket i Mexico By. En næsten identisk afskrift af indholdet i *Matrícula de Tributos* findes i det vigtige værk *Codex*

⁷³ Frances F. Berdan & Jacqueline de Durant-Forest (red.): *Matrícula de Tributos*, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt Graz, 1980.

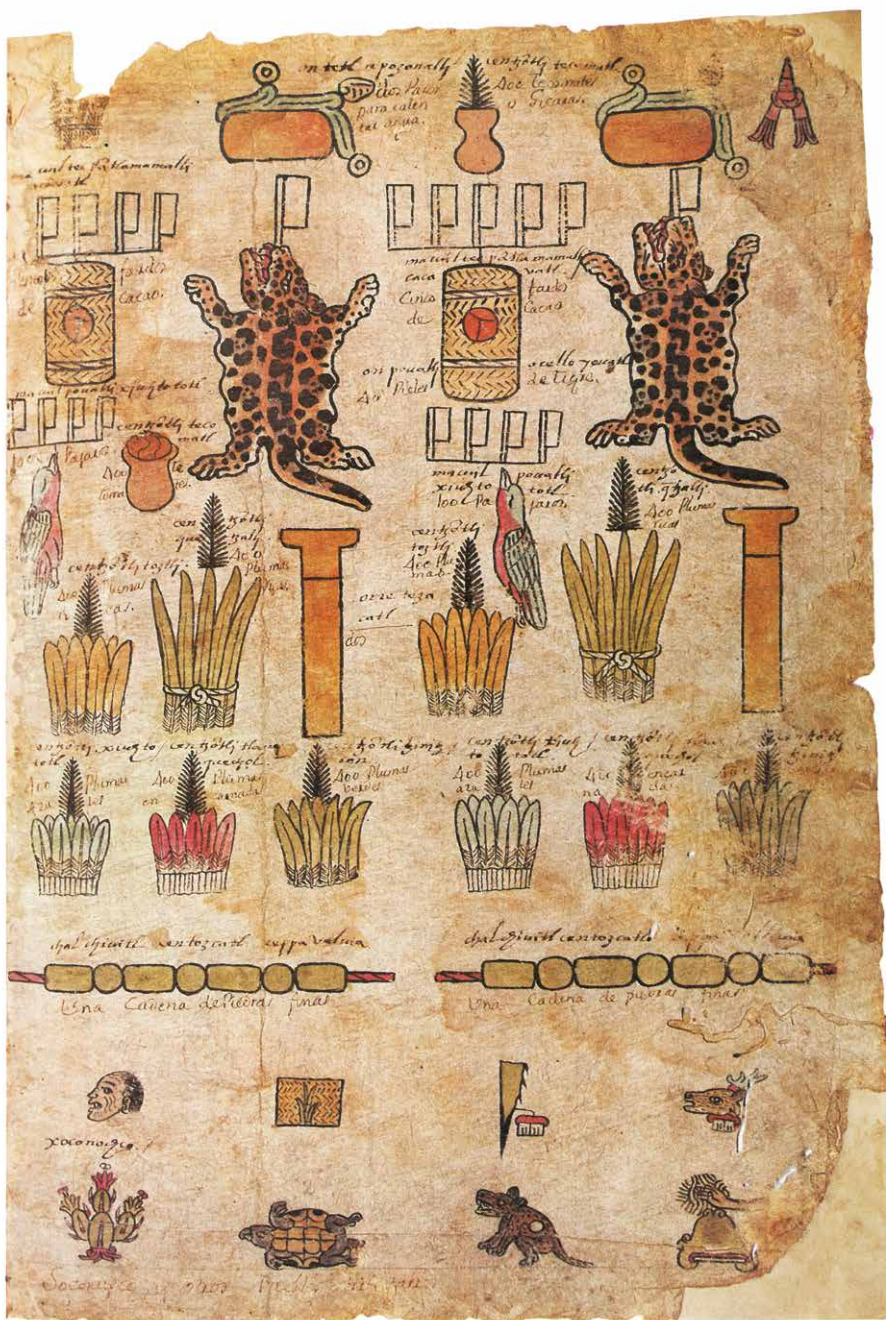
⁷⁴ Frances F. Berdan: *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, Cambridge University Press, Cambridge, 2014, s. 5, 171.

⁷⁵ Juan José Batalla Rosado: The Scribes who Painted the *Matrícula de Tributos* and the *Codex Mendoza*, *Ancient Mesoamerica*, 18, 2007, s. 31-51.

Mendoza.⁷⁶ I tre dele beskriver *Codex Mendoza* vigtige aspekter af den aztekiske historie; første del beskriver herskerne og deres erobringer, mens anden del, som afspejler indholdet i *Matrícula de Tributos*, gengiver skattebetalingslisterne for de underlagte byer. Den tredje del rummer detaljerede etnografiske beskrivelser af aztekernes daglige og religiøse liv. *Matrícula de Tributos* foreligger som en europæisk bundet bog med fortløbende sider, men oprindeligt har kodeksen sandsynligvis været opbevaret som ruller eller i løse ark. Værket beskriver tributbetalingen for i alt 33 provinser,⁷⁷ og betalingsmængden for en provins fylder hver en side, dog med få undtagelser hvor flere provinser er beskrevet på samme side. Siderne skal læses fra bunden mod toppen, og den by, som er nævnt i nederste venstre hjørne, er hovedbyen eller det administrative centrum for den givne tributbetalende provins. De efterfølgende toponymer langs bunden af siden angiver de øvrige byer, som skulle bidrage til at levere den samlede mængde tributvarer. På side 13 præsenteres vi for optegnelser som vedrører provinsen *Xoconochco* (i dag Soconusco) på Stillehavskysten. Toponymet for selve provinsen udgøres af logogrammet XOKONoch (en trearmet kaktus med røde blomster og frugter), og lokalitetens navn er da også 'xoconochtili-kaktus-stedet' (Ill. 18). Ved siden af ses toponymer for flere byer bl.a. for *Ayotlan*, 'skildpadde-stedet,' og herefter nævnes byen *Mazatlan* bestående af logogrammet for 'hjort' MASA og logogrammet TLAN (som afbilder og egentlig betyder 'tænder,' men her anvendes for sin lydige værdi i henhold til rebusprincippet for at skrive stednavnssuffikset *-tlaan*), som kan oversættes til 'hjortestedet,' og hvis toponym udgøres af et hjortehoved. Over stednavnene er indtegnet de naturalier, som byerne stod for at levere: først vises to kæder af grønne halvædelsten, som er trukket på snor. Herover følger tegninger af cylinderformede læbesmykker af guld, to komplette jaguarskind med hoved og hale og lerkrukker til opbevaring. Øverst ses to store stykker af rav. Ved siden af jaguarskindene ses bylter af flettet siv, som er pakket med kakaobønner. Netop kakao var sammen med fuglefjer nogle af de vigtigste og mest eftertragtede resurser i Xoconochco-provinsen, og dokumentet viser også tegninger af store bundtede håndfulde af farverige fjer. Klimaet og naturtyperne i det sydlige lavland gjorde, at egnen var særdeles rig, ikke alene på kakaotræer, men også på dyre- og fugleliv; herfra kom de farvestrålende fjer, som eliten i det kølige højland efterspurgte til deres elegante dragter, hovedbeklædninger og ceremo-

⁷⁶ Berdan & Anawalt, 1992.

⁷⁷ Berdan & de Durant-Forest (red.), 1980, s. 9.

Ill. 18: Folio 13 i *Matricula de Tributos* oplister de naturalier som provinsen Xoconosco skulle levere til tripelalliancen. Nederst ses toponymerne for de betalende byer og herover er aftegnet den præcise type og mængde af varer som blev opkrævet årligt eller halvårligt. Foto © Biblioteca Nacional de Antropología e Historia.

nielle udstyr. Der vises bundter af blå, røde, gule og grønne fjer samt bundter af de særligt lange grøn-blå halefjer fra quetzalfuglen (*Pharomachrus mocinno*). Hieroglyffer placeret over varerne angiver mængden, som skulle betales, og fjerren over bundterne med farvede fjer indikerer, at der skulle leveres 400 fjerbundter af hver slags, mens et flag, som ses over de to små fugle, angiver mængden '20.' Det vil sige, at de i alt fem flag viser, at der skulle betales 80 fugleskind af de smukke pragtkottingær (*Cotinga amabilis*), og da fuglene er tegnet to gange, betyder det dobbelt op på antallet. Flagene angiver dermed, at der skulle betales ikke mindre end fyrre jaguarskind og to hundrede læs kakao i tribut alene fra denne provins. Nogle varer skulle leveres halvårligt, mens andre forfaldt årligt. *Matricula de Tributos* er således af enorm værdi, når vi skal forsøge at rekonstruere og forstå det aztekiske imperium, de samlede tributmængder og den form for økonomisk kontrol og administration, den aztekiske stormagt udfoldede i starten af 1500-tallet.

I områderne umiddelbart nord og øst for de aztekisk-talende grupper i Mexico-dalen, bl.a. i delstaten Hidalgo, havde otomi-indianerne deres vigtigste bystater, og fra dem kendes enkelte eksempler på bøger. Således *Códice de Huichapan*, som følger den centralmexicanske historieskrivningstradition og da også rummer adskillige referencer til de aztekiske herskere, og bl.a. kredser om forholdet mellem otomier og aztekere i perioden 1403-1528. Kodeksen er desuden vigtig på grund af de mange gloser på otomi nedfældet med det latinske alfabet.⁷⁸ Den taraskiske kultur i den moderne delstat Michoacan vest for Mexico-dalen adskilte sig på en række punkter fra de øvrige mesoamerikanske kulturer, og vi har kun en meget sparsom viden om deres eventuelle brug af kalendere og skrift. Også hvad angår billedkunst findes kun ganske få eksempler til trods for, at taraskerne opførte store byer som bl.a. hovedstaden Tzintzuntzan. Fra området kendes *Lienzo de Jucutacato* (el. *Lienzo de Jicalan*) fra midten af 1500-tallet, som er et stort *mapa* (2,5 × 2,0 m) fremstillet af bomuld, der rummer såvel geografiske som historiske og genealogiske oplysninger. Det er dog ikke taraskere selv, der er forfatterne og omdrejningspunktet, men derimod en gruppe aztekisk-talende migranter, hvis efterkommere her kortlægger vandringen til området og grundlæggelsen af byen Jicalan og udnyttelsen af områdets rige

⁷⁸ Lawrence Ecker: *Paleografía y traducción del Códice de Huichapan*, IIA, UNAM, México, D.F., 2001; Yolanda Lastra: El Códice Otomí de San Mateo Huichapan, *Arqueología Mexicana*, Vol. 13, núm 73, 2005, s. 32-37.

kobberminer.⁷⁹ Dokumentet giver os således desværre ikke indblik i en mulig præcolumbiansk litterær tradition blandt taraskerne.

Puebla, Guerrero og Oaxaca

Gennemgangen af de bevarede dokumenter fra denne del af Mesoamerika begynder med den såkaldte Borgia-gruppe,⁸⁰ opkaldt efter områdets mest karakteristiske manuskript, nemlig *Codex Borgia* (Codex Yoalli Ehecatl), som er den største og mest berømte af gruppens fem bøger, og som udover *Borgia* indbefatter *Codex Laud* (Codex Mictlan),⁸¹ *Codex Vaticanus B/3773* (Codex Tonalpouhqui),⁸² *Codex Cospi* (Codex Tlamanalli)⁸³ og *Codex Fejérváry-Mayer* (Codex Tezcatlipoca).⁸⁴ Alle disse er af præcolumbiansk oprindelse og er udført i en stil kaldet "Mixteca-Puebla," da de menes at stamme fra den sydlige del af delstaten Puebla (og Tlaxcala) og det nordvestlige Oaxaca – det mixtekiske område, skønt *Codex Laud* og *Codex Fejérváry-Mayer* muligvis stammer fra Golfkystområdet længere mod øst. *Codex Borgia* (76 sider med mål på 27 × 27 cm og i alt næsten 11 m langt) er præget af et komplekst og til tider vanskeligt tilgængeligt indhold, der spænder over sektioner, der er knyttet til kalenderne og de dertil forbundne guder, og har formentlig fungeret som en slags almanak for kalenderpræster – bl.a. med det formål at finde de bedst egnede dage til f.eks. bryllupsceremonier, vigtige handelsrejser og lignende. Andre dele af bogen kan bedst beskrives som et kosmogonisk narrativ.⁸⁵ I det følgende vil vi dog give eksempler på indholdet fra to andre bøger som er repræsentative for gruppen, nemlig *Codex Fejérváry-*

⁷⁹ Hans Roskamp: *El Lienzo de Jucutacato: La historia sagrada de los nahuas de Jicalán, Michoacán, Arqueología Mexicana*, Vol. 21, núm 123, 2013, s. 32-37.

⁸⁰ Se f.eks. Karl Anton Novotny: *Tlacuilolli: Style and Contents of the Mexican Pictorial Manuscripts with a Catalog of the Borgia Group*, University of Oklahoma Press, Norman, 2005.

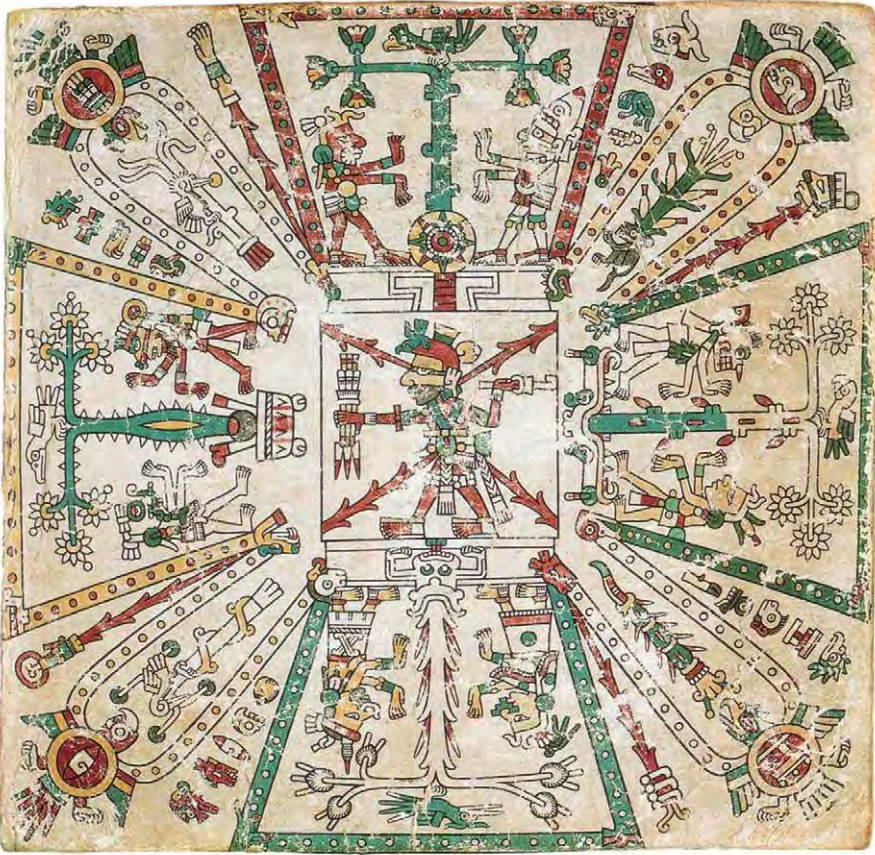
⁸¹ *Codex Laud (Ms. Laud Misc. 678)*, Bodleian Library Oxford. Introduction by C.A. Burland, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz, 1966.

⁸² *Codex Vaticanus 3773 (Codex Vaticanus B)*, Biblioteca Apostolica Vaticana. Introduction and summary by Ferdinand Anders, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz, 1972.

⁸³ *Codex Cospi (Calendario Messicano 4093)*, Biblioteca Universitaria Bologna. Introduction and summary by Karl Novotny. Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz, 1968.

⁸⁴ *Arqueología Mexicana*, Edición Especial 18: *El Tonalámatl de los pochtecas (Códice Fejérváry-Mayer)*, 2005.

⁸⁵ Eduard Seler: *Codex Borgia. Eine altmexikanische Bilderschrift der Bibliothek der Congregatio de Propaganda Fide*, Gebr. Unger, Berlin, 1906. Gisele Díaz & Alan Rodgers: *The Codex Borgia: A Full-Color Restoration of the Ancient Mexican Manuscript*, Dover Publications, Inc., New York, 1993; se også Boone, 2007, s. 171-210.

Ill. 19: Kosmogrammet der pryder den første side i *Codex Fejérváry-Mayer*. Foto © National Museums Liverpool, World Museum Liverpool.

Mayer og *Codex Cospi*. På den første side i *Codex Fejérváry-Mayer* (Ill. 19), som i dag opbevares på Nationalmuseet i Liverpool, har vi en af de bedste representationer af et præcolumbiansk kosmogram, som angiver de fire verdensretninger samt de interkardinale retninger. I centrum befinder guden for ild, tid og kalenderen *Xiuhtecuhtli* ('Ild-herre') sig, og ved hver af de fire verdensretninger ses to guder og et træ. Disse fire himmelbærende træer genfinder vi i overalt i mesoamerikansk mytologi. Hver retning har endvidere en tilknyttet farvesymbolik, rød = øst, gul = nord, blå = vest og grøn = syd. I det bånd, der danner "korset," er 260 små cirkler, som refererer til antallet af dage i rituale kalenderen. Mel-

lem korsets arme ses desuden de 20 dagsnavne i samme kalender, her opdelt i 13-dages perioder, de såkaldte *trecenas*. Endelig ses kropsdele af den ofrede gud *Tezcatlipoca*, hvis livgivende blod strømmer ind mod centrum af kosmos. Elizabeth Hill Boone opsummerer scenen således:⁸⁶

“In this one complex and masterful presentation, the painter has used the regular passage of the 260-day ritual count and the continuity of the *trecenas* to recreate the physical space of the cosmos, with its cardinal directions, cosmic trees, birds, and the lords who rule those directions. As it passes, time moves from one part of the cosmos to another [...] The diviner can easily locate an individual *trecena* and see the forces governing its days according to its position within this directional world.”

I Bologna findes på universitetsbiblioteket endnu en af Borgia-gruppens velbevarede og farvestrålende foldebøger, *Codex Cospi*. Med sine 20 kvadratiske (18 × 18 cm) sider er det i alt 3,5 m lange manuskript af hjorteskind et af de mindste, vi kender. Indholdet er overvejende af ritual- og kalendermæssig karakter, og 11 sider rummer en slags oversigter over præcis, hvad der skal ofres til en bestemt gud ved specifikke ceremonier. Boone omtaler disse sider som “prescriptive” og sammenligner dem med recepter, idet de redegør for hvad og hvor meget, der skal ofres til én bestemt gud for at opnå et bestemt resultat.⁸⁷ Således gives der på side 25 retningslinjer for et ritual henvendt til gudinden *Xochiquetzal* (‘blomst-quetzal’), som bl.a. var vævernes beskytter og gud (Ill. 20). Her er hun bemærkelsesværdigt nok afbildet som en kriger med et rundt skjold, men med væve- og spindeudstyr i den hævede arm snarere end kastetræ og spyd. Under hende gentages tallet ‘8’ (en barre og fem prikker) i alt 17 gange, arrangeret i fem grupper (4x2 og 1x9) og placeret som et kosmogram med de fire verdensretninger og centrum. Til venstre og højre ses afbildninger af de genstande, der skulle ofres, bl.a. copal-røgelse og gummi (tv.), og øverst til højre en snegl og en orm. Sidstnævnte er muligvis anvendt i fremstillingen af farvestoffer til klæder, og det er således blevet foreslået, at ofringerne netop er relateret til tekstilfremstilling og -farvning. Etnografiske studier fra det centrale Mexico har vist, at det er helt afgørende for ritualets resultat, at der ofres de rette mængder i de rette antal grupper. Visse tal har i disse kontekster særlige associationer (f.eks. køn og alder) og det formodes, at noget tilsvarende gjaldt i præcolumbiansk tid og blev nedfældet på en måde som det, vi ser i f.eks. *Codex Cospi*.

⁸⁶ Boone, 2007, s. 116.

⁸⁷ Boone, 2007, s. 159-169.

Fra de østlige egne af den store, bjergrige og svært fremkommelige delstat Guerrero sydvest for Mexico-dalen kendes en række dokumenter, de fleste fra 1500-tallet, heriblandt *Códice Azoyú 1*, *Códice Azoyú 2* samt *Lienzo de Tlapa*.⁸⁸ De to førstnævnte er udført i en stil, der tydeligvis stammer fra det centrale Mexico, og indholdet kredser da også bl.a. omkring de lokale tlapanek-indianeres tributbetalinger til den aztekiske imperiale overmagt i Tenochtitlan i 1400-1500-tallet. *Mapa de Coatlán del Río* og gruppen af lienzoer fra Chiepetlan⁸⁹ rummer såvel kartografiske og genealogiske oplysninger, mens det fint vævede *Lienzo de Tlapa* opregner hersker-genealogier for flere mindre byer, i ét tilfælde strækende sig over intet mindre end 23 generationer, og er udført i en stil, der karakteriserer zapotekiske og mixtekiske kodekser. Dette er ikke overraskende, da området grænser op til delstaten Oaxaca som var, og fortsat er, hjemsted for disse to mesoamerikanske folkeslag.

Det er netop fra Oaxaca, at vi har en række af de mest betydelige indianske bøger, heriblandt flere af præcolumbiansk oprindelse. Vi starter med de mixtekiske, og det er fra højlandet, "Mixteca Alta," vi finder de mest berømte: *Codex Bodley* (Codex Nuu Tnoo-Ndisi Nuu),⁹⁰ *Codex Zouche-Nuttall* (Codex Tonindeye), *Codex Vindobonensis Mexicanus I* (Codex Yuta Tnoho), *Codex Becker-Colombino* (Codex Iya Nacuaa I-II),⁹¹ *Codex Selden* (Codex Añute),⁹² *Selden Roll* (Roll of the New Fire),⁹³ *Codex*

⁸⁸ Se Blanca Jiménez Padilla & Samuel Villela Flores: Los códices histórico/territoriales en Guerrero, *Arqueología Mexicana*, Vol. 14, núm. 82, 2006, s.52-57, *Historia y cultura tras el glifo: Los códices de Guerrero*, INAH, México, D.F. 1998; Xavier Noguez: Códice de Azoyú no. 1, *Arqueología Mexicana*, Vol. 21, núm 127, 2014, s. 16-17; Elizabeth Jiménez García: Códice Azoyú 2, *Arqueología Mexicana*, Edición Especial 48: La colección de códices del Biblioteca Nacional de Antropología e Historia, 2013, s. 62-65; Michel R. Oudijk: Lienzo de Tlapa, *Arqueología Mexicana*, Edición Especial 48: La colección de códices del Biblioteca Nacional de Antropología e Historia, 2013, s. 58-61.

⁸⁹ Joaquín Galarza: *Lienzos de Chiepetlan*, Mission Archaeologique et Ethnologique Française au Mexique, Mexico, D.F., 1972.

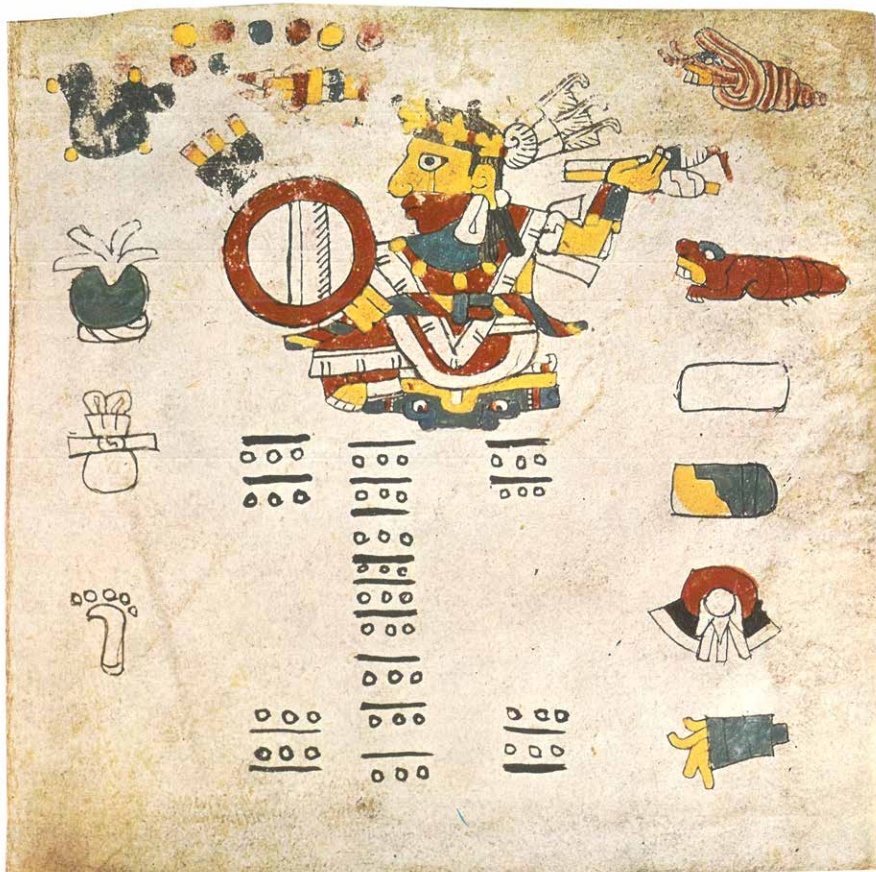
⁹⁰ Se Maarten Jansen & Gabina Aurora Pérez Jiménez: *Codex Bodley: A Painted Chronicle from the Mixtec Highlands, Mexico*, Bodleian Library, University of Oxford, Oxford, 2005. I værket leveres en omhyggelig gennemgang af hele manuskriptet og dets indhold side for side.

⁹¹ Manuel A. Hermann Lejarazu: Códice Colombino, *Arqueología Mexicana*, Vol. 18, núm 104, 2010, s. 16-17.

⁹² Maarten Jansen & Gabina Aurora Pérez Jiménez: *Historia, literatura e ideología de Nuu Dzau: El Códice Añute y su contexto histórico-cultural*, Editorial del Instituto Estatal de Educación Pública de Oaxaca, Oaxaca, 2007.

⁹³ Cottie A. Burland: *The Selden Roll: An Ancient Mexican Picture Manuscript in the Bodleian Library at Oxford*, Verlag Gebr. Mann, Berlin, 1955.

Ill. 20: Et opslag i *Codex Cospi* (s. 25) med anvisninger til de rette offergaver til gudinden Xochiquetzal. Foto © Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz.

Muro (Codex Ñuu Naha),⁹⁴ *Lienzo de Tlapiltepec* og *Lienzo de Zacatepec*.⁹⁵ Længere mod sydøst i retning af kysten er "Mixteca Baja" (dog stadig 12-1400 m.o.h) og herfra stammer bl.a. *Codex Tulane* (Roll of Yucu Yusi),

⁹⁴ Manuel A. Hermann Lejarazu: *Códice Muro. Un documento mixteco colonial*. Gobierno Constitucional del Estado de Oaxaca, Oaxaca, 2003.

⁹⁵ Arni Brownstone (red.): *The Lienzo of Tlapiltepec: A Painted History from the Northern Mixteca*, University of Oklahoma Press, Royal Ontario Museum/Norman, 2015; Manuel A. Hermann Lejarazu: *Lienzo de Tlapiltepec*, *Arqueología Mexicana*, Vol. 18, núm 106, 2010, s. 16-17, *Lienzo de Zacatepec Núm. 1*, *Arqueología Mexicana*, Vol. 19, núm 112, 2011, s. 18-19.

som i 1932 blev købt af den danske arkæolog Frans Blom (1893-1963), mens han arbejdede på universitetet i Tulane. 2500 dollars betalte Blom for det fire meter lange dokument (som dog er en rulle snarere end en foldebog), der år forinden var stjålet fra kirkearkiverne i San Martín Huamelulpan i Oaxaca og omhandler flere af områdets dynastier.⁹⁶ Desuden tæller denne gruppe *Codex Dehesa*, *Codex Becker II* (The Nuú Naa Fragment), *Codex Egerton* (Codex Nuú Ñaña), *Codex Tecomaxtlahuaca*, *Genealogía de Igualtepec* og *Mapa de Xochitepec*. Af alle de ovennævnte er *Becker*, *Colombino*, *Bodley*, *Vindobonensis*, *Zouche-Nuttall* og *Codex Selden* fra før europæernes ankomst, og indholdet kredser primært om de mixtekiske bystaters dynastiske historie, og ikke mindst militære konflikter og evigt skiftende alliancer. De mixtekiske foldebøger har været genstand for forskning i mere end 100 år, der eksisterer en rig litteratur om emnet, og bl.a. Alfonso Casos (1896-1970) posthumt udgivne tobinds værk *Reyes y reinos de la Mixteca* fra 1977-1979 står som en milepæl i arbejdet med at udrede de historiske oplysninger i bøgerne. Det var således Caso, der påviste, at foldebøgerne stammede fra den mixtekiske kultur, knyttede de navngivne herskere til bestemte mixtekiske ruinbyer og korrelerede de mixtekiske kalenderangivelser med den kristne kalender⁹⁷ og dermed banede vejen for anvendelsen af de mixtekiske bøger som historisk kildemateriale. Den bedste, nyere introduktion til de mixtekiske kodekser er Jansen og Pérez Jiménez' store værk fra 2011 *The Mixtec Pictorial Manuscripts*⁹⁸ som også har værdifulde kapitler om manuskripterens vej til europæiske biblioteker og museer (ofte via kongehuse og private samlere), forskningshistorien og korte indføringer i indholdet i en række af bøgerne. Samme forfattere udgav i 2007 *Encounter with the Plumed Serpent*, som genfortæller hovedtrækkene i det komplekse narrativ, der udfolder sig i bl.a. *Vindobonensis*, *Bodley*

⁹⁶ Maarten Jansen & Gabina Aurora Pérez Jiménez: Frans Blom: Codex Tulane the Most Complete Original Mixtec Pictorial Document in the U.S.A., *Anthropos*, No. 31, 1936, s. 238-239; Mary E. Smith & Ross Parmenter: *The Codex Tulane*, M.A.R.I., Tulane University, Publ. 61, New Orleans 1991; Manuel A. Hermann Lejarazu: Códice Tulane, *Arqueología Mexicana*, Vol. 19, núm 109, 2011, s. 14-15.

⁹⁷ Alfonso Caso: *Reyes y reinos de la Mixteca*, 2 vols., Fondo de Cultura Económica, México, D.F. 1977-1979. Se desuden Mary Elizabeth Smith: *Picture Writing from Southern Ancient Mexico: Mixtec Place Signs and Maps*, University Press of Oklahoma, Norman, 1973 for et andet tidligt og grundlæggende studie af de mixtekiske kilder og det mixtekiske skriftsystem; se også Boone 2000, s. 87-124.

⁹⁸ Maarten Jansen & Gabina Aurora Pérez Jiménez: *The Mixtec Pictorial Manuscripts: Time, Agency and Memory in Ancient Mexico*, Brill, Leiden & Boston 2011.

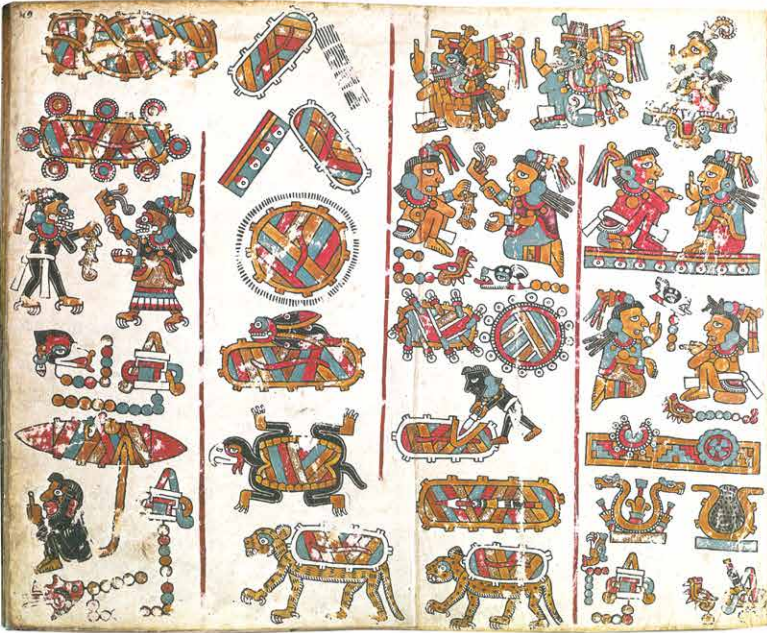
og *Zouche-Nuttall*.⁹⁹ Som vi tidligere bemærkede, trækker den meso-amerikanske historieskrivning på en blanding af mytiske og historiske hændelser, og dette ses tydeligt i disse bøger.

Codex Vindobonensis Mexicanus 1 opbevares i dag i Österreichische Nationalbibliothek i Wien, og består af 15 sammensyede stykker hjorteskind, der tilsammen danner 52 sammenhængende sider. Hver side måler 22 cm i højden og 26 cm i bredden, bogens samlede længde er 13,5 m, og den vejer 2,5 kg. Foldebogen skal formentlig dateres til anden halvdel af 1400-tallet og menes at stamme fra byen Tilantongo i Oaxacas vestlige højland.¹⁰⁰ Indholdet er overvejende genealogisk-historisk med fokus på den dynastiske historie i byerne Tilantongo og Apoala (og nævner bl.a. herskeren '8 Hjort Jaguarklo,' som også omtales i andre af de mixtekiske kodekser, se nedenfor), men fortællingen begynder med en kosmogoni. Her skal vi kort redegøre for dele af denne skabelsesberetning, som indledes på foldebogens forside (særligt siderne 49-48, 38-35),¹⁰¹ og den centrale skikkelse er kulturheroen '9 Vind, Fjerklædte Slange.' Som for at understrege hans overnaturlige egenskaber ser vi først, hvorledes '9 Vind' fødes af en magisk, guddommelig flintesten i himlen i året 10 Hus på dagen 9 Vind (s. 49), for derefter at stige ned fra himlen, angiveligt med en række instruktioner fra urparret 'Herre 1 Hjort' og 'Frue 1 Hjort' (Ill. 21a). Hans nedstigen finder sted i Tilantongo (allerede her får vi således en klar indikation af den nære forbindelse mellem skabelsesberetning og lokal, dynastisk historie) for at bringe vand, liv og rituel orden til området (s. 47). De omtalte sider er præget af en mangfoldighed af billeder og skrifttegn i stærke farver, og for det utrænede øje kan det være vanskeligt at skelne mellem ikonografi og skrift. Men som tidligere nævnt er det hovedsageligt sted-

⁹⁹ Maarten Jansen & Gabina Aurora Pérez Jiménez: *Encounter with the Plumed Serpent: Drama and Power in the Heart of Mesoamerica*, University Press of Colorado, Boulder 2007. For centrale arbejder der syntetiserer mixtekiske historiske kilder og arkæologiske fund fra området se f.eks.: Bruce E. Byland & John M.D. Pohl: *In the Realm of 8 Deer: The Archaeology of the Mixtec Codices*, University of Oklahoma Press, Norman, 1994; Arthur A. Joyce: *Mixtecs, Zapotecs, and Chatinos: Ancient Peoples of Southern Mexico*, Wiley-Blackwell, Malden, 2010.

¹⁰⁰ For en beskrivelse af den tidlige kopi af en del af bogens bagside (s. XII) som den tyske orientalist Hiob Ludolph (1624-1704) tegnede i 1650 og året efter forærede til Ole Worm i København (og som nu er en del af Det Kongelige Biblioteks håndskriftsamling), se Jesper Nielsen: Worms mexicanske hieroglyffer: Om en kopi af et mixtekisk håndskrift i Det Kongelige Bibliotek, *Fund og forskning*, Bind 48, 2009, s. 109-125.

¹⁰¹ Jansen & Pérez Jiménez 2007, 68-100.

Ill. 21a-b: Siderne 49 og 37 i *Codex Vindobonensis*). Foto © Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz.

navne, personnavne og kalenderdatoer, der er nedskrevet med glyffer, mens de afbildede personer og de genstande, de håndterer, hjælper os til at forstå de handlinger, der udføres. Der kræves med andre ord en betydelig kulturel forhåndsviden for kunne læse og forstå indholdet og dermed udlægge historien. Jansen og Pérez Jiménez præsenterer til tider ganske besnærende og poetiske parafraser over siderne, som når de f.eks. skriver om '9 Vind's tilvejebringelse af vand:¹⁰²

“The Great Lord “Plumed Serpent” took charge of the heavenly waters and so caused the rain to fall, the seasons to come, for all the mountains, all the rocks, all the rivers, all the plains, all the towns and nations that form Ñuu Dzauí [mixtekernes eget ord for dem selv som etnisk gruppe].”

Sådan kunne en mixtekisk skriftkyndig måske også have udlagt scenen, men det er vigtigt at understrege, at Jansen og Pérez Jiménez ikke har oversat sidens indhold fra mixtekisk (da der ikke er tale om en lang sammenhængende tekst), men snarere er fremkommet med deres eget bud på, hvordan det rituelle sprog knyttet til en sådan scene kunne have lydt. Som vi senere skal vise, forholder det sig anderledes med flere passager i de bevarede mayafoldebøger, idet de udgør egentlige sammenhængende sætningskonstruktioner, som lettere kan oversættes. I samarbejde med andre overnaturlige skabninger bringer '9 Vind' de første mænd og kvinder, grundlæggerne af dynastierne, ind i verden via det hellige modertræ, som står i den hellige dal i Apoala (igen er skabelsesstedet knyttet til den lokale topografi). Side 37 i *Vindobonensis* viser netop en række af de mange, navngivne forfædre, der er født af træet (Ill. 21b). Herefter drager solen for første gang på sin rejse henover himmelhvelvet, den historiske tid tager sin begyndelse, og de øvrige sider i bogen følger Tilantongo- og Apoala-dynastiernes skæbne fra omkring sidst i 900-tallet og fremefter.

Det samme kan siges om *Codex Zouche-Nuttall*, som er endnu en enestående kilde til mixtekernes historie.¹⁰³ Manuskriptet er fremstillet af hjorteskind og består af i alt 45 sider (24,5 cm × 19 cm) og er mere end 11 m langt. Det er navngivet dels efter den britiske samler Robert

¹⁰² Jansen & Pérez Jiménez, 2007, s. 78.

¹⁰³ Se Zelia Nuttall: *The Codex Nuttall: A Picture Manuscript from Ancient Mexico*. With New Introductory Text by Arthur G. Miller, Dover Publications, Inc., New York, 1975 (først udgivet på Harvard University Press, Cambridge i 1902); Robert Lloyd Williams: *The Complete Codex Zouche-Nuttall: Mixtec Lineages and Political Biographies*, University of Texas Press, Austin, 2013.

Curzon, baron Zouche (1810-1873), dels efter den amerikanske arkæolog og antropolog Zelia Nuttall (1857-1933), og befinder sig i dag på British Museum i London. *Codex Zouche-Nuttall* rummer ikke mindst genealogisk-historiske oplysninger vedrørende dynastierne i Tilantongo og Tututepec, og er en af de mixtekiske foldebøger, der fortæller en række centrale begivenheder i herskeren '8 Hjort Jaguarklo's' liv. Han omtales også i andre foldebøger, bl.a. *Bodley* og *Colombino*, og ved at sammenstykke de biografiske oplysninger ved vi, at han formentlig levede fra 1063 til 1115, samt at han i løbet af sin tid som hersker erobrede en mængde andre byer og bosættelser (intet mindre end 94 i alt), grundlagde en ny by, Tututepec, nær Stillehavskysten, var på god fod med herskeren i det fjerne Tula, samt at han blev myrdet af sin nevø '4 Vind' som led i interne familiære stridigheder.¹⁰⁴ Et karakteristisk opslag i *Zouche-Nuttall* er således side 48, der læses fra højre mod venstre i boustrophedon følgende de røde linjer (Ill. 22).¹⁰⁵ Vi er her sprunget midt ind i en opremsning af lokaliteter, der er erobret af hovedpersonen '8 Hjort Jaguarklo' i 1096. Først optræder 'Det Hvide Bjerg' og derefter 'Tempelbjerget.' At de er erobrede, ses ved det kastespyd, der gennemborer toponymerne i den øverste højre del. Dernæst følger en kalenderangivelse, der fortæller, at på dagen '9 Blomst' blev 'Vand-på-Toppen-Bjerget' indtaget; efterfølgende, på dagen '6 Firben' erobrede et område med en sø og en flod. På de efterfølgende dage, '10 Slange' og '7 Flint' indtages yderligere tre navngivne steder, bl.a. Etlá i Oaxaca-dalen. Endelig optræder toponymet for Tilantongo, som ikke erobres, idet det er '8 Hjort Jaguarklo's' hjemby, samt en flod og et vandfald, der angiveligt erobres på dagen '11 Vind,' og sekvensen afsluttes med en afbildning af hovedpersonen i fortællingen, udstyret med kastetræ, skjold og flere kastespyd, og hans navneglyffer figurerer umiddelbart over ham: '8 Hjort Jaguarklo.' Når man læser disse mixtekiske beretninger, minder de med deres fokus på slægtskaber, rejser i landskabet og voldelige konflikter om de islandske sagaer: Det er episke fortællinger om store mænd, deres sejre og nederlag.

Som et sidste eksempel på et manuskript fra det mixtekiske område vil vi se nærmere på *Mapa de Xochitepec* (Ill. 1). Nationalmuseets fornemme kort er et glimrende eksempel på, hvorledes et såkaldt *mapa* både kan rumme kartografiske informationer samtidig med genealogiske og

¹⁰⁴ John M.D. Pohl: *The Legend of Lord Eight Deer: An Epic of Ancient Mexico*, Oxford University Press, Oxford, 2002.

¹⁰⁵ Lloyd Williams, 2013, s. 166-169; Jansen & Pérez Jiménez, 2007, s. 208.

Ill. 22: Side 48 fra *Codex Zouche-Nuttall* opregner en række af de områder og byer som '8 Hjort Jaguarklo' har erobret. Siden skal læses fra det øverste højre hjørne og ned-efter i boustrophedon som indikeret af de røde linjer. Foto © Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz.

historiske oplysninger. Endelig kan *Mapa de Xochitepec*, som er dateret til omkring 1580, tjene som billede på den indflydelse, som den europæiske kultur havde haft på dette tidspunkt, ca. 60 år efter erobringen. Kortet måler 102 × 93 cm, er fremstillet af *amate*-papir, og stammer fra den mixtekiske by, som i dag kendes under navnet San Juan Bautista Suchitepec og ligger i "Mixteca Baja"-regionen. I midten af dokumentet ses toponymet for Xochitepec (Ill. 23), skrevet med en kombination af logogrammerne for 'bjerg' TEPE og 'blomst' XOCHI. Under bjerget ses en flettet sivmåtte, som efter alt at dømme er en reference til byens status som hjemby for en hersker, i det sivmåtter blev anvendt som symbol på politisk autoritet og magt overalt i det vestlige Mesoamerika. Over toponymet er en scene med to personer, hvoraf den ene har taget den anden til fange, gengivet på karakteristisk mesoamerikansk vis ved, at den opretstående sejrherre holder den besejrede og knælende i håret. En række fodspor viser os, at den her unavgivne sejrherre er

Ill. 23: På den midterste del af *Mapa de Xochitepec* ses dels byens navn skrevet med aztekiske glyffer, dels en kampscene med hvad der formodes at være Xochitepecs dynastiske grundlægger i sejrherrens rolle. Foto © John Lee, Nationalmuseet.

kommet til området andetsteds fra. Denne del af kortet vender vi tilbage til lidt senere. Caso formodede, at kampscenen repræsenterer en historisk begivenhed, hvor Xochitepecs tidligere dynasti blev besejret, og han antog derfor, at sejrherren er identisk med den første hersker i den dynastiske sekvens, der ses umiddelbart over erobringssenen. Her er 20 navngivne herskere afbildet; de første 16 bærer mixtekiske navne hentet fra 260-dages kalenderen, således hedder grundlæggeren f.eks. *Yaqhiqhi*, svarende til det maskuline præfiks *ya* og derefter kalenderdatoen '4 Bevægelse,' og den sekstende i rækkefølgen hedder *Yaxahuacao* eller 'Herre 7 Blomst.' De sidste fire herskere har derimod spanske navne: Don Alonso, Don Matheo, Don Pedro og Don Juan. De er med andre ord døbt, men har fået lov at beholde en vis form for magt trods den spanske tilstedeværelse. Udover gloserne er den spansk-europæiske tilstedeværelse og indflydelse også synlig i form af de to kirketårne, samt i tegnemåden, bl.a. måden menneskekroppene er afbildet på, skyggelægningen og (forsøgene på) at tegne perspektiv.

Ill. 24: En af de mange stednavnsangivelser på *Mapa de Xochitepec*, her *Tlematepetl* eller 'Røgelseskar-bjerget' skrevet ved en kombination af de to logogrammer TLEMA 'røgelseskar' og TEPE 'bjerg.' Foto © John Lee, Nationalmuseet.

Caso anslog, at hvis manuskriptet blev produceret ca. 1580, og hver hersker i gennemsnit har regeret 18 år, blev dynastiet grundlagt omkring 1220, dvs. i det vi kender som afslutningen på den tidlige postklassiske periode. Det er vanskeligt at identificere de enkelte herskere nærmere og genfinde dem i præcolumbianske mixtekiske kodekser, da kun deres kalendernavne er angivet og ikke deres andet og mere personlige navn (som i tilfældet med '8 Hjort Jaguarklo,' som består af fødselsdatoen '8 Hjort' – og det mere person-karakteristiske navn 'Jaguarklo'). Det er bemærkelsesværdigt, at herskerne er afbildet med en form for diadem, der normalt kendes fra det aztekiske område, ligesom deres sivtroner også hovedsageligt ses i aztekiske kodekser. Xochitepecs toponym er omkranset af en række hieroglyffer, 24 i alt,¹⁰⁶ der gengiver navne på geografiske lokaliteter, og refererer formentlig til steder der markerer byens territoriale grænser. Det er dog ikke mixtekiske, men aztekiske glyffer, og de ledsagede gloser med latinske bogstaver giver os da også de pågældende navne på aztekisk, f.eks. *Tlematepetl* 'Røgelseskar-bjerget' (Ill. 24) og *Yaotenamitl tlaixpa* 'Foran Fjendernes Mur.' Det er med andre

¹⁰⁶ Caso 1958, s. 463 anførte kun 23 navne i sin analyse, i det han overså en hieroglyf midt på kortets venstre side, hvor det er ganske slidt på grund af talløse ud- og sammenfoldninger. Hieroglyffen består af to tegn: PAN eller pa og TLAN eller tla og giver sammen formentlig stednavnet Pantla eller Pantitlan, som også foreslået af Bjerg, 1973, s. 106.

Ill. 25: Detalje fra *Mapa de Xochitepec* der viser den dynastiske grundlæggeres relation, angivet ved rækken af fodspor, til *Tollan* 'Sivstedet' som i dette tilfælde formentlig tjener som en reference til enten Tula eller Cholula. Foto © John Lee, Nationalmuseet.

ord sandsynligt, at forfatteren ikke var mixteker, men måske snarere en azteker, der sammen med en spansk *encomendero*-godsejer har kopieret kortet – der meget vel kan have været fremstillet som del af en besvarelse på det spørgeskema, Filip 2. havde udsendt i slutningen af 1570'erne. Vi ved, at ganske mange aztekere, bl.a. lejesoldater fra Tlaxcala, fulgte med spanierne i deres erobringstogter længere sydpå i Mesoamerika og nogle bosatte sig i de nyerebrede egne, bl.a. i Oaxaca,¹⁰⁷ ligesom aztekisk også blev brugt som *lingua franca*.

For at vende tilbage til kortets indhold, kan vi se, at den sejrende person, som altså formodes at være grundlæggeren, er kommet vandrende og nedstammer fra et andet sted, og hermed bevæger vi os længere tilbage i tid – hvilket også er markeret ved den mørke linje, der adskiller kortets øvre del fra midtersektionen. Sejrherreren 'Herre 4 Bevægelse' relaterer sig tilsyneladende til forskellige slægter, dels en der kommer fra Tollan (formentlig en af periodens to storbyer Tula eller Cholula) (Ill. 25), et af de vigtigste magtcentre i 1200-tallets Mesoamerika, og hvor også '8 Hjort Jaguarklo' modtog sine hersker-insignier, dels til en anden slægt, som vi får mere uddybende oplysninger om. Således er flere forfædre afbildet, og yderst til højre, hvor historien tager sin begyndelse, ses et siddende par over et stednavn, som her er annoteret

¹⁰⁷ Yanna Yannakakis: The Indios Conquistadores of Oaxaca's Sierra Norte, Laura E. Matthew & Michel R. Oudijk (red.): *Indian Conquistadors: Indigenous Allies in the Conquest of Mesoamerica*, University of Oklahoma Press, Norman, s. 226-253, 2007.

med en mixtekisk gløse: *Yucuñoxaho* 'Bjerget der skæres/splittes.' *Mapa de Xochitepec* er altså et på mange måder typisk eksempel på en meso-amerikansk genre, der rummer såvel vandringshistorie og genealogi som kartografiske oplysninger. Historien udspiller sig så at sige midt i landskabet.

Fra mixtekernes naboer mod øst, zapotekerne, har vi ingen præcolombianske foldebøger bevaret, men en række vigtige manuskripter fra 1500-tallet, heriblandt *Mapa de Teozacualco*, *Lienzo de Guevea*,¹⁰⁸ *Lienzo de San Juan Tabaá*,¹⁰⁹ *Lienzo de Huilotepec*, *Genealogierne fra Macuilxochitl* og *San Lucas Quiavini*.¹¹⁰ Indholdet i disse er domineret af dynastiske og geografiske oplysninger, f.eks. *Mapa de Teozacualco*, som var så vigtig for Caso i hans banebrydende arbejde med at sted- og tidsfæste de mixtekiske foldebøger, idet der på dette *mapa* optræder personer, som genfindes i f.eks. *Codex Vindobonensis* og *Codex Bodley*. På *Mapa de Teozacualco* er der tilføjet gløser skrevet med latinske bogstaver, og historien leder helt frem til kolonitiden, og blev altså en slags "Rosetta-sten" for Caso. Det skal endvidere bemærkes, at fra zapotekiske byer fra den klassiske periode (ca. 0-900 e.v.t.) som Monte Alban, Cerro de la Campana og Zaachila kendes adskillige eksemplere på steler og paneler, der med hieroglyftekster og billeder dokumenterer vigtige hændelser i de lokale dynastier, som f.eks. bryllupsscener (et vigtig led i alliancer mellem bystaterne),¹¹¹ og flere af disse kan siges være en slags "kodekser i sten," præcis som vi også så, at det var tilfældet med visse monumenter fra Xochicalco. Der findes desuden mindst to dokumenter fra yderligere et folkeslag i Oaxaca, nemlig cuicatekerne, og begge kodekser er som forventet udført i en stil, der minder meget om de zapotekiske og mixtekiske. Det drejer sig om *Códice Porfirio Díaz* (*Codex Yada*) og *Códice Fernández Leal*,¹¹² begge er fra 1500-tallet og fremstillet af *amate*-papir

¹⁰⁸ Eduard Seler: *Plano Jeroglífico de Santiago Guevea*, Ediciones Guchachi' Reza A.C., Mexico, D.F., 1986.

¹⁰⁹ Michel R. Oudijk: *Lienzo de San Juan Tabaá*, *Arqueología Mexicana*, Edición Especial 48: La colección de códices del Biblioteca Nacional de Antropología e Historia, 2013, s. 66-69.

¹¹⁰ Michel Oudijk: *Historiography of the Benizaa: The Postclassic and Early Colonial Periods (1000-1600 A.D.)*, CNWS Publications, Vol. 84, Universiteit Leiden, Leiden.

¹¹¹ Javier Urcid: *Zapotec Writing: Knowledge, Power, and Memory in Ancient Oaxaca*, Department of Anthropology, Brandeis University, 2005.

¹¹² Sebastián van Doesburg: *Códices cuicatecos: Porfirio Díaz y Fernández Leal*, Gobierno Constitucional del Estado de Oaxaca, Oaxaca, 2001.

og rummer overvejende historisk indhold, men *Códice Fernández Leal* indeholder også sider, der har karakter af ritual håndbog eller almanak ganske som flere af bøgerne i Borgia-gruppen. Værd at bemærke er, at der i begge bøger forekommer sjældne afbildninger af et af de mest bemærkelsesværdige ritualer, vi kender til fra Mesoamerika, det såkaldte *volador*-ritual, hvor op til fire mænd kaster sig ud fra en høj pæl med et reb bundet om livet.¹¹³ Rituallet gennemføres fortsat i dele af Mexico, men meget af den oprindelige betydning er gået tabt. Derfor er scenen i *Fernández Leal* (Ill. 26) så vigtig, da den viser de fire mænd iført ørnedragter. Formentlig er rituallet en re-aktualisering af en kosmogonisk konflikt med fire store himmelske fugle.

Mayalavlandet

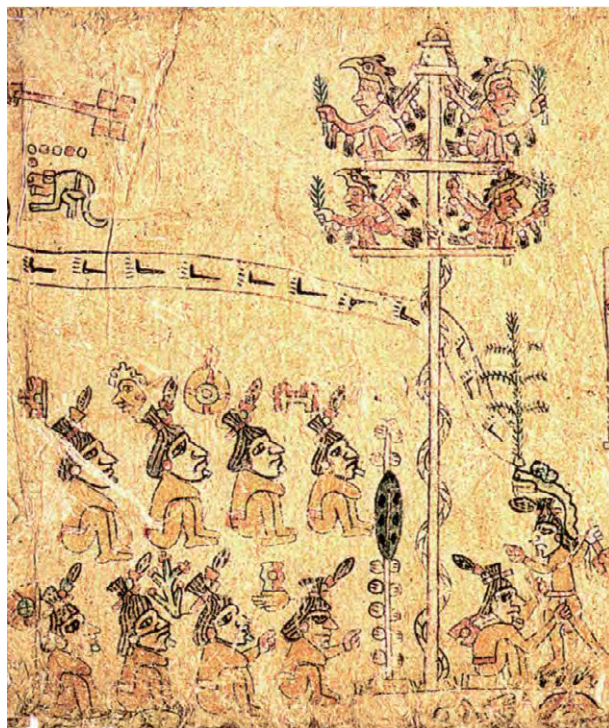
Til forskel fra det øvrige Mesoamerika er kun ganske få kodekser fra mayaområdet bevaret frem til i dag. Således er kun tre mayakodekser med sikkerhed autentiske, mens ægtheden af en fjerde endnu er genstand for ophedet diskussion blandt forskere (Ill. 27).¹¹⁴ Det lave antal bøger fra mayaerne står i stærk kontrast til det faktum, at det er fra netop mayaerne, vi har langt det største korpus af præcolumbianske hieroglyfiske tekster – typisk hugget ind i stenmonumenter eller malet på keramik.¹¹⁵ Det er således tydeligt, at mayacivilisationen var et af de områder i hele det førspanske Amerika, hvor det at læse og skrive havde største betydning og udbredelse, og dette gør kun det begrænsede antal overleverede bøger fra området desto mere frustrerende, ikke mindst når man sammenligner det med det relativt store antal foldebøger og *mapas* fra det vestlige og centrale Mesoamerika.

¹¹³ Se f.eks. Maja Balle: *Det mesoamerikanske voladorritual*. Specialeafhandling, Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier, Københavns Universitet, København, 2012.

¹¹⁴ Coe & Kerr 1997, s. 169-182; Gabrielle Vail: The Maya Codices, *Annual Review of Anthropology*, Vol. 35, 2006, s. 497-519; Gabrielle Vail: Los códices, *La escritura jeroglífica maya*, Harri Kettunen & Christophe Helmke (red.), Acta Ibero-Americana, Instituto Iberoamericano de Finlandia, Madrid, 2010, s. 75-100; Xavier Noguez, Manuel Hermann Lejarazu, Merideth Paxton & Henrique Vela: Códices Mayas, *Arqueología Mexicana*, Vol. 31, 2009, s. 10-23. Michael Coe, Stephen Houston, Mary Miller & Karl Taube: The Fourth Maya Codex, Charles Golden, Stephen Houston & Joel Skidmore (red.), *Maya Archaeology* 3. San Francisco: Pre-columbia Mesoweb Press, 2015, s. 116-167.

¹¹⁵ Se f.eks. Ian Graham: *The Art of Maya Hieroglyphic Writing*, Center for Inter American Relations, New York, 1971; Dorie Reents-Budet (red.): *Painting the Maya Universe: Royal Ceramics of the Classic Period*. Duke University Press, Chapel Hill, 1994; Coe & Kerr, 1997.

Ill. 26: Detalje fra *Codex Fernández Leal* med afbildning af cuikatekisk volador-ritual: Fire mænd iført ørnedragter sidder parat i toppen af pælen, parat til at smide sig ud og "flyve" mod jorden. Foto © efter van Doesburg / Gobierno Constitucional del Estado de Oaxaca, 2001, s. 6).

Kort tid efter den europæiske invasion af Yucatan i 1540'erne påbegyndte de spanske koloniale myndigheder et omfattende arbejde med at omvende mayabefolkningen til kristendommen, den uafhængige spanske Inkvision blev oprettet, og en jagt på og destruktion af rituelle genstande, herunder foldebøger, og gudebilleder, som kunne knyttes til mayareligionen, blev sat i værk. Disse bestræbelser nåede en form for tragisk klimaks d. 12. juli i 1562, da en *auto da fé* fandt sted i byen Mani i det vestlige Yucatan. Mayaerne blev her tvunget til at kaste utallige figurer af guder, rituellet udstyr og kodekser på bålet. Diego de Landa (1524-1579), en franciskansk munk som senere skulle blive biskop over Yucatan, var en af hovedkræfterne bag *auto da fé*en i Mani, og han skrev senere, hvorledes bålene brændte uden ophør i tre dage. Begivenheden vidner om den voldsomhed, hvormed spanierne forsøgte at udrydde de gamle guder og den præcolumbianske forestillingsverden. Landa kommenterede selv afbrændingerne, og der er ingen forståelse at spore hos franciskaneren:

“Vi fandt et stort antal bøger skrevet med disse tegn og, da de intet indeholdt, hvori der ikke kunne ses overtro og Djævelens løgne, brændte vi dem alle, hvilket de beklagede i en forbløffende grad, og som forårsagede dem megen lidelse.”¹¹⁶

At en by af så beskeden størrelse som Mani og dens opland kunne fremvise så stor en mængde af religiøse genstande og kodekser, gør det næsten umuligt at forestille sig den samlede mængde i hele mayaområdet på et givent tidspunkt, men der må have været bøger i tusindevis. Dette leder ligeledes til spørgsmålet om, hvor mange aspekter af mayaernes tekstproduktion, videnskab og litteratur vi i dag ikke har adgang til: Hvor er optegnelserne over tribut og skatteopkrævning, grammatikker, myter og hvor er mayaernes digte og kærlighedsbreve? Det kan være fristende at skyde skylden for den næsten komplette ødelæggelse af maya-foldebøgerne på de spanske *auto da fe*'er, men realiteten er, at langt de fleste maya-kodekser er gået tabt som et resultat af tidens tand, det tropiske klima, den høje luftfugtighed, mug, råd og insekter. Dette var forhold, som også i præcolumbiansk tid gjorde, at mayaerne, præcis som de fleste andre skriftkulturer, var nødsaget til at kopiere ældre manuskripter. Dette kan besværliggøre tidsbestemmelsen af en given tekst, men fra arkæologiske fund i grave ved vi med sikkerhed, at foldebøger blev fremstillet og anvendt fra den tidlige klassiske periode, dvs. fra 200-tallet, og fremefter. Arkæologer har således, bl.a. i Uaxactun i Guatemala, Altun Ha i Belize og Copan i Honduras, haft held til at finde lag af den gesso, som siderne i bøgerne var dækket med, men det har desværre været umuligt at bevare og restaurere disse.¹¹⁷ Ved at se på gennemsnitsstørrelse af de bevarede kodekser har det desuden været muligt at identificere nogle af de beholdere – eller skrin – som man gemte de mest værdifulde manuskripter i. Alle disse er blevet fundet i huler, hvor det stabile klima giver de optimale bevaringsforhold, og trækasser til kodekser er fundet i Actun Polbilche i Belize og i

¹¹⁶ Alfred Tozzer: *Landa's Relación de las Cosas de Yucatan – A Translation*, Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology, Harvard University, Cambridge, 1941, s. 169.

¹¹⁷ Thomas A. Lee: *Los Códices Mayas*, Universidad Autónoma de Chiapas, 1985; *The Maya Codices, Maya*, Peter Schmidt, Mercedes de la Garza og Enrique Nalda (red.), New York, 1998, s. 206-215. Coe, Houston, Miller & Taube 2015. Nicholas P. Carter and Jeffrey Dobereiner: Multispectral Imaging of an Early Classic Codex Fragment from Uaxactun, Guatemala, *Antiquity*, Vol. 90 (351), 2016, s. 711-725.

Ill. 27: Eksempler på opslag i henholdsvis *Codex Dresden*, *Codex Paris* og *Codex Madrid* (efter samme målestok). Foto © Sächsische Landesbibliothek, Dresden & Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz.

flere huler i Chiapas (Mexico).¹¹⁸ Et fornemt stenskrin med indhuggede hieroglyftekster og billeder blev desuden for nogle få år siden opdaget i Hunnalye-hulen i Guatemala.¹¹⁹

De fire kendte eksempler på maya-foldebøger er alle fremstillet af inderbarken fra figentræet og dækket med et tyndt lag gesso. Alle har de i forskellig grad lidt skade gennem århundrederne, bl.a. under Anden

¹¹⁸ David M. Pendergast: *Excavations at Actun Polbilche, Belize*. Archaeology Monograph 1, Royal Ontario Museum, Toronto, 1974, s. 48-49, Fig. 11a, Plates 6-8; Michael D. Coe: A Carved Wooden Box from the Classic Maya Civilization, *Primera Mesa Redonda de Palenque, Part II*, Merle Greene Robertson (red.), Robert Louis Stevenson School, Pebble Beach, 1974, s. 51-58; Marc Zender & Karen Bassie: The Wooden Offering Container of Aj K'ax B'ahlam of Tortuguero, *Jay I. Kislak Foundation: www.kislak-foundation.org/tortuguero.html*, 2004; Armando Anaya H., Stanley Guenter & Peter Mathews: An Inscribed Wooden Box from Tabasco, Mexico. *Mesoweb: www.mesoweb.com/ reports/box*, 2001.

¹¹⁹ Arthur Demarest: The Cave of Hun Nal Ye and its treasures and sacred coffer, *Maya III: Life • Death • Time*, Maria Didrichsen & Harri Kettunen (red.), Didrichsen Museum of Art and Culture, Helsinki, 2012, s. 48-59.

Verdenskrig, men på trods af skaderne kan vi se, at de følger nogenlunde det samme format:

Tabel 1: De fire maya-kodeksers fysiske karakteristika. Målene på siderne er gennemsnitlige, mens længdeangivelser er de maksimale.

	<i>sidehøjde</i>	<i>sidebredde</i>	<i>samlet længde</i>	<i>antal folde sider</i>	<i>samlet antal sider</i>
<i>Codex Paris</i>	23,5 cm	12,7 cm	1,45 m	11	24
<i>Codex Dresden</i>	20,5 cm	10,0 cm	3,56 m	39	78
<i>Codex Madrid</i>	23,2 cm	12,2 cm	6,83 m	56	112
<i>Codex Grolier</i>	> 18,0 cm	12,5 cm	1,38 m	11	11

I det følgende gives et overblik over indholdet i *Codex Dresden* (Codex Dresdensis), ligesom vi kort vil kommentere *Codex Madrid* (Codex Tro-Cortesianus), eftersom disse er de to længste og samtidig de bedst forståede af de fire maya-foldebøger. Vi vil i nærværende tekst ikke beskrive *Codex Paris* (Codex Peresianus),¹²⁰ men vi vender tilbage til den fjerde og omdiskuterede *Codex Grolier* (Sáenz Codex) i slutningen af dette afsnit. De fire kodekser kan alle betegnes som almanakker, formentlig anvendt af kalenderpræster som håndbøger, og kan således siges at være sammenlignelige med manuskripterne i Borgia-gruppen fra det vestlige Mesoamerika (se ovenfor).

Som det er tilfældet med de tre øvrige kodekser, var den præcolumbianske *Codex Dresden* del af en større bibliotekssamling, før den blev opdaget af forskere og efterfølgende studeret, kommenteret og publiceret i faksimile-udgaver.¹²¹ *Codex Dresden* var den første maya-foldebog, der på denne vis blev genopdaget, og den er fortsat en del af samlingen i Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek i Dresden. Kodeksen blev erhvervet i 1739 fra en privat samler i Wien, og det er blevet foreslået, at manuskriptet fandt vej dertil fra Den Nye Verden i tiden under Karl 5.s regeringstid (1519-1556), da Wien på denne tid

¹²⁰ Bibliothèque nationale de France: *Codex Peresianus*. Paris, 2011; Bruce Love: *The Paris Codex: Handbook for a Maya Priest*, University of Texas Press, Austin, 1994; Gregory M. Severin: The Paris Codex: Decoding an Astronomical Ephemeris. *Transactions of the American Philosophical Society*, Vol. 71 (5), 1981, s. 1-101.

¹²¹ Nikolai Grube: *Der Dresdner Maya-Kalender: Der vollständige Codex*. Verlag Herder GmbH, Freiburg.

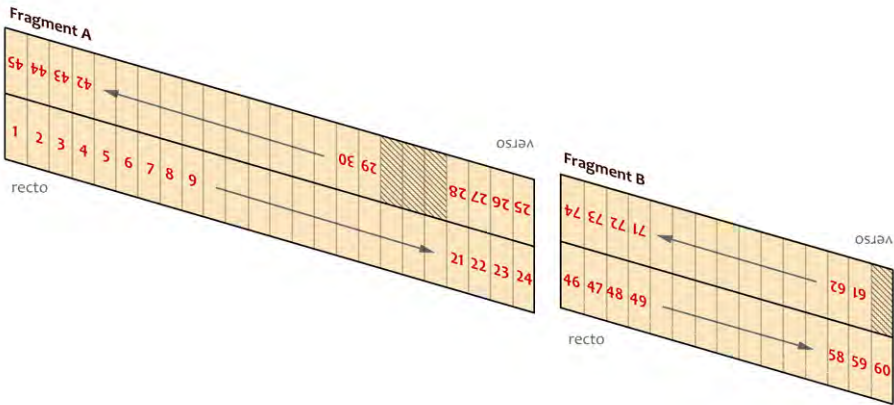
tilhørte habsburgerne, som også regerede over Ny Spanien. I 1810 udgav Alexander von Humboldt fem sider fra kodeksen og identificerede den som værende af indiansk oprindelse,¹²² men det var først i 1841, at John Lloyd Stephens kunne slå fast, at det var en maya-kodeks, idet han sammenlignede den med de monumenter, han selv havde opdaget og beskrevet i Copan.¹²³ Fra 1880 til 1900 studerede bibliotekaren Ernst Wilhelm Förstemann kodeksen – som i denne periode lå i en skuffe i hans arbejdsbord! Takket være sit indgående kendskab til kodeksen blev Förstemann den første, der formåede at dechifrere og udregne flere af de matematiske oplysninger i *Codex Dresden*, og han opdagede bl.a., at mayaerne havde benyttet sig af et tyvetalssystem.¹²⁴ På nogenlunde samme tid forskede en anden tysker, Paul Schellhas, også i kodeksen og klassificerede de mange skabninger og individer, der er gengivet i kodeksens billeddele samtidig med, at han noterede sig de hieroglyffer, der optrådte i forbindelse med afbildningerne. I en publikation fra 1897 fremlagde Schellhas sin tese om, at flere af disse skikkelser var overnaturlige, og han navngav dem derfor alle “Gud” kombineret med et bogstav (f.eks. “Gud A,” “Gud D” osv.), og selvom flere af gudenavnene i dag kan læses, bruges Schellhas’ betegnelser fortsat for flere af guddommene.¹²⁵ Med de første faksimile-udgaver af *Codex Dresden* tilgængelige var det nu også muligt for nye generationer af forskere at beskæftige sig med det gådefulde manuskript, og det var netop på baggrund af en sådan reproduktion, at den russiske arkæolog og eminente filolog Jurij Knorozov i 1952 kunne redegøre for de grundlæggende principper i mayaskriften. Knorozov baserede sig på såkaldte substitutions-sæt i måden, hvorpå forskellige afbildede dyr blev stavet, samt på Landas langt fra komplette gengivelse af et udvalg af fonetiske tegn (stavelsestegn), som munken

¹²² Alexander von Humboldt: *Vues des Cordillères et Monuments des Peuples Indigènes de l'Amérique*, Paris, 1810.

¹²³ Coe 1992, s. 97.

¹²⁴ Ernst W. Förstemann: *Die Maya-Handschrift der Königl. Öffentlichen Bibliothek zu Dresden*, Naumannsche Lichtdruckerei, Leipzig, 1892. Se også Coe 1992, s. 73-98.

¹²⁵ Paul Schellhas: *Die Göttergestalten der Maya-Handschriften: Ein mythologisches Kulturbild aus dem Alten Amerika*, Verlag Richard Bertling, Dresden, 1897. For nylige beskrivelser og tolkninger af mayaernes gudekreds som har Schellhas-listen som deres udgangspunkt, se Karl A. Taube: *The Major Gods of Ancient Yucatan*, Studies in Pre-Columbian Art and Archaeology No. 32, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, D.C., 1992; Christophe Helmke: *Mayojen pantheon / Mayas panteon / The Maya Pantheon*, *Maya III: Life • Death • Time*, Maria Didrichsen & Harri Kettunen (red.), Didrichsen Museum of Art and Culture, Helsinki, 2012, s. 62-103.

Ill. 28: Diagram der illustrerer kompositionen, pagineringen og den korrekte læseretning i *Codex Dresden*. Tegning: Christophe Helmke.

fejlagtigt havde betegnet som et “alfabet.”¹²⁶ Der er således ingen tvivl om, at *Codex Dresden* indtager en helt særlig rolle i maya-forskningen som et lysende eksempel på et “vindue” til de gamle kundskaber, som altså lykkeligvis er blevet bevaret for eftertiden.

Codex Dresden er arrangeret og opdelt i flere forskellige tematiske afsnit, eller kapitler, som kan betitles efter deres indhold eller funktion. En grundlæggende udfordring ved læsningen har dog været at klarlægge den korrekte rækkefølge, i hvilken siderne skal læses (Ill. 28), men i dag synes der at være enighed om, at den korrekte læseretning er fra venstre mod højre, fra den første til den sidste side på *recto*-delen (dvs. forsiden), hvorefter man skal vende kodeksen og fortsætte læsningen fra venstre mod højre fra den første til den sidste side på *verso*-delen (bagsiden). Dette betyder altså, at den allersidste side i kodeksen faktisk er at finde på bagsiden af den første. Det første større afsnit løber over siderne 1-23 og handler om varsler og spådomme relateret til guderne, og her finder vi forskellige guder, typisk siddende med benene over kors, ledsaget af korte hieroglyftekster. De fleste sider er opdelt i tre sektioner, hver med

¹²⁶ Yuri Knorosov: Древняя письменность Центральной Америки (“Gamle skrifter i Mellemerika”), *Sovetskaya Etnografiya*, Vol. 3 (2), 1952, s. 100-118. For andre udvalgte værker se også: New data on the Maya written language. *Journal de la Société des Américanistes de Paris*, Nr. 45, 1956, s. 209-217, The problem of the study of the Maya hieroglyphic writing, *American Antiquity*, Vol. 23 (3), 1958, s. 284-291.

Ill. 29: Uddrag af 260-dages almanakken (s. 5-6) i *Codex Dresden* med fire guder og ledsagende tekst der redegør for de tilknyttede varsler. Foto © Sächsische Landesbibliothek, Dresden.

Ill. 30: En del af siderne 40-41 i *Codex Dresden* beskriver de rette ofringer der bør gives til torden- og regnguden Chaak. Foto © Sächsische Landesbibliothek, Dresden.

deres udvalg af guder (Ill. 29), og langs kanten af hver sektion er der normalt fem dagstegn fra 260-dages kalenderen knyttet til en række tal. Tallet skrevet med rødt øverst i rækken tjener som startdatoen og skal kombineres med det øverste dagstegn. Det første sorte tal er et såkaldt afstandsnummer og angiver det interval af dage, der adskiller startdatoen fra en ikke specificeret dato, der dog kan rekonstrueres ved hjælp af det

følgende tal, nu igen skrevet med rødt. Mønsteret gentages herefter ved at tilføje yderligere et sort tal der leder os hen til den tredje dag – der så kobles med det næstfølgende røde ciffer. Når samtlige afstandsnumre lægges sammen plejer det samlede antal af forløbne dage være 52, dvs. en femte-del af alle de mulige kombinationer af dagstegn og de 13 tal i 260-dages kalenderen. På siderne 5-6 ses i alt fire guder (Ill. 29), fra venstre mod højre: den ungdommelige “Gud R,” dødsguden “Gud A” (*Ahkan*), den øverste himmelgud “Gud D” og “Gud Q.” Disse er alle afbildede i færd med at bore ild, og de ledsagende glyffer over hver af guderne specificerer, hvorvidt de tilknyttede datoer peger på gunstige varsler, eller om de er ildevarslende. Teksten over “Gud R” kan således læses på følgende vis:

joch' uchich buluk kab? tz'ak ajaw
 ‘ildboring er Gud R’s tidener, godt varsel’

Hvorimod vi over Gud A’ kan læse at:

joch' uchich ahkan umu'k
 ‘ildboring er Ahkans tidener, dårligt varsel’

Selvom disse kortfattede tekster kan forekomme noget summariske, så er den skematiske kombination af billeder og tekst samt de gentagne fraser med til gøre det nemmere at slå op i kodeksen og finde det relevante afsnit. Lige præcis denne del af *Codex Dresden* blev altså anvendt som en almanak og hjalp religiøse specialister til at finde de mest gunstige dage til bestemte rituelle aktiviteter, i dette tilfælde ildboring.¹²⁷

Udover varselssiderne rummer *Codex Dresden* også et kapitel, der er kendt som Venus-siderne (s. 24, 46-50), Eklipse-tabeller (s. 51-60), de såkaldte Slange- og Ring-numre (s. 61-64, 69 og s. 70-73) samt Nytårs-siderne (s. 25-28).¹²⁸ Som navnet antyder, blev Venus-siderne brugt til at udregne planetens synodiske omløbstid. Som udgangspunkt anvendtes

¹²⁷ For flere eksempler fra almanak-afsnittet i *Codex Dresden*, se Linda Schele & Nikolai Grube: *The Dresden Codex, Notebook for the XXIst Maya Hieroglyphic Workshop*, Department of Art and Art History, College of Fine Arts & Institute of Latin American Studies, University of Texas, Austin, 1997, s. 79-247; se også J. Eric S. Thompson: *A Commentary on the Dresden Codex: A Maya Hieroglyphic Book, Memoirs of the American Philosophical Society*, Vol. 93, 1972, s. 1-156.

¹²⁸ For en sammenlignende analyse af Årsbærer-siderne, se Christine Hernández: “Yearbearer Pages” and Their Connection to Planting Almanacs in the Borgia, *The*

her en beregning på 236+90+250+8 dage, dvs. i alt 584 dage, hvilket svarer til en hel cyklus for Venus.¹²⁹ Et interessant aspekt ved Venus-siderne er desuden, at der anvendes aztekiske låneord for visse personificeringer af Venus som morgenstjernen, hvilket antyder nære forbindelser mellem det centrale Mexico og mayaerne i den postklassiske periode (ca. 900-1519 e.v.t.).¹³⁰ Eklipse-tabellerne opregner bestemte himmelfænomener beregnet efter intervaller på mellem 148 og 178 dage,¹³¹ og nyere forskning har påpeget, at *Codex Dresden* formentlig også rummer observationer, der knytter sig til Mars-cyklussen.¹³² Her skal desuden fremhæves en scene der synes at indlede Nytårs-siderne, og som viser, hvad der efter alt at dømme er en afbildning af en ødelæggelse af verden forårsaget af massiv regn og oversvømmelser (s. 74), og en betydelig del af kodeksen omhandler da også torden- og regnguden *Chaak* (s. 29-45, 65-69). Han optræder således i en række forskellige fremtoninger og på forskellige steder, og varsler er knyttet til gudens mange varierende manifestationer. I flere tilfælde gives endvidere præcise oplysninger om hvilke former for ofringer, der er de mest passende (Ill. 30):

<i>ta ha' chaak</i>	'Chaak i vandet'	krævede fisk	(s. 40c1)
<i>ti chan chaak</i>	'Chaak i himlen'	krævede leguan-tamales ¹³³	(s. 40c3)
<i>ta bih chaak</i>	'Chaak på vejen'	krævede kalkun-tamales	(s. 41c1)
<i>yotoch chaak</i>	'Chaak [i] huset'	krævede en stor mængde tamales	(s. 41c2)

Madrid Codex: New Approaches to Understanding an Ancient Maya Manuscript, Gabrielle Vail og Anthony Aveni (red.), University Press of Colorado, Boulder, 2009, s. 321-364.

¹²⁹ Michael P. Closs: The Date-Reaching Mechanism in the Venus Table of the Dresden Codex, *Native American Astronomy*, Anthony F. Aveni (red.), University of Texas Press, Austin, 1977, s. 89-99; se også: Charles A. Hofling: Venus and the Miscellaneous Almanacs in the Dresden Codex, *Journal of Mayan Linguistics*, Vol. 6, 1988, s. 79-102.

¹³⁰ Karl A. Taube & Bonnie L. Bade: An Appearance of Xiuhtecuhtli in the Dresden Venus Pages, *Research Reports on Ancient Maya Writing*, Nr. 35, Center for Maya Research, Washington, D.C., 1991; Gordon Whittaker: The Mexican Names of Three Venus Gods in the Dresden Codex, *Mexicon*, Vol. 8, 1986, s. 56-60.

¹³¹ Charles A. Hofling og Thomas O'Neil: Eclipse Cycles in the Moon Goddess Almanacs in the Dresden Codex, *The Sky in Mayan Literature*, Anthony F. Aveni (red.), Oxford University Press, New York, 1992, s. 102-132.

¹³² Bruce Love: A Dresden Codex Mars Table? *Latin American Antiquity*, Vol. 6 (4), 1995, s. 350-361.

¹³³ En *tamale* er et lille brød, bestående af dampet majs masse og ofte fyldt med lidt kød, chili eller bønner og pakket ind i majsblade (i dag er disse dog typisk erstattet med bananblade).

Ill. 31: Siderne 39 og 59 i *Codex Madrid*. Foto © Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz.

Der er således ingen tvivl om, at de mange informationer, der var at hente i en bog som *Codex Dresden*, var uundværlige for enhver religiøs specialist i tiden før spaniernes ankomst, og taget i betragtning hvor mange dele af ikonografien og det rituelle sprog, der kan spores tilbage til den klassiske periode, er kodeksen sandsynligvis en nyere kopi af et andet og meget ældre manuskript.¹³⁴

¹³⁴ Robert Wald: *The Languages of the Dresden Codex: Legacy of the Classic Maya, The Linguistics of Maya Writing*, Søren Wichmann (red.), University of Utah Press, Salt Lake City, 2004, s. 27-58. For lignende studier vedrørende *Codex Madrid*, se Alfonso Lacadena: *Bilingüismo en el Códice de Madrid, Los Investigadores de la Cultura Maya*, 1997, s. 184-204.

Vi vender os nu mod det andet længere maya-manuskript, *Codex Madrid*, som i dag opbevares i Museo de América i Madrid. Kodeksen blev først opdaget i to separate dele: den kortere del, oprindeligt kendt som *Codex Cortesianus*, løber i alt over 42 sider (siderne 1-21 og 57-77). Den anden og noget større del, der først kaldtes *Codex Troano* (efter manuskriptets tidligere ejer Juan Tro y Ortolano), er på i alt 70 sider (siderne 22-56 og 78-112). Som et samlet dokument udgør *Codex Madrid* den længste kendte maya-foldebog og rummer en række kapitler. Efter at have foretaget detaljerede palæografiske analyser af kodeksen har den spanske epigraf Alfonso Lacadena vist, at helt op til ni skrivere har været involveret i at færdiggøre manuskriptet, samt at de anvendte forskellige typer pigmenter til deres arbejde, selv om nogle delte de samme basismaterialer og pigmenter.¹³⁵ Som en del af disse og andre undersøgelser er den materielle kultur repræsenteret i *Codex Madrid* også blevet taget i betragtning, og på baggrund af den afbildede keramik, såsom bestemte krus og røgelseskar, er en sandsynlig datering for kodeksens tilblivelse den sene postklassiske periode, dvs. århundrederne før den spanske erobring.¹³⁶ Ikke desto mindre er et mindre stykke papir med ord skrevet med latinske bogstaver identificeret på den øverste del af side 59, og for en tid antog forskere, at papirstumpen var en integreret del af kodekset, hvilket kunne antyde, at manuskriptet delvist bestod af genanvendt europæisk papir.¹³⁷ I fald dette var tilfældet, måtte dateringen af kodeksen nødvendigvis rykkes til årtierne efter erobringen. En mere grundig undersøgelse af papirresten afslørede dog, at den var limet fast på foldebogen og altså var en senere tilføjelse, og en omhyggelig analyse af de i alt 17 delvist bevarede tekstlinjer har vist, at det er en del

¹³⁵ Alfonso Lacadena: Los escribas del Códice de Madrid: Metodología paleográfica, *Revista Española de Antropología Americana*, Vol. 30, 2000, s. 27-85; se også Andrés Ciudad Ruiz & Alfonso Lacadena García-Gallo: El Códice Tro-Cortesiano de Madrid en el Contexto de la Tradición Escrita Maya, *XII Simposio de Investigaciones Arqueológicas en Guatemala, 1998, Vol. 2*, Juan Pedro Laporte, Hector L. Escobedo & A.C. Monzón de Suasnavar (red.), Ministerio de Cultura y Deportes, Instituto de Antropología e Historia & Asociación Tikal, Guatemala, 1998, s. 997-1010. For nylige studier af blæk og pigmenter se: D. Buti, D. Domenici, C. Miliani, C. García Sáiz, T. Gómez Espinoza, Jímenez Villalba, A. Verde Casanova, A. Sabía de la Mata, A. Romani, F. Presciutti, B. Doherty, B.G. Brunetti, A. Sgamellotti: Non-invasive investigation of a pre-Hispanic Maya screenfold book: the Madrid Codex, *Journal of Archaeological Science*, Vol. 42, 2014, s. 166-178.

¹³⁶ Vail 2006.

¹³⁷ Se f.eks. Coe & Kerr 1997, s. 181.

af en pavebulle, formentlig udstedt under pave Gregor 13. (1572-1585).¹³⁸ Dette tydede altså på, at kodeksen var af præcolumbiansk oprindelse, og at fragmentet af pavebullen siden blev hæftet på, måske som en fremmed magisk formel til beskyttelse mod Inkvisitionen. Ikonografien på side 39 viser imidlertid en hjort blive gennemboret af et europæisk sværd (mere præcist en stødkårde).¹³⁹ Det må derfor konkluderes, at kodeksen faktisk stammer fra den tidligste del af den koloniale periode og før 1610, en af de seneste mulige datoer for denne særlige pavebulle.

Meget lig *Codex Dresden* er *Codex Madrid* som allerede nævnt opdelt i en række kapitler, heriblandt et der vedrører Mars-cyklussen (s. 1-9), et der omtaler guder relateret til landbrug (s. 10-29), mens andre omhandler ulykker og naturkatastrofer (s. 30-33), diverse kalendercyklusser (s. 34-37, 75-78) og offerritualer (s. 50-56).¹⁴⁰ De største overlap i forhold til indholdet i *Codex Dresden* findes i kapitlerne om gudernes gerninger og de tilknyttede varsler (s. 57-74 and 79-88), hvor ikke mindst regnguden Chaak spiller en prominent rolle;¹⁴¹ til gengæld er *Codex Madrids* almanakker vedrørende hjortejagt (p. 38-49) og apikultur (s. 103-112) enestående.¹⁴² Med disse almanakker kan vi se, hvorledes aktiviteter, vi normalt ikke ville knytte sammen med religiøse ritualer og varsler i

¹³⁸ John Chuchiak: Papal Bulls, Extirpators and the Madrid Codex: The Content and Probable Provenience of the Madrid 56 Patch, *The Madrid Codex: New Approaches to Understanding an Ancient Maya Manuscript*, Gabrielle Vail & Anthony F. Aveni (red.), University Press of Colorado, Boulder, 2004, s. 57-88; Harvey M. Bricker: The Paper Patch on Page 56 of the Madrid Codex, *The Madrid Codex: New Approaches to Understanding an Ancient Maya Manuscript*, Gabrielle Vail & Anthony Aveni (red.), University Press of Colorado, Boulder, 2009, s. 33-56.

¹³⁹ Angående arkæologiske fund og vidnesbyrd om betydningen af netop stødkårer i mayaområdet i den tidlige kolonitid, se Jaime J. Awe & Christophe Helmke: The Sword and the Olive Jar: Material Evidence of Seventeenth-Century Maya – European Interaction in Central Belize, *Ethnohistory*, Vol. 62 (2), 2015, s. 333-360.

¹⁴⁰ Gabrielle Vail & Anthony F. Aveni (red.): *The Madrid Codex: New Approaches to Understanding an Ancient Maya Manuscript*, University Press of Colorado, Boulder, 2004.

¹⁴¹ Anthony Aveni: Intervallic Structure and Cognate Almanacs in the Madrid and Dresden Codices, *The Madrid Codex: New Approaches to Understanding an Ancient Maya Manuscript*, Gabrielle Vail & Anthony Aveni (red.), University Press of Colorado, Boulder, 2009, s. 147-170.

¹⁴² Gabrielle Vail: A Commentary on the Bee Almanacs in Codex Madrid, *Códices y Documentos sobre México: Primer Simposio*, Constanza Vega Sosa (red.), Instituto Nacional de Antropología e Historia, México, D.F., 1994, s. 37-68; Gabrielle Vail: The Deer-Trapping Almanacs in the Madrid Codex, *Papers on the Madrid Codex*, Victoria R. Bricker & Gabrielle Vail (red.), Middle American Research Institute, Pub. 64. Tulane University, New Orleans, 1997, s. 73-110.

Ill. 32: Siderne 3-5 i *Codex Grolier* (foto © Justin Kerr).

mayaernes verden, fik den samme grad af opmærksomhed og planlægning som de ritualer, der var henvendt til guderne og de overnaturlige kræfter.

I forhold til kortfattetthed er *Codex Grolier* (Codex Sáenz) uden side-stykke og kodeksen består, ud over afbildninger af guder, udelukkende af lister over kalendertegn og tilknyttede cifre (Ill. 32), og der er således ingen verber eller hele grammatiske sætninger i manuskriptet. Dette er dog ikke det eneste, der adskiller *Codex Grolier* fra de andre maya-foldébøger. Kodeksen er således angiveligt fundet i en træeske i en tør hule i den mexicanske delstat Chiapas i begyndelsen af 1960'erne.¹⁴³ Denne del af historien er på ingen måde usandsynlig, da vi jo allerede har set, at flere af den slags æsker eller kasser beregnet til foldebøger er fundet i huler i denne del af Mexico. Kodeksen endte til sidst hos den mexicanske samler Josué Sáenz, der købte manuskriptet sammen med andre genstande, som skulle være fundet i samme hule.¹⁴⁴ Skønt kodeksen af de specialister, Sáenz havde hyret, blev vurderet til at være en forfalskning, blev det i 1971 udstillet i Grolier Club (et privat bibliofili-selskab)

¹⁴³ De nærmere fundomstændigheder er levende genfortalt af Michael D. Coe, 1992, s. 227-229.

¹⁴⁴ Se f.eks. Randa Marhenke: The Grolier Codex, www.famsi.org/mayawriting/codices/grolier/html, 2002; Claude-François Baudez: Venus y el Códice Grolier, *Arqueología Mexicana*, Vol. 10, nr. 55, 2002, s. 70-79.

i New York, især med bistand fra arkæologen Michael Coe. En aftale mellem USA og Mexico angående ulovlig eksport af kulturgenstande medførte dog senere, at *Codex Grolier* blev beslåglagt af myndighederne, og angiveligt befinder manuskriptet sig nu i en bankboks et sted i Mexico By.¹⁴⁵ Der er gennem tiden blevet rejst mange tvivlsspørgsmål omkring ægtheden af *Codex Grolier*, som, i fald foldebogen er ægte, vil den være den ældste af sin slags.¹⁴⁶ Og der er flere forskere, som har forsøgt at påvise, at kodeksen ikke er en forfalskning,¹⁴⁷ og den ledende blandt dem er Coe, som jo også var den første, der introducerede manuskriptet til de akademiske kredse. Små stykker af kodeksen blev angiveligt bragt til et laboratorium for at blive dateret efter kulstof-14 metoden, og den samlede analyse skulle have vist, at papiret var fra mellem 1150-1300 e.v.t.¹⁴⁸ Det skal dog siges, at selvom disse resultater bestemt er bemærkelsesværdige, hersker der fortsat tvivl om, hvorvidt de analyserede papirdele rent faktisk stammer fra manuskriptet, ligesom det fortsat er en mulighed, at selvom papiret i *Codex Grolier* er ægte og altså er fra 11-1200-tallet, kan gesso-belægningen samt glyffer og illustrationer, eller dele deraf, stadig være udfærdiget i nyere tid. I disse år er *Codex Grolier* endnu engang i forskernes søgelys, og en gruppe af de mest berømte forskere på feltet, Michael Coe, Stephen Houston, Mary Miller og Karl Taube har netop forsøgt at afgøre spørgsmålet om dokumentets ægthed én gang for alle i en artikel, som blev udgivet sidste år, under den kortfattede, men sigende titel, "The Fourth Maya Codex."¹⁴⁹ Den endnu ikke afsluttede beretning om *Codex Groliers* herkomst og autenticitet fører os videre til det afsluttende afsnit i vor korte fremstilling af den mesoamerikanske manuskripttradition.

¹⁴⁵ Karen Olsen Bruhns & Karen D. Vitelli: The Antiquities Market, *Journal of Field Archaeology*, Vol. 4 (4), 1977, s. 459-472.

¹⁴⁶ John A. Graham (red.): Studies questioning the authenticity of the Grolier Codex, *Studies in Ancient Mesoamerica II*, Contributions of the University of California Archaeological Research Facility, No. 27. Berkeley, 1975, s. 1-9; Baudez, 2002; Susan Milbrath: New Questions Concerning the Authenticity of the Grolier Codex, *Latin American Indian Literatures Journal*, Vol. 18 (1), 2002, s. 50-83.

¹⁴⁷ Se f.eks. John B. Carlson: The Grolier Codex: A Preliminary Report on the Content and Authenticity of a Thirteenth-Century Maya Venus Almanac, Anthony F. Aveni & Gordon Brotherston (red.), *Calendars in Mesoamerica and Peru: Native American Computations of Time*. Oxford: B.A.R. International Series 174, 1983, s. 44-50; Lee, 1985, s. 159-172.

¹⁴⁸ Disse dateringer stammer fra Coe, Houston, Miller & Taube 2015.

¹⁴⁹ Coe, Houston, Miller & Taube 2015.

Forfalskninger, nye fund og en levende tradition

Vi afrunder denne oversigt med nogle korte betragtninger dels over ikke-autentiske værker, dels over nyopdagede, ægte kodekser. Til allersidst ser vi nærmere på, hvorledes mesoamerikanske håndskrifter i visse indianske samfund fortsat er af stor betydning. Da gamle, sjældne håndskrifter kan indbringe store summer på auktioner og er eftertragtede blandt private samlere og biblioteker, er det ikke overraskende, at der også til tider dukker forfalskninger af mesoamerikanske foldebøger og *mapas* op på markedet. De fleste af disse er, så vidt vides, ganske hurtigt blev afsløret som netop dårlige kopier eller efterligninger.¹⁵⁰ Som f.eks. *Codex Hammaburgensis*, der er et ganske ringe forsøg på at efterligne en side i en sen postklassisk aztekisk kodeks (Ill. 33). På trods af, at stil, komposition og indhold viser, at det er langt fra noget originalmanuskript (bortset fra flere af de aztekiske stednavne, som er kopieret direkte fra Antonio Peñafiel's værk fra 1885 om aztekiske toponymer), valgte Hamburgs Museum für Völkerkunde at købe det i 1925, og en udgivelse fulgte året efter.¹⁵¹ Siden har der, af gode grunde, været stille omkring kodeksen fra Hamburg. Den berømte mayaforsker William Gates udgav i 1935 det såkaldte Gomesta-håndskrift, angiveligt et mayahåndskrift fra erobringstiden, og efter Gates' overbevisning en Rosetta-sten i forhold til tydningen af mayaskriften.¹⁵² Der var dog tale om en yderst dårlig forfalskning, og som Frans Blom, en gammel og bitter fjende af Gates, skrev i sin spydige kommentar til udgivelsen: "That anybody claiming to be acquainted with Maya documents, Maya hieroglyphs and Maya history at the time of the Conquest and the century thereafter, should fall for such a blatant and childish fabrication is incredible."¹⁵³ I begyndelsen af 1950'erne blev det 5 m lange *Codex Moguntiacus* bragt til

¹⁵⁰ John B. Glass: A Catalog of Falsified Middle American Pictorial Manuscripts, Howard F. Cline (red.): *Handbook of Middle American Indians, Vol. 14, Guide to Ethnohistorical Sources, Part 3*, Austin 1975c, s. 297-310. Se også Arnold J Bauer: *The Search for the Codex Cardona: On the Trail of a Sixteenth-Century Mexican Treasure*, Duke University Press, Durham, 2009.

¹⁵¹ Theodor-Wilhelm Danzel: *Codex Hammaburgensis, eine neuentdeckte altmexikanische Bilderhandschrift des Hamburgischen Museums für Völkerkunde, Mitteilungen aus dem Museum für Völkerkunde in Hamburg, XI*, 1926, s. 5-24; Antonio Peñafiel: *Nombres geográficos de México*, Oficina tip. de la secretaría de fomento, Mexico, D.F., 1885.

¹⁵² William Gates: *The Gomesta Manuscript of Maya Hieroglyphs and Customs*. Translated and edited by William Gates, Maya Society, Baltimore, 1935.

¹⁵³ Frans Blom: The "Gomesta Manuscript," a Falsification, *Maya Research*, Vol. 2 (3), 1935, s. 233-248.

Ill. 33: Et eksempel på et forfalsket præcolumbiansk manuskript: Det såkaldte *Codex Hammaburgensis* (efter Danzel, 1926, Tafel 1).

offentlighedens kendskab, men også denne kodeks blev hurtigt identificeret som en kopi, dels af *Codex Colombino* dels af *Lienzo de Tlaxcala* – to vidt forskellige dokumenter.¹⁵⁴

Selvom det er sjældent, sker det dog også stadig, at nye, ægte dokumenter bliver fundet. Således i 2008 da man i forskningsbiblioteket i det gamle kloster i Santo Domingo-kirken i Oaxaca By fandt flere fragmenter

¹⁵⁴ Ernst Mengin: *Codex Moguntiacus*, *Miscellanea Paul Rivet*, Mexico, D.F., 1958, s. 585-591.

af en foldebog. Fundet blev gjort, da konservatorer var i færd med at restaurere en dominikansk bog med noder til gregoriansk musik. Bogen var indbundet i skind, og det viste sig, at skindet stammede fra en kodeks fra det zapotekisk-talende område. Vi kan forestille os, at klosterets munke oprindeligt har konfiskeret bogen pga. dens formodede hedenske indhold og på et senere tidspunkt fundet den anvendelig som bogindbindingsmateriale.¹⁵⁵ I samme forskningscenter bliver *mapas* og *lienzos* til tider bragt ind fra Oaxacas små fjerntliggende landsbyer for at blive restaureret. Disse manuskripter opbevares og anvendes stadig i de indianske bysamfund, og deres funktion som kilde til byernes grundlæggelse, historie og ikke mindst jordsiddelser er visse steder fortsat af stor betydning.¹⁵⁶ Et eksempel på dette er *Lienzo de Petlacala* fra den aztekisk-talende landsby Petlacala i Guerrero.¹⁵⁷ Faktisk er der tale om to *lienzo'er*, en ældre, næsten ødelagt udgave fra 1800-tallet, og den kopi, som blev fremstillet af en lokal kunstner i 1953. *Lienzo'en* viser bl.a. tre vigtige skikkelser i byens koloniale historie, og de er afbildet i et møde med den spanske konge Karl 5. (1516-1556),¹⁵⁸ der dermed legitimerer deres ret til området, hvis grænser er nævnt langs *lienzo'ens* kant. Dokumentet kan således siges at være en repræsentation af Petlacala og byens territorium. En gang om året bringes *lienzo'en* bort fra sit vanlige opbevaringssted hos Petlacalas shaman og bragt til toppen af det nærvæd liggende bjerg Petlacatepetl, hvor den fastgøres til et alter, og der ofres lys, blomster, cigaretter og alkohol til *lienzo'en*. Dette foregår i forbindelse med de ritualer, der i slutningen af april gennemføres for at sikre regnens rettidige komme. Shamanen forklarer at:

“The Lienzo contains all of the *parajes* (hamlets) which are located high in the mountains surrounding the lands of Petlacala through which

¹⁵⁵ Dette fund er endnu ikke publiceret, men artiklens hovedforfatter så, bl.a. sammen med Maarten Jansen og Gabina Aurora Jiménez Pérez, de forskellige dele af dokumentet under et besøg i Oaxaca, kort tid efter dets opdagelse. Med tiden vil der kunne gives mere præcise oplysninger om dokumentets indhold og alder.

¹⁵⁶ Se f.eks. Michael Swanton & Sebastián van Doesburg: *Memoria de actividades I: Los Lienzos de Zacatepec*, Biblioteca de Investigación Juan de Córdova, Oaxaca, 2013.

¹⁵⁷ Marion Oettinger & Fernando Horcasitas: The Lienzo of Petlacala: A Pictorial Document from Guerrero, Mexico, *Transactions of the American Philosophical Society*, New Series, Vol. 72 (7), 1982; Blanca Jiménez Padilla & Samuel Villela Flores: Vigencia de la territorialidad y ritualidad en algunos códices coloniales, *Arqueología Mexicana*, Vol. 7, núm 38, 1999, s. 58-61.

¹⁵⁸ Ifølge Oettinger & Horcasitas, 1982, s. 54, er Petlacalas befolkning af den klare overbevisning, at Karl 5 faktisk var til stede og sammen med byen lokale ledere skridtede hele territoriet af.

Ill. 34: I landsbyen Petlacala spiller *Lienzo de Petlacala* fortsat en vigtig rolle i lokalsamfundets historie, identitet og bestemte årlige ritualer. Foto © Samuel Villela Flores.

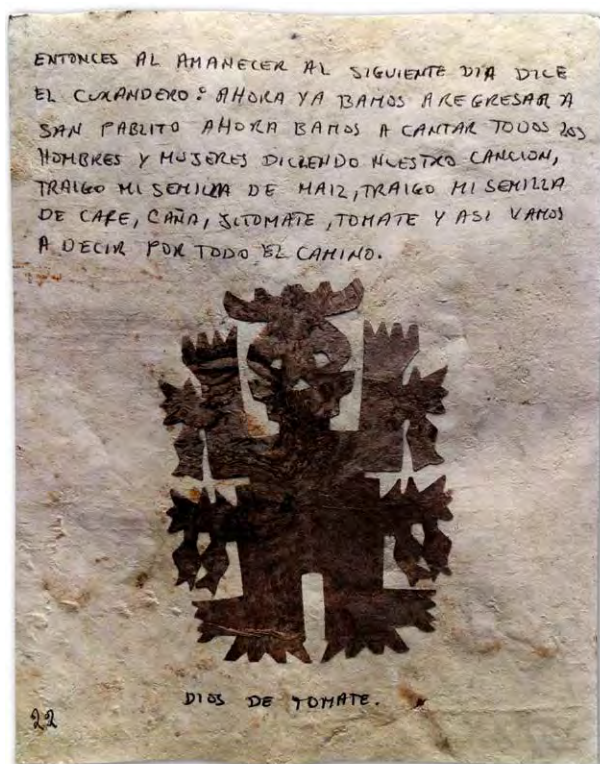
must pass clouds bringing rain [...] The personages in the Lienzo are said to guide the clouds to Petlacala in time for the planting of corn.”¹⁵⁹

Med denne etnografiske beskrivelse får vi en indsigt i, hvorledes dele af den mesoamerikansk litteratur også kan have været anvendt, dvs. ikke blot som bøger, der studeres og læses i biblioteker eller i templer, men også blev inddraget aktivt i ritualer, der udspillede sig i den omgivende hellige geografi (Ill. 34). Historien fra Petlacala viser os desuden, at den fortsatte kopiering og brug af originale dokumenter stadig finder sted, men der er også interessante eksempler på, at bøger af *amate*-papir samt foldebogsformatet er blevet reintroduceret i nyere tid. Blandt aztekere og otomier i de mexicanske delstater Puebla og Hidalgo har man i lang tid bevaret en tradition for at producere figurer af ånder og overnaturlige skikkelser af håndlavet amate.¹⁶⁰ Figurerne anvendes i en lang

¹⁵⁹ Oettinger & Horcasitas, 1982, s. 63.

¹⁶⁰ Se f.eks. Bodil Christensen & Samuel Marti: *Brujerías y papel precolombino / Witchcraft and pre-Columbian Paper*, Ediciones Euroamericanas, México, D.F., 1971; Victor W. von Hagen: *The Aztec and Maya Papermakers*, Hacker Art Books, New York, 1977; Sandstrom & Sandstrom 1986.

Ill. 35: Opslag fra værket *Tratamiento de una ofrenda para pedir la lluvia, de San Pablito, Pahuatlan, Puebla*, skrevet i 1978 af Alfonso García Telléz, visende papirfigur og omtale af tomatens ånd eller gud. Foto: Christophe Helmke.

række ritualer og kan bl.a. repræsentere Tomatens ånd, Agavens ånd eller Nattens herre. I 1970erne blev sådanne figurer også populære på det voksende turistmarked, og det var formentlig denne efterspørgsel, der fik nogle få indianere fra San Pablito i det nordlige Puebla til at fremstille et begrænset antal foldebøger. Landsbyens *curandero* (dvs. shaman eller traditionelle religiøse specialist) Alfonso García Telléz stod således bag tre bøger i perioden 1978-1981;¹⁶¹ to af bøgerne handler om helbredelsesmetoder og ofringer til en række ånder, ikke mindst dem der er knyttet til de vigtigste afgrøder, og den tredje, der bærer titlen *Tratamiento de una ofrenda para pedir la lluvia, de San Pablito, Pahuatlan*,

¹⁶¹ Alberto Diez Barroso Repizo & Alfonso Margarito García Téllez: Propuesta clasificatoria de un grupo de representaciones de *nzahki* entre los otomíes de San Pablito, Pahuatlán, Puebla, *Desacatos*, Nr. 39, 2012, s. 15-28; Karl Herbert Mayer: Amate Manuscripts of the Otomí of San Pablito, Puebla, *Mexicon*, Vol. 34 (6), 2012, s. 130-135.

Puebla ('Beskrivelse af ofring for at bede om regn, fra San Pablito, Pahuatlan, Puebla'), handler om et 15 dage langt ritual, der efter længere tids tørke skal sikre regnens komme. Denne bog er næsten 4 m lang, har 28 sider og rummer tekst på spansk skrevet med kuglepen og i alt 17 illustrationer bestående af udklippede papirfigurer, der er limet fast på siderne (Ill. 35). Set med forskerens øjne er det interessante ved disse bøger, at selvom de er produceret med henblik på salg til turister, er indholdet ganske lig det, vi finder i præcolumbianske og tidlige koloniale ritual håndbøger. På sin vis er de en genoplivning af den traditionelle mesoamerikanske litteraturtradition.

Når man ser bort fra sådanne meget sjældne eksempler på nye tekstproduktioner, er den mesoamerikanske litteratur hovedsageligt blevet læst og anerkendt i nyere tid på baggrund af oversættelser og faksimileudgivelser af en række af hovedværkerne, men den helt store folkelige udbredelse og dermed kendskabet til og egentlige værdsættelse af den førspanske indianske litteraturhistorie ligger formentlig endnu nogle år foran os. Et afgørende skridt i denne retning er dog de førnævnte digitale udgaver af størstedelen af bøgerne, som for nyligt er blevet tilgængelige – gratis vel at mærke – på internettet. Med disse tiltag, og med en forhåbentlig tilsvarende interesse for Mesoamerikas litteratur i uddannelsessystemerne, er der åbnet vej for, at en stadig større del af Mexicos og Guatemalas befolkninger vil få adgang til denne vigtige del af deres nationers litterære arv og i sidste ende en øget bevidsthed og stolthed i forhold til de indianske bidrag til verdens kunst- og litteraturhistorie.

SUMMARY

JESPER NIELSEN, CHRISTOPHE HELMKE & MAJA BALLE: *Written on Paper and Hides: Mesoamerican Manuscripts from Pre-Columbian to Colonial Times*

A series of important Pre-Columbian civilizations thrived in the culture area known as Mesoamerica. Among these were the Olmec, Maya, Mixtec and Aztec, literate cultures of different language families. Mesoamerica is one of the very few hearths of literacy in the ancient world, since it is here that writing was invented in the New World, independently of the development of writing in the Old World, as seen in Egypt and Mesopotamia, the Indus Valley and China. Whereas the earliest ancestral writing system of Mesoamerica remains elusive it eventually gave rise to as many as ten different writing systems, of which only that of the Maya and the Aztec have succumbed to phonetic decipherment. This contribution provides a thorough overview of Mesoamerican literature, as represented in the manuscripts that subsist to the present day. As such we do not review the written records inscribed on stone monuments or portable objects and items of regalia, nor the texts painted on murals. Instead, focus is placed on the manuscripts that represent Pre-Columbian literary traditions, both in terms of format, as well as the coupling of images and texts, written in one or another Native American writing system. All of these manuscripts were produced by Native American scribes in the decades preceding and following the Spanish Conquest, although some manuscripts exhibit some degree of European influence and the beginnings of a hybrid Indo-Christian style. We present a background on books and scribes, as well as Mesoamerican writing systems as these are understood today. From there we review the three salient areas of manuscript production in Mesoamerica, namely, the Aztec tradition of central Mexico, the intervening tradition spanning from Puebla to Oaxaca, describing in detail the Mixtec *mapa* from the town of Xochitepec which is part of the Danish National Museum's collection, and finally, the Maya tradition in the east. To close we take a look at the continued production and utilisation of Mesoamerican manuscripts, not only for the illicit art market, but also among traditional communities, where manuscripts are still integrated into ritual life and where traces of the Pre-Columbian scribal arts subsist to this day.

